

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ NEAR EAST UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

cilt XIII volume
sayı 1 nisan 2020 april number 1

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ NEAR EAST UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

cilt XIII volume
sayı 1 nisan 2020 april number 1

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ NEAR EAST UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

cilt XIII volume
sayı 1 nisan 2020 april number 1

Editör - Editor

Prof. Dr. Mustafa Sağsan – Yakın Doğu Üniversitesi

Yardımcı Editörler - Assistant Editors

Doç. Dr. Behiye Tüzel Çavuşoğlu – Yakın Doğu Üniversitesi

Dr. Zehra Azizbeyli – Yakın Doğu Üniversitesi

Teknoloji Editörü - Technology Editor

Araş. Gör. Cemal Yorgancıoğlu – Yakın Doğu Üniversitesi

Alan Editörleri – Field Editors

Prof. Dr. Ebru Çakıcı – Yakın Doğu Üniversitesi (Psikoloji)

Prof. Dr. Harun Şeşen – Lefke Avrupa Üniversitesi (İşletme)

Prof. Dr. İrfan Cıvır – Ankara Üniversitesi (Ekonomi)

Prof. Dr. Mete Yıldız – Hacettepe Üniversitesi (Kamu Yönetimi)

Prof. Dr. Nergis Canefe – York Üniversitesi – Kanada (Uluslararası İlişkiler)

Prof. Dr. Türksel Kaya Bensghir – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Yönetim Bilişim Sistemleri)

Yayın Kurulu - Editorial Advisory Board

Prof. Dr. A. Kadir Varoğlu – Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah Işıklar – Bursa Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Birgül Demirtaş – TOBB Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal Zehir – Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Coşkun Polat – Çankırı Karatekin Üniversitesi

Prof. Dr. Enderhan Karakoç – Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Gencay Şaylan – Lefke Avrupa Üniversitesi

Prof. Dr. Kimiz Dalkir – McGill Üniversitesi - Kanada

Prof. Dr. Meliha Altunışık – Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Aydın – Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Oğuz Özyaral – İstanbul Rumeli Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit Hassan – Yakın Doğu Üniversitesi

Doç. Dr. Nur Köprülü – Yakın Doğu Üniversitesi

Doç. Dr. Şevki Kıralp – Yakın Doğu Üniversitesi

Doç. Dr. Tunç Medeni – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Saifullahi Sani Ibrahim – Federal University Dutsin-Ma – Nigeria

Dato Dr. Sayed Omar Sharifuddin Bin Sayed Ikhsan – State Secretary of Perlis – Malezya

Dr. David Griffiths – PhD (Edin), CMgr FCMI – 3K Cubed – Edinburgh – Birleşik Krallık

Yayınlanması istenilen yazılar, dergi ile iletişim ve Abonelik talepleri için adres
Manuscripts and all editorial correspondence and subscription enquiries should be addresses to

Adres

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi - Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü - Ankara Temsilciliği
Nenehatun Caddesi No:116/2, Çankaya/Ankara - TÜRKİYE

Near East University, Graduate School of Social Sciences - Ankara Representation Office
Nenehatun Street No:116/2, Çankaya/Ankara - TURKEY

E-posta - E-mail – sosbilder@neu.edu.tr

Web sayfası - Website – <http://dergi.neu.edu.tr/index.php/sosbilder/index>

İrtibat - Contact details – 0392 675 1000 / (dahili-ext) 3101 - 3126

Kapak tasarım – Design – Prof. Dr. Erdal Aygenç - YDÜ Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi

ISSN: 1986 - 1303

Baskı: Near East Printing

Fiyatı: 20 TL

Abone Bedeli: Yıllık: 35 TL

Hesap No: YDÜ Bank 11-304-455

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisinde ileri sürülen görüşler ve gerçeklere ilişkin ifadeler tamamen yazarlara aittir ve dergide yayınlanmış olması bu görüş ve ifadelerin editör ya da Yakın Doğu Üniversitesi tarafından benimsendiği anlamına gelmez.

Statements of fact or opinion appearing in the NEU Journal of Social Sciences are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editor or NEU.

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu derginin hiçbir bölümü yazılı ön izni olmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir yolla yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

YDÜ Sosyal Bilimler dergisi hakemli bir dergidir ve **EconLit FullText** ve **EBSCO Discovery Service** kapsamında taranmaktadır.

NEU Journal of Social Sciences is a referred journal and indexed by **EconLit FullText** and **EBSCO Discovery Service**.

Bu dergide Turnitin intihal programı kullanılmaktadır.

This journal uses Turnitin software to detect instances of plagiarism in submitted manuscripts.

Editörden,

Dünya'nın bile zorlu bir imtihandan geçtiği bu günlerde, her alanda olduğu gibi yayıncılık sektörü de türlü radikal değişimlerin yaşanabileceği söylentileri ışığında yaşam mücadelesi vermektedir. Kovid-19 pandemisinin; inşa edilmiş bir gerçekliğin sonucu mu yaşandığı yoksa var olan bir Kovid-19 gerçekliğinin içerisinde bireylerin ve toplumların inşa edilmeye mi çalışıldığı ikilemi, çeşitli türden senaryolarla, belki bilimsel belki de bilim dışı tartışmalarla daha uzun yıllar gündemde kalacak gibi görünmektedir.

Kuşkusuz her bilim alanı, kendi paradigmatik doğurguları ve alan kuramları (field theory) ışığında, bazen kullanımda olan kuramlarla (*theory in-use*) bazen de taraftar bulan kimi kuramlarla (*espoused theory*) kendi gerçekliğini yaratmaktadır. Dergilerde yayınlanan makaleler de söz konusu kuramların dışavurum mekanizmalarına yönelik birer aracı tüzel kişilik rolü oynamaktadır. Bu bağlamda Dergimiz; Kovid-19 pandemisi için özel bir sayının yayımlanmasının, kullanımda olan kuramların yetersizliği ve belirsizliği sebebiyle şimdilerde uygun olmadığı kanaatindeyiz. Bu yüzden normal bilim yapmanın en azından taraftar bulan kuramlarla topluma çok daha faydalı olacağı yadsınamaz.

Dergimizin bu sayısında üç makale yer almaktadır. Bunlardan ilki 'Cumhuriyet Döneminde Yeni Türkiye Söylemi: Karşılaştırmalı bir Analiz' başlığını taşımaktadır. Makalede Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda, ortasında ve son zamanlarında dile getirilen 'Yeni Türkiye' söylemleri, seçilen üç farklı geleneğin temsilcileri esas alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı farklı siyasal geçmişlere sahip kaynaklardan gelen bu söylemlerin, birbirleriyle benzerlikleri ve farklarını saptamaya çalışmaktır. Dergimizde ikinci sırada yer alan makalemiz 'Türkiye'nin İhracatında Linder Hipotezi'nin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Genişletilmiş Çekim Modeli'nden Bulgular' başlığıyla Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu tarafından desteklenen 'İkili Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Türkiye İçin Yapısal Çekim Modeli Yaklaşımı' başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir bir makaledir. Türkiye'nin ihracatına yön veren faktörlerin ne olduğu sorusuna da yanıt arayan makalede varılan sonuç Linder Hipotezi'nin Türkiye'nin ihracatı için geçerli olmadığı, Türkiye'nin ihracatında ticaret ortağı ülke ile olan tercih benzerliklerinden ziyade, faktör donatımı farklılıklarının etkin rol oynadığıdır. The Effect of Service Quality, Airline Image, Customer Satisfaction and Service Value on Passengers' Behavioral Intentions: The Case of Turkey' başlıklı üçüncü makalemizde ise hizmet kalitesi, hizmet değeri, havayolu imajı, müşteri memnuniyeti ve müşteri davranışsal niyetleri arasındaki nedensel ilişkilere ışık tutulması amaçlanmıştır. Bu araştırmanın bulguları havayolu şirketlerinin yolcuların kendilerini değerli ve özenli hissetmelerini sağlamak için

yeni ve etkili yollar aramaları gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmada, son olarak, müşterilerin hizmet değeri değerlendirmelerinin karmaşık olduğunu ve hizmetlerini mümkün olduğunca farklı pazar segmentlerine hitap edebilecek esnek hizmetler ile özelleştirmeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

Özellikle sosyal bilim dünyası için Kovid-19 pandemisi, sağlık bilimleri ile doğa bilimlerinin ötesinde, doğrudan doğruya toplumla temas noktasında buluşmasından mütevellit, çoğu derginin gelecek sayılarının bu konuya yönelik bilimsel ürünleri işleyeceği gerçeğinin farkındalığı ve sorumluluğuyla sağlıklı ve bilim dolu günler dileriz.

Prof. Dr. Mustafa Sağsan

İÇİNDEKİLER/ TABLE OF CONTENTS

Editörden.....	1-2
İçindekiler.....	3
<u>Araştırma Makaleleri /Research Articles</u>	
Ahmet Aykut ALTAY	
Cumhuriyet Döneminde Yeni Türkiye Söylemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz (<i>Discourse of New Turkey in Republican Era: A Comparative Analysis</i>).....	4-28
Emrah Eray AKÇA - Harun BAL	
Türkiye'nin İhracatında Linder Hipotezi'nin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Genişletilmiş Çekim Modeli'nden Bulgular (<i>An Empirical Investigation on Validity of Linder Hypothesis in Turkey's Export: Findings from Augmented Gravity Model</i>).....	29-49
Levent KAYA - Şenay Yavuz GÖRKEM	
The Effect of Service Quality, Airline Image, Customer Satisfaction and Service Value on Passengers' Behavioral Intentions: The Case of Turkey (<i>Hizmet Kalitesi, Havayolu İmajı, Müşteri Memnuniyeti Ve Hizmet Değerinin Yolcuların Davranışsal Eğilimleri Üzerindeki Etkileri</i>).....	50-66
Yayın İlkeleri / Publication Rules.....	67-68
Yayın Etiği ve Yayın Görevini Kötüye Kullanma Beyanı / Publication Ethics and Publication Malpractice Statement.....	69-74
Yazım Kuralları / Article Submission Guidelines.....	75-78

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YENİ TÜRKİYE SÖYLEMİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ¹

Ahmet Aykut ALTAY*

ÖZ

“Yeni” söylemi insanların ilgisini çekmiştir ve insanlar yeni olana yönelmeye meyillidir. Bu sebeple “yeni” söylemi, oy kaygısı güden siyasetçiler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda, ortasında ve son zamanlarında dile getirilen “Yeni Türkiye” söylemleri, seçilen üç farklı geleneğin temsilcileri esas alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ziya Gökalp, Doğan Avcıoğlu ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin bu söylemleri, adı geçen isimlerin eserleri incelenerek, AKP için de yayınladıkları iki belge esas alınarak, içerik analizi yöntemiyle mercek altına alınmıştır. Çalışmanın amacı farklı siyasal geçmişlere sahip kaynaklardan gelen bu söylemlerin, birbirleriyle benzerlikleri ve farklarını saptamaya çalışmaktır. Bu analiz çerçevesinde Ziya Gökalp’in, Doğan Avcıoğlu’nun ve AKP’nin söylemleri değişimin nedenleri, değişimi gerçekleştirecek aktörler, değişimin yöntemi ve amaçlar açısından incelenecek, sonuç kısmında karşılaştırmalı analize tabi tutulacaklardır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi, Ziya Gökalp, Doğan Avcıoğlu, Değişim

ABSTRACT

DISCOURSE OF NEW TURKEY IN REPUBLICAN ERA: A COMPARATIVE ANALYSIS

Discourse of ‘new’ always attracts people and they have tendency to go for the ‘new’ one. That is the exact reason why politicians concerning with gaining votes use this discourse. In this study, discourses of New Turkey in the early, medium and contemporary times of Turkish Republic are studied comparatively. Discourses of Ziya Gökalp, Doğan Avcıoğlu and AKP are examined by looking into their written works with method of content analysis. It is aimed to show similarities and clashes of these discourses originated from sources with different political backgrounds. In this analysis discourses of Ziya Gökalp, Doğan Avcıoğlu and AKP will be examined regarding reasons of change, its method, actors and aims. In the consequence part comparative analysis will be conducted.

Keywords: New Turkey, Justice and Development Party, Ziya Gökalp, Doğan Avcıoğlu, Change

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

(ahmetaykutaltay@gmail.com) 0000-0001-5979-1140

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi C. XIII, No. 1. (Nisan 2020)

Geliş: 13.01.2020

Kabul: 25.03.2020

Bu makaleden alıntı yapmak için: Altay, A. A. (2020, Nisan). Cumhuriyet döneminde yeni Türkiye söylemi: Karşılaştırmalı bir analiz.

YDÜ SOSBİLDER, 13(1), 4-28.

¹ Bu çalışma 2 Kasım 2019 tarihinde Siyasi İlimler Türk Derneği XVII. Lisansüstü Konferansı’nda sunulan “Cumhuriyetin Başında, Ortasında ve Sonunda Yeni Türkiye Söylemi: Ziya Gökalp, Doğan Avcıoğlu ve AKP’nin söylemlerinin Karşılaştırılması” başlıklı sözlü bildirinin tam metnine çevrilmiş halidir.

1. Giriş

Yeni söylemi siyasette bazen rakip ve alternatif görüşleri kötülecek bazen de iyi yönde propaganda yapmak amacıyla sıklıkla kullanılır. Siyasi partiler seçimlerde kullandıkları *yeni düzen*, *değişim* gibi ifadelerle, halkın yeni olana dönük ilgisinden faydalanmak ve rakiplerini *eski* diye yaftalamış olmanın avantajını kullanmak isterlerken; siyasi yelpazede benzer konumlara sahip partiler, rakiplerinin kötü yöne gittiklerini belirtmek için de “yeni” ifadesini kullanabilirler. Buna Türkiye siyasetinde örnek olarak özellikle Kemal Kılıçdaroğlu’nun Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) başına gelmesiyle beraber, yine solda yer alan ve Kemalist tandanslı kimi partilerin CHP’nin tuttuğu ve sıklıkla “Sorosçuluk” ve “PKK sempatanlığıyla” bağdaştırdıkları yeni yolu onaylamadıklarını belirtmek amacıyla kullandıkları “Yeni CHP” sözünü gösterebiliriz. Vatan Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek (2016), *Aydınlık*’taki “Yeni CHP’ye Yakışan Yeni Kuruluş Tarihi” başlıklı yazısında CHP için “Bölücü Terör Örgütünü Meclise sokanların, PKK’yı hendeklerden kurtarmaya çalışanların, Rojava’ya destek heyetleri yollayanların, PYD’ye kol kanat verenlerin, PKK belediyelerine kalkan olanların tarihinde, elbette Sivas Kongresi bulunmayacaktır” diyerek ‘Yeni CHP’ye’ yüklenmiştir. Bir başka sol siyasal akım olan Kurtuluşçular da yine “yeni” kelimesini kullanarak CHP’ye yüklenmişlerdir: “Sorosçu Kemal’in Yeni CHP’si, Mustafa Kemal ve Birinci Kuvayimilliyecilerin kurduğu Gerçek CHP’nin mirasını sömürüyor, onunla insanlarımızı kandırıyor. Oysa bunların ne Birinci Kuvayimilliyeye’yle ilgileri var, ne de Mustafa Kemal’le, İsmet İnönü’yle, silah arkadaşlarıyla” (Ankut, 2017). Bu noktada önemli olan söylemin doğruluğundan çok, söylemle birlikte yaratılmak istenen algıdır.

Bu söylemler, şüphesiz ki kaynağı olan parti ve siyasetçiye bağlı olarak farklı tandanslarda olabilmektedir. Yeni Türkiye’nin amaçları analiz edildiğinde, neden ‘yeniye’ ihtiyaç duyulduğu, bu değişimde başat rolü oynayacak aktörler, değişimin yöntemi gibi hususlarda birbirinden farklı görüşler öne çıkmaktadır. Örneğin liberal bir söylemde amaçlar arasında serbest girişim karşımıza çıkarken, sosyalist bir söylemde serbest girişim ‘yeniye’ giden yolda ortadan kaldırılması gereken bir engel olarak göze çarpar. Ele alacağımız söylemlerde de bu temel unsurlardaki farklılıkları göz önüne sermek amaçlanmaktadır.

Yeni söylemi siyaset sahnesinde “Yeni Türkiye” olarak yer alınca daha büyük beklentiler yaratmakta ve de daha geniş bir ideolojik temele sahip olması beklenmektedir. Özellikle Recep Tayyip Erdoğan’ın başbakanlığı dönemi ve cumhurbaşkanlığı adaylığı döneminde sıklıkla tekrarladığı bu söylem, ülke tarihinde elbette daha öncelerde de sıklıkla kullanılmıştır. Pek çok siyasetçi başa geldiklerinde “yeniye” vaat etmişlerdir. Ülkenin kuruluşunda da yer alan Yeni Türkiye söylemi, bizzat Mustafa Kemal tarafından da dile getirilmiştir. Ne var ki ilk kısımda daha çok

günlük siyaset dilinde yer alan bu ifadeler yerine, ideolojik temelli açıklamaları barındıran ve bir şekilde Mustafa Kemal'i de etkilediği bilinen Ziya Gökalp'ın bir dizi köşe yazısı ile belirttiği Yeni Türkiye vizyonlarına değineceğiz. 600 yıllık bir imparatorluk sonrası yeni kurulan bir devletin ideologlarından birinin bu söylemi kullanması oldukça normal karşılanabilir. Ziya Gökalp'ın bu çalışma için seçilmesinin nedeni ise, bizzat Atatürk'ün kendisini “fikirlerimin babası” olarak anması ve tam da bu nedenle Gökalp'ın çalışmalarında Mustafa Kemal'in ve “Yeni Türkiye'nin” tezahürünü net şekilde görebiliyor olmamızdır.

Bir başka Yeni Türkiye söylemi ise 1960'lı yıllarda sol Kemalist Doğan Avcıoğlu'nun, çıkardığı *Yön* ve *Devrim* gazetelerindeki yazılarında dikkatimizi çekmektedir. Bu dönemde Türkiye artık yaklaşık 40 yaşında bir ülkedir, çok partili yaşama geçilmiş, seçimler yapılmış, iktidar barışçıl yöntemlerle el değiştirmiş, Demokrat Parti iktidarı bir darbe ile devrilmiş, ülke ekonomik açıdan dünyayla daha çok eklenmiştir. Avcıoğlu'nun Yeni Türkiye'si Ziya Gökalp'ınkinden ideolojik bakımdan farklı olduğu gibi, amaçlar, aktörler ve yöntemler açısından da farklı zeminlerde durmaktadır. Gökalp yeni bir devlet kurulduğu için bu söylemi kullanmış iken; Avcıoğlu ülkenin geri kaldığına, bağımsızlığını kaybetmeye başladığına ve sosyalizm ile yeni bir *yöne* girmesi gerektiğine inandığı için bu söyleme başvurmuştur.

Ülke 90 yıllık olmuşken bir kez daha gündemi işgal eden “Yeni Türkiye” söylemi ise, bu sefer sağ yelpazedeki muhafazakâr bir iktidar ve lideri tarafından dile getirilmiştir. Ülke pek çok seçim, iktidar değişikliği, darbeler ve darbe girişimleri atlatmış, ekonomik açıdan belli bir noktaya gelmiş bir durumdadır. AKP ve Erdoğan'ın “Yeni Türkiye” 'si ise siyaset anlayışı, ekonomik beklentiler, aktörler bakımından Gökalp ve Avcıoğlu'na kıyasla oldukça farklıdır. Bunun yanında bir de sistem değişikliği unsuru barındırmaktadır. AKP liderinin bu söyleme başvurma nedeni ise partisinin uzunca zamandır devam eden iktidarını parti-devlet şeklinde pekiştirmek için gerekli gördüğü sistemsel değişiklikler adına gündem yaratmaktır. Recep Tayyip Erdoğan'ın söyleminde de bu sebeple bir tarihten sonra farklılaşma görülmektedir ve buna sonuç kısmında değinilecektir.

Şüphesiz ki bu söylemlerin kamuoyundaki etkileri birbirinden farklı olmuştur. Ziya Gökalp iletişim teknolojilerinin düşük seviyede olduğu bir dönemde yalnızca kısıtlı çevrelere ulaşabilirken; Avcıoğlu kendi dergisine sahip olması ve de sol siyasetin yükselişte olduğu bir dönemde faaliyet göstermesi nedeniyle oldukça etkili olabilmıştır. Ne var ki bu etki, Erdoğan'ın sahip olduğu imkanlarla kıyaslanınca oldukça dar görünmektedir. Erdoğan hem devlet aygıtlarını hem de oldukça destek gördüğü medya araçlarını kullanarak, gerek köşe yazılarında gerekse de televizyon kanallarında “Yeni Türkiye” söylemini oldukça canlı tutabilmiş ve kamuoyu oluşturabilmiştir.

Bu makalede, birbirlerinden farklı üç siyasal akımın -ulusçu, sosyalist, muhafazakâr- siyasal gündemlerindeki “Yeni Türkiye” söylemleri karşılaştırılacak, bu söylemlerin birbirlerinden farkları ya da benzerlikleri, “Yeni Türkiye” ‘yi gerektirecek değişimin nedenleri, değişimin öncüsü aktörler ve de değişimin amacı unsurları esasında ortaya konacaktır. Değişim çizgisini daha iyi takip edebilmek amacıyla kronolojik sıra takip edilecek ve ilk kısımda Ziya Gökalp, ikinci kısımda Doğan Avcıoğlu son olarak da AKP perspektifi ele alınacaktır. Bunların ardından değerlendirme kısmında farklar ve benzerlikler daha net şekilde gözler önüne serilecektir. Ele alınan görüşlerin söylemleri metin analizi yöntemi temel alınarak irdelenecektir. Belirtmek gerekli ki farklı düşünür ve yazarlar da “Yeni Türkiye” ibaresini çeşitli yazılarında farklı anlamlarda farklı amaçlarla kullanmışlardır. Bu çalışma Cumhuriyet dönemi boyunca “Yeni Türkiye” söylemini ele alanları değerlendirmeyi değil, bu söylemin genel hatlarıyla Türkiye siyasetini temsil eden siyasal akımlardan üçünü temsil edenlerin ifadelerinde nasıl kullanıldığını, nasıl şekil aldığını ortaya koymayı amaçlar. Ayrıca bu çalışmada referans alınan bu isimler yukarıda da belirtildiği gibi “Yeni Türkiye” ifadesini kullansalar da aynı çizginin farklı kuşaklarındaki temsilciler olmayıp, farklı görüşlerden gelen isimlerdir ve her birinin bu söylemi kullanmasının arkasında farklı bir motivasyon vardır.

2. Ziya Gökalp’in “Yeni Türkiye” si

Ziya Gökalp Türkiye’de Türkçü milliyetçiliğin kurucularından ve önemli düşünürlerindedir. Bu çalışmayı bir nebze daha küresel ölçüğe oturtmak adına milliyetçiliğin doğuşu ve çeşitlerine ve Gökalp’in milliyetçiliğinin bunlar arasında aldığı konuma bakmakta fayda vardır. 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı esasında modernist bir akımdır. Eskiden yeniye geçişi temsil eder. Toplumların kaderlerini bir tek kişiye bırakmaktansa kendi ellerine almak yönünde yaptıkları bir tercihtir. Milliyetçilik eski, teokratik ve feodal düzenden modern, akılcı, sanayileşmiş ulus devletli düzene dönüşümdür. Milletlere ve milliyetçiliğe dair açıklamalar temelde üçe ayrılmıştır. İlkçi açıklamalar milletlerin varlığını eski çağlara dek götürürler, onları sabit değişmez ve verili kabul ederler. Özellikle yeni devlet inşasında ilkçi tarihçilerin bu açıklamalarından son derece faydalanılmıştır. İkinci grup ise modernist milliyetçilerdir. İlkçilerin aksine milletlerin modern zamanın ürünü olduklarına inanırlar. Milletler eski zamanlara dek uzanmazlar; milliyetçiliğin ortaya çıkardığı yapılarıdır. Bu akımın temel temsilcileri Ernest Gellner, Benedict Anderson, Eric Hobsbawn gibi isimlerdir. Ulusal davayı en yüce gören hareketleri milliyetçi hareketler olarak gören Hobsbawn (2013: 159), milleti de toplumsal mühendislik sonucu icat edilmiş bir gelenek olarak görmüş; milli bilinç elde etmek için de dil ve eğitimin kullanıldığını belirtmiştir (2013: 163-168). Gellner ise milletlerin oluşumunda sanayileşme sonucunda gerçekleşen toplumsal değişimleri öne çıkarır. Sanayileşmenin getirdiği işbölümü ve uzmanlaşma sonucu devlet tüm bu

tabakalara ortak eğitim vererek ortak kültürün oluşumunu sağlamıştır (Gellner, 2013: 99-112). Anderson milliyetçiliği kültürel bir icat olarak görmüş; milletleri de hayali cemaatler olarak tanımlamıştır. Üyeler aynı millettendir oldukları diğer çoğu insanı görmese de kafalarında bir millet fikri vardır ve bu durum diğer üyeler için de geçerlidir. Yatay bir yoldaşlık tahayyül edilir ve bu da millet olma bilincini tetikler (Anderson, 2011: 20-22). Anderson kapitalizm ve buna bağlı olarak artan ulusal dilde kitap yayıncılığının milli bilincin oluşmasına en büyük katkıyı sağladığını belirtir (2011: 52-54). Son grup ise etno-sembolcü milliyetçilerdir ve burada öne çıkan isim Anthony Smith'tir. Önceki iki kuramın arasında köprü olan Smith, millet ve milliyetçiliğin modernizmle ortaya çıktığını belirtse de, bugünün milletlerinin eski çağlardaki etnik grupların devamı olduğunu da belirtir (Smith, 2014: 79). Bu nedenle milliyetçiliğin ortaya çıkışında kapitalizm veya sanayileşmenin yanında eskiden beri gelen gelenek, mit gibi kültürel değerlere ve paylaşılan ortak anılara da ayrı bir önem atfeder (Özkırımlı, 2008: 210).

Tüm bu açıklamalardan sonra Ziya Gökalp'i burada bir konuma oturtmak gerekmektedir. Gökalp'in milletlerin varlığını eskilere dayandırdığı ve eski Türk devletleriyle alakalı çeşitli çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Ayrıca ortak dil, din, geçmiş gibi öğelerden ortaya milli bir hars çıkarmanın önemini de sıklıkla vurgulamıştır. Ne var ki Gökalp, Türkçü milliyetçiliğin Osmanlı'da en son ortaya çıkan milliyetçilik olduğunu da belirtir ve bunu çeşitli dergi ve yayınlara bağlar (Çalen, 2017: 19-21). Gökalp'in Türklerin varlığını eskilere dayandırsa da Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını modern zamanlara tarihlediğini; bu durumda kendisini etno-sembolcü milliyetçilere yakınlaştırdığını belirtebiliriz. Artık Gökalp'in "Yeni Türkiye" söylemine bakılabilir.

Ziya Gökalp, kurulan Yeni Cumhuriyet ile ilgili fikirlerini *Yeni Türkiye* gazetesinde 1923 yılında yazı dizileri halinde belirtmiştir. Cavit Orhan Tütengil tarafından sadeleştirilen ve yedi dizi şeklindeki yazılar "ırklar arası eşitlik", "ulusların eşitliği", "kadınla erkeğin eşitliği", "kastların ve sınıfların eşitliği", "ulusların sevişmesi", "yapay eşitsizliklerin kaldırılması ve doğal eşitsizliklerin onların yerine konulması" ve "insanlar özgürlerdir" gibi başlıklar taşımıştır. Yeni Türkiye'nin nasıl olacağı ve neyi hedeflediği bu yazılarda dile getirilirken daha yazının başında Ziya Gökalp (1923a: 1) ülkenin en genel amacının "kültür alanında Türkçülük, siyaset alanında ise halkçılık" olduğunu belirtmiştir. Ne var ki, dikkat etmemiz gereken nokta Gökalp'in halkçılığı bizim algıladığımız gibi toplumda hiçbir zümrenin diğerine üstün olmaması şeklinde algılamadığı; aksine demokrasinin yerine kullandığıdır. Ona göre: "*demokrasi kelimesinin Türkçe karşılığı olan halkçılık en çağdaş ve en gelişmiş bir hükümet tarzıdır*" (1923a: 1).

Gökalp için halkçılığın ön şartı ise insanların birbirine eşit olmasıdır. Bu sebeple Yeni Türkiye'de hedef öncelikle eşitliği meydana getirmektir. Şüphesiz ki

daha da detaylandırılması gereken husus Gökalp'in eşitlikten ne anladığıdır. Körü körüne bir eşitliği savunmadığını belirten Gökalp, kişilerin topluma katkıları oranında değerli olduğunu belirtip sosyal alanda toplumcu görüşünü pekiştirir: *“Topluma büyük hizmetleri geçen bir kişiyle, çok küçük bir hizmet yapan ya da iş görmeye gücü yettiği halde tembellik nedeniyle hiçbir yararı dokunmayan başka bir kişiye toplum tarafından aynı değer verilmesi, gerçek adalete uygun olabilir mi? Bir toplumun devamı ve yükselmesi, her bireye yaptığı hizmetle orantılı ödüller vermesine bağlıdır”* (1923b: 1)

Ne var ki yapılan işin değerinin ölçülmesinin kriterleri ya da bu ölçmeyi kimin yapacağı muğlaktır.

Önemli bir husus da Gökalp'in bu yazıları boyunca eşitlik konusunda biyoloji bilimine atıflarda bulunmasıdır. Daima biyoloji biliminden destek almayı ön planda tutmaya çalıştığı görülür. Hatta henüz ilk yazısında sosyal darwinistlerin eşitsizliklerin doğal olduğu yönündeki argümanlarına değinen Gökalp, ardından bunları çürütmeye çalışır. Lamarkçıların değişimlerin kalıtımsal olarak aktarıldığı yönündeki fikirlerine, sünnet veya kızlık zarı gibi değişimlerin kalıtımsal olarak aktarılmadığını belirterek karşı çıkan Gökalp, yine de “karmaşık değişimler kalıtımla geçmezken, basit değişimlerin kalıtımla aktarıldığını” belirterek orta yolu bulur. Peki bu durumda hangi olaylar daha karmaşıktır, aktarılmaz ve değişime uğrayabilir ya da basittir ve aktarılır? Gökalp için ruhsal olaylar, organik olaylara göre daha karmaşıktır. Toplumsal olaylar da ruhsal olaylara göre daha karmaşıktır; yani en karmaşık olaylar toplumsal olanlardır. Bu durumda Gökalp'e göre: *“Bu suretle insana ilişkin olaylar arasında en çok karmaşık olanların toplumsal olaylar olduğu meydana çıkıyor. O halde, karmaşık olayların kalıtımla geçmediği kuralına göre, bütün toplumsal olayların kalıtımla geçmediği genel bir yasa olarak kabul edilmek gerekir. Gerçekten de objektif sosyolojinin kurucusu Durkheim toplumsal olayların organik kalıtımla geçmediğini ve bütün insanların toplumdışı olarak dünyaya gelip toplumsal karakterleri, içinde yaşadıkları toplumdaki eğitim aracılığıyla aldıklarını ispat etmiştir”* (1923a: 1).

Buradan hareketle Sosyal Darwinistlerin ırklar arasındaki eşitsizliklerin, yani toplumsal kökenli bu eşitsizliklerin doğal ve kalıtımsal olduğu savının geçersiz olduğunu söyleyen Gökalp, halkçılık için vazgeçilmez saydığı eşitlikte ilk engeli aşmış oluyordu. Zaten düşük seviye görülen Japonlar Rusları, Türkler de İngiliz ve Yunanları yenmemiş miydi? O zaman halkçılık amacı güden Yeni Türkiye, ırklar arasındaki eşitliğe inanacaktı ve bunu gerçekleştirmemesi için Gökalp'e göre bir engel yoktu.

Gökalp için eşitlik hususunda ikinci amaç ulusların eşitliği idi. Le Bon'un her ulusun irki bir ruhu olduğu fikrine karşı çıkan Gökalp, her ulusun bir ruhu olduğunu ancak bunun irki değil, milli bir harstan kaynaklandığını savunmaktadır. Gökalp'e

göre ulus, özel bir harsı olan zümredir. Farklı kavimlerden de oluşsa yıllarca ortak bir hayat süren ulus, ortak bir harsa sahip olur ve bu kalıtımsal yollarla değil eğitimle aktarılır. Örneğin Anglo-sakson kültürü, Angılların, Saksonların ve Normanların özel harslarının karışmasıyla oluşmuştur. Gökalp için hars o kadar önemlidir ki, harsların çatışmasının harssızlığı doğurup toplumu yok edeceğini ileri sürmüştür. Irklar arasında ayrımlar gibi uluslar arasındaki ayrımı da toplumsal gören Gökalp, bunun da kalıtımsal olarak aktarılamayacağını ve düzeltilebileceğini, Yeni Türkiye’de hedeflerinin de bu olduğunu belirtir (1923c: 1).

Üçüncü eşitlik olarak kadın erkek eşitliği de şüphesiz ki Gökalp’e göre Yeni Türkiye’nin başarması gereken hedeflerindedir. Kadınların fiziksel dezavantajlarının olduğunu belirten Gökalp, bunun toplumsal duruma etkisine ise anlam veremez: *“Bunlara göre kadın boyca erkekten daha kısa, ağırlıkça daha hafif, kandaki kırmızı kürecikler bakımından daha yoksuldur. Bundan başka, kadının adet görme gebelik loğusalık emzirme dönemleri olduğu için, erkekten daha çok organik fonksiyonlara bağlıdır. Bir bakıma, bu sözler gerçeğe uygundur. Fakat, bu gibi organik durumların toplumsal yeteneklerle ne ilgisi var? Erkekler arasında da kısa boylu olanlar yok mudur? Kısa boylu erkekler arasında uzun boylulardan daha çok toplumsal yetenekler gösterenlerin var olduğunu görmüyor muyuz? Erkekler arasında da kilosuz az ya da kırmızı kürecikler bakımından yoksul olanlar var”* (1923d: 1).

Kadınları organik olaylara daha bağlı gören, bunun da kadının dezavantajlı konumuna neden olduğu görüşüne de karşı olan Gökalp, bekar erkeklerin bekar kadınlara oranla daha fazla intihar ettiğini, evli olanların da ikinci ve üçüncü kadınlar peşinden koştuğunu belirtip, erkeğin de organik durumlara bağlılığına örnekler verir.

Kadınların toplumsal hayatta geri planda kalışını ilkel toplumlara dayandıran Gökalp, bu toplumlarda kutsalın toplumdaki ayrıldığını, insanlara görünmediğini, yere basmadığını belirtir. Anaerik toplumlarda, kadın adet ve loğusalıkta kan getirdiği için bunun totemin kanı olduğuna inanç getirilmiş, kutsal olan kadın gözden gizlenmiş, erkeklerden uzağa yatmış, güneşe çıkmamıştır. Belki kadının kutsallığı adına yapılan bu faaliyetler, kadının toplum hayatından uzaklaşmasına ve ikinci plana atılmasına sebep olmuştur. Demek ki bu eşitsizlik, kalıtımsal değil, toplumsaldır. Gökalp için, toplumsal nedenleri koyan toplum, bu nedenleri kaldırma gücüne de haizdir ve Yeni Türkiye’de bu yerine getirilecektir.

Gökalp’e göre Yeni Türkiye’nin dördüncü hedefi ise kast ve sınıfların eşitliğini sağlamak olmalıdır. Biyoloji biliminin kastlar arasındaki eşitsizliğinin kalıtımsal olmadığını kanıtladığını ileri süren Gökalp, eski toplumlardan beri kastlar arasındaki farkların dinden kaynaklandığını söylemektedir: *“Sosyoloji bize objektif kanıtlarla ispatlayarak gösteriyor ki, her toplum kamusal vicdanın etkisiyle bütün zümreleri ve hatta bütün eşyayı mistik bir sınıflandırma içine alarak bir dereceler sırası meydana*

getirir. Örneğin eski Yunanlar Romalılar ve bugünkü Çinliler, kendilerinin dışında olan toplumlara barbar adını verdikleri gibi, eski Araplar da Arap olmayanlara acem adını vermişlerdir. Eski Türkler de Türkçe konuşmayan kavimlere sümlim ve Türk töresine bağlı olmayan kavimlere tat adını verirlerdi. Irklar arasındaki bu eşitsizliğin kaynağı, aslında dinden doğan bu kamusal değer yargılarından ileri gelmiştir” (1923e: 1).

Kastlar ve sınıflar arası farklılıkları üretim araçlarının sahipliğine bağlı olarak açıklamayan Gökalp, yazılarında şüphesiz ki bu eşitsizliğin kaldırılması için dinin pasifize edilmesi veya laiklik benzeri bir öneri getirmemiştir. Sadece, bu eşitsizliğin toplumsal olduğunu ve toplum tarafından tekrardan kaldırılabileceğini ileri sürer. Ancak bunun nasıl olacağı yönünde detay vermekten kaçınır.

Yeni Türkiye için çizilen vizyonlardan beşincisi ise ulusların sevişmesi adını taşır. Yukarıda daha önce bahsedilen sınıfların eşitsizliğini Marksist bakış açısıyla açıklamayan Gökalp, ulusların sevişmesi ile anti-emperyalist tavrını ortaya koymuştur. Darwin’in yaşamak için savaşım varsayımını topluma uygulayanların haksız olduğunu belirten Gökalp, halkçılık ile, “emperyalizm ve bundan doğan savaşın yeryüzünden silineceğini ve ulusların kardeşler gibi birbiriyle sevişmesinin mümkün olacağını” söyler. Emperyalizmin, bağınaz papazların ve kapitalistlerin savaşlara neden olduğunu ileri süren Gökalp, demokrasi yerine kullandığı halkçılık ile buna son verilebileceğini ileri sürerek, aslında demokrasiyle yönetilen ülkelerin birbirleri ile savaşmayacağını savunan demokratik barış teorisine yakın görüşler savunmaktadır (1923f: 1).

Bu bağlamda Gökalp’in halkçılığın egemen olacağı Yeni Türkiye vizyonunda yapay eşitsizliklere yer yoktur: “*Halkçılığın en büyük görevi bu yapay eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır. İnsanlar dünyaya gelir gelmez eşit haklara sahip olmalıdırlar. Hiçbir çocuk, dünyaya esir olarak ya da serf olarak gelmemelidir. Hiçbir çocuk, hayatının ilk çağlarında sütsüz ya da bakımsız, ikinci döneminde okulsuz ve öğrenimsiz kalmamalıdır*” (1923b: 1).

Tüm yapay eşitsizlikleri ortadan kaldırmak gibi bir hedefi Yeni Türkiye’nin önüne koyan Gökalp, bu eşitsizliklere karşı çıkmak için “Bolşevik, komünist ya da sosyalist olmaya gerek olmadığını belirttikten sonra bireysel mülkiyeti koruyarak da bu eşitsizliklerin ortadan kalkabileceğini” ifade eder. Teorisinde herhangi bir eşitsizliğin temeline mülkiyeti koymayan Gökalp’in bu noktada da mülkiyete mesafeli olmayan duruşu anlaşılırdır. Yapay eşitsizliklerin yanında doğal eşitsizliklerin olduğunu da belirten Gökalp, bunları kaldırmanın toplumun görevi olmadığını ve halkçılık devrindeki Yeni Türkiye’de de bunların süreceğini ekler.

Gökalp’e göre Yeni Türkiye’de yapay eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için her bireye siyasal hakları, eğitim hakları ve ekonomik gereç ve teknikler verilecek; böylece toplumda uyumun bozulmasının önüne geçilecektir: “*Sözgelimi, kızlarımıza*

yardımcı ve yükseköğrenimleri vermekte tereddüt etmiyoruz. Bunlara Avrupa'nın, Amerika'nın ve Avustralya'nın birçok yerlerinde kadınların uygar ve siyasal haklar bakımından erkeklere eşit bir dereceye ulaştıklarını görüyoruz. Sonra, bunları siyasal haklardan bütünüyle yoksun ve yurttaşlık haklarıncı da erkekten çok aşağı bir derecede bırakıyoruz. Bu iki türlü davranış arasında büyük bir mantıksızlık yok mudur?" (1923b: 1).

Gökalp, bireylerine bu hakları eşit şekilde dağıtmayan bir devletin, vatandaşlarından yüksek oranda katkı beklememesi gerektiğini belirtir. Bu noktada, Gökalp'ın ekonomik araç gereçlerin de herkese sağlanması konusundaki söyleminin aslında sosyalist bir tınıda değil, daha çok topraksız köylüyle ilgili olarak söylediğini ve de tartışılan toprak reformunu kastettiği anlaşılmalıdır. Zira Gökalp'ın özel mülkiyete olan olumlu yaklaşımından yukarıda daha önce bahsedilmişti. Yazıda da Gökalp, yine topraksız köylülere seçme seçilme hakkı verilmesinin saçma olduğunu, onların ağanın kölesi olduğunu belirtmektedir.

Altıncı ve son olarak Gökalp'ın Yeni Türkiye'ye yüklediği bir görev de insanlara ruhsal özgürlüklerini vermektir. İnsanların açlık, susuzluk ya da cinsel ihtiyaç gibi fiziksel olgulara bağlılığı sebebiyle özgür olamayacağını belirtenlere karşı gelen Gökalp, üç ay oruç tutanların, kırk gün çile çekenlerin, köşeye çekilmiş dindarların ya da yaşama güdüsüne rağmen vatan için askere gidenlerin bunun aksini kanıtladığını belirtir. Bunları iradeyle açıklayan Gökalp, belirtilen unsurları toplumsal eğilimler diye niteler ve ülkü de bu eğilimlerden biridir. Gökalp'e göre ülkülerimizi kavramamıza yardımcı olan ise vicdanımızdır ve vicdanla ve akılla ruhsal özgürlüğe ulaşabiliriz. Ne var ki insan, ruhsal özgürlükle dünyaya gelmez, bunu toplumdaki alır. İnsan özgür doğarsa da, özgürlüğe yetenekli olarak doğar. Toplumun görevi de onlara önce ruhsal özgürlük verip ardından da siyasal ve toplumsal özgürlükler vermektir ve bu da Yeni Türkiye'nin hedeflerinden biridir (1923g: 1).

Özetle, Gökalp'ın Yeni Türkiye söylemini inceleyebildiğimiz yazılarında görüyoruz ki Gökalp, öncelikle biyoloji biliminin desteğini arar. Biyolojiye dayanarak eşitsizlikleri olumlayan görüşlere karşı çıkar ve yine biyoloji temelli karşıt argümanlar üretir. Yeni Türkiye'de yapay eşitsizliklerin ortadan kaldırılacağını belirtir. Yeni Türkiye, yapay eşitsizliklerin ortadan kalktığı, kadın erkek farkının, sınıfsal eşitsizliklerin, ırksal ve ulus düzeyinde eşitsizliklerin yer almadığı bir ülke olacaktır. Bu söylemde belirsiz olan nokta ise, değişimi yapacak olan aktörün kimliğidir. Genel olarak Gökalp, toplumsal eşitsizlikleri yine toplumun kaldıracağını belirtse de, toplumda bu değişime öncülük edecek sınıfın kimliği belirsizdir. Yönetici sınıfı etkilese de bizzat içinde yer almayan Gökalp, "biz yapacağız" benzeri bir iddia da ileri sürmemektedir. Diğer bir belirsiz nokta ise, değişimin yöntemidir. Eşitsizlikler kaldırılacaktır ancak bunun hangi yolla yapılacağı belirsizdir. Gökalp'te

temelde halkçılık gelince eşitlik de gelecektir anlayışını görüyoruz. Bu biraz da, Osmanlı Tanzimat aydınları arasındaki “anayasa gelince sorunlar çözülecek” mantığıyla paralellik göstermektedir.

3. Doğan Avcıoğlu’nun “Yeni Türkiye” si

Gökalp’e yaptığımız gibi Avcıoğlu’nun teorilerinin de küresel ölçekte aldığı konuma bakmakta fayda görüyoruz. Avcıoğlu’nun tezlerinin Marksist bir çizgiyle ne derece uyumlu olduğuna bakarsak ciddi farklılıklar göze çarpacaktır. Her şeyden evvel Avcıoğlu işçilerden daha çok bürokratlara güvenmektedir. Bürokratların bir sınıf olmadığını ve belirli bir siyasal görüşleri olmadıklarını düşündüğümüzde de geriye sadece bu kesimin iyi niyetine bağlı olmak kalıyor (Gülalp, 1983: 88). Sosyalizmin ülkedeki varlığını Kemalizm ile uyumuna bağlayan Avcıoğlu, bağımsız bir işçi sınıfı hareketini mümkün görmemektedir (Atılğan, 2002: 262). Bu durum tarihin akışını üretim ilişkilerindeki değişimle ve sınıf çatışmalarıyla açıklayan Marksist tarih anlayışıyla da ters düşmektedir. Sonuç olarak Avcıoğlu devrimci idi ama devrimden anladığı iyi niyetli bir cuntanın ülkeyi ileri taşıyıp sosyalizm getirmesi idi (Balta, 2002: 169). Avcıoğlu’nun Marks, Lenin gibi isimlerdense o dönemki Arap Sosyalistlerinden daha çok etkilendiğini belirtebiliriz. Sosyal demokratlar kadar parlamenter rejime sıcak yaklaşmayan Avcıoğlu, devlet kontrollü bir adil ve hızlı kalkınma peşindedir.

1960’lar, Türkiye Cumhuriyeti’nin darbe sonrası siyasetinin şekillendiği yıllardır. Uzun süren tek parti döneminden sonra gelen 10 yıllık Demokrat Parti dönemi darbeye sonlandırılmıştı. Bu iki kutba sıkışmış görünen politik hayat, 1961 Anayasası’nın sağladığı genel özgürlük ortamı farklı siyasal alternatiflerin seslerini duyurmalarına olanak sağlayınca hareketlenmişti. Türkiye’de o ana dek siyasal hayatta özgül ağırlığı düşük olan sosyalist sol ve Kemalist sol, gündelik siyasetin daha fazla parçası olmaya başlamıştı. Tüm dünyada artan sol rüzgarlar, Sovyet Rusya’nın Amerika Birleşik Devletleri’ne kafa tutar noktaya gelmesi ve pek çok komşu ülkede görülmeye başlayan sosyalist/komünist yönetimler, ülkedeki sosyalist harekete de heyecan katmıştı. Ne var ki zamanla çeşitli fraksiyonlara bölünecek olan, devrimin aşaması, devrimin müttefikleri ve devrime önderlik edecek sınıflar konularında anlaşmazlığa sürüklenecek olan sosyalist hareket, onlara göre dışa bağımlı, emperyalizmin ve de gerici sınıfların hakimiyetinde olan Türkiye’yi tekrar halkçı ve bağımsızlıkçı bir yola sokmak için gereken adımların atılması gerektiğine inanmıştı. Bu yolda çeşitli eylem planlarını da gerek legal siyasal hayatta gerekse de yazılı medyada dile getirmişlerdi. Başlıcaları Milli Demokratik Devrim (MDD), Yön ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) olan bu sol akımlar, Yeni Türkiye portreleri çizmekten de geri durmamıştı. Bu çalışmada Doğan Avcıoğlu’nun ele alınmasının nedeni ise, Yön Hareketi’nin ülkedeki üst düzey insanları -özellikle askerleri- en çok etkileyen akım olmasıdır (Ersan, 2013: 24; Aydın ve Taşkın, 2014: 195). Her ne kadar TİP

meclise giren akım olarak öne çıksa da, iktidara en çok yaklaşan düşünce, 9 Mart 1971'deki başarısız darbe girişimiyle Yön Hareketi olmuştu. Ayrıca içinde barındırdığı Kemalist tandans sayesinde de özellikle Ziya Gökalp'in Yeni Türkiye tasavvuru ile karşılaştırması daha aydınlatıcı olacaktır. Zira, Kemalizm'in geçirmiş olduğu değişimin yanında, farklı Kemalizm yorumları da görülmüş olacaktır.

Doğan Avcıoğlu 1960'ların Türkiye'sinin önemli siyasal figürlerindedir. Sahibi olduğu *Yön Dergisi* Türkiye solunda MDD ve TİP ile birlikte 3 önemli sacayağından birini oluşturmuştur. Zamanla Mümtaz Soysal tarafından iyice askerciliğe kaymakla itham edilse de, sol literatüre katkıları yadsınamaz seviyededir (Eroğul vd., 2009: 85). Avcıoğlu gerek *Yön* gerekse de *Devrim* dergilerindeki yazılarında mevcut düzeni reddetmiş ve Yeni Türkiye vizyonunu dile getirmiştir. Şüphesiz ki o dönemlerde artık ülkenin 40 yıllık bir geçmişi vardır. Mevcut Türkiye tahlilinin yanında hayal ettiği ve adil şekilde hızlıca kalkınmış bir Yeni Türkiye tahayyülü de pek çok yazısında yer almıştır.

Avcıoğlu'na göre neden bir *Yeni Türkiye* tahayyülüne ihtiyaç duyulduğu da bahsedilmesi gereken ilk husustur. Avcıoğlu'na göre artık Yeni Türkiye yaratmanın zamanı gelmiştir. Avcıoğlu'na göre Yeni Türkiye, eski Türkiye'den memnun olmayanların, memleketin ve kendilerinin daha iyi bir kaderi hak ettiğini düşünenlerin Türkiye'sidir. Avcıoğlu ve ileride AKP'de göreceğimiz üzere ülkenin birikimleri sonucu geldiği yerin kötü durumu onların Yeni Türkiye söyleminin temel gerekçesini oluşturmaktadır. "*Cumhuriyetin 42. Yılında*" adlı yazısında bu durum net şekilde görülmektedir: "*20 yıllık denemenin ortaya koyduğu sonuç şudur: Feodal kalınlardan hala kurtulamamış ve az sayıdaki işçisi dahi bölgesel bağlılıkların etkisi altında bulunan bir toplumda parlamentoculuk, geri unsurların egemenliğini sağlamaktadır. Halbuki az gelişmiş bir ülkede sistemin yaşaması ve istikrara kavuşması, parlamentonun zorunlu reformları gerçekleştirebilmesine bağlıdır. Aşırı sağcı çoğunluklar getiren sistem ise, reform yollarını tıkamakta ve toplumun azınlıktaki dinamik unsurların arasında hoşnutsuzluğu körüklemektedir*" (Avcıoğlu, 1965a: 3).

Avcıoğlu Yeni Türkiye'nin amaçları ile ilgili olarak "*Yeni Türkiye*" adlı yazısında demokrasinin sağlam temellere oturtulmasını talep eder. Bununla beraber anayasadaki hakların bir an önce verilmesini, gelir dağılımındaki uçurumların giderilmesini, hızlı bir kalkınmanın sağlanmasını ve sosyal adaletin yerine getirilmesini temel görevlerden sayar (Avcıoğlu, 1962a: 3).

"*Biz Ne İstiyoruz*" adlı yazısında ise daha net bir şekilde Yeni Türkiye'nin amaçları şu şekilde ifade edilir: "*Sosyalistler, her şeyden önce, Atatürk'ün sağladığı, fakat sağcı politikacıların hovardaca sattıkları haklarımızı yeniden kazanma yolunda mücadele vermekteler. Atatürkçülüğün özünde tam bağımsızlık vardır. Atatürk'ün deyimiyle tam bağımsızlık piyasada, maliyede, ekonomide, adalette, askerlikte,*

kültürde ve bu gibi konularda tam bağımsızlık ve özgürlük demektir. (...) sosyalistler, gerçek anlamıyla böyle bir bağımsızlığın peşinde koşmaktadırlar. Bağımsızlık davası yanında, bütün öteki meseleleri ikinci derecede önemli saymaktadırlar” (Avcıoğlu, 1967: 3).

Avcıoğlu'nun Yeni Türkiye'de hedeflediği en önemli noktalardan biri adil bir toplum düzeni yaratmaktır. Avcıoğlu için bunun yolu basittir: Sosyalizm. “*Niçin Sosyalizm*” adlı yazısında şöyle der: “(...) bütün bunlar, hürriyet ve adalet isteyen bir toplumun ancak sosyalist metotlarla kalkınabileceği gerçeğini değiştirmez” (Avcıoğlu, 1962b: 3). Buna ek olarak “*Eski ve Yeni Türkiye*” başlıklı yazısında da bu durumu daha net şekilde ortaya koymuştur: “*Kapitalist gelişmenin tabii sonuçları olan israfa, sömürücülüğe ve zaman kaybına, bu fakir memleketin daha fazla tahammülü yok. Plan şalına sarmalanarak piyasaya sürülen dünün denenmiş politikası, gittikçe ağırlaşan iktisadi ve sosyal buhrana çare bulamaz. Türkiye için de tek çıkar yol, en ileri şeklini sosyalizmde bulan, kapitalist olmayan gelişme tarzıdır*” (Avcıoğlu, 1962c: 3).

Avcıoğlu'na göre şüphesiz ki, yeniye direnecek olan kesimler olacaktır; 1960'lı yılların Türkiye'sinde de bu kesimler vardır ve bu durum Avcıoğlu'nun söylemlerinde yer almıştır. Avcıoğlu için bu kesimler halktan gelen değişim talebini göremeyenlerdir, gençliğin ve milli kuvvetlerin tekrar dirilişine karşı olanlardır, Yeni Türkiye'ye ayak uyduramayanlardır: “*Çalışanların haklarını savunmak ve adil bir toplum düzeninin kurulması yolunda mücadele etmek için çıkan Yön'e karşı, mutlu azınlığın bir kısım miyop temsilcilerinin gösterdiği geniş tepki, Yeni Türkiye'ye ayak uyduramayışın yarattığı korku ve şaşkınlığın sonucudur*” (Avcıoğlu, 1962a: 3).

Bununla birlikte Eski ve Yeni Türkiye'nin çatışma içinde olduğu gibi ifadeler de yine Avcıoğlu'nun halkı yeninin safına çekme çabasıdır. “*Eski ve Yeni Türkiye*” başlıklı yazısında Avcıoğlu şöyle ifade etmektedir: “*Türkiye bugün bu noktada bulunuyor. Memleketimiz bir oluş krizi içindedir. Eski ve yeni Türkiye çarpışıyor. Toplumun dinamik kuvvetleri (zinde kuvvetler de diyebilirsiniz), her ne pahasına olursa olsun, mevcut düzeni sürdürmek için direnen mutlu azınlık ile savaş halindedir*” (Avcıoğlu, 1962c: 3).

Benzer şekilde Avcıoğlu, eskinin temsilcileri olarak yaftaladığı kesimleri; statükocu gibi durağanlığı ve heyecansızlığı belirten ifadelerle adlandırarak Yeni Türkiye söylemini güçlendirmiştir: “*Eski Türkiye'nin temsilcisi hâkim sınıflarla, yeni bir Türkiye'nin özlemine çeken zinde kuvvetler arasındaki aykırı gidiş genişliyor. Statükonun en kudretli temsilcisi gözükken iyi niyetli İnönü'ye karşı duyulan eski günlerden kalma güven zayıflıyor. 27 Mayıs'tan önce zinde kuvvetlerde yeni bir Türkiye özlemi uyandıran, fakat bu Türkiye'ye götüreceği yolu açmasını bilemeyen İnönü, gittikçe gerilerde kalıyor. Eski devir hasretlilerine karşı girilen gençlik hareketlerinde bile, 'İnönü, İnönü çok yaşa' haykırışları artık işitilmiyor. Onun yerini*

'Statükoculara son ihtar' kükremeleri aldı" (Avcıoğlu, 1963: 3).

Avcıoğlu'nun söyleminde yeniye karşıt sınıfların, yıkılması gereken bir düşman imgesinde sergilendiği göze çarpar. "*Ortanın Solu*" adlı yazısında bunu net olarak görmek mümkündür: "*Tekrar tekrar belirttiğimiz üzere, memleketimizin kalkınma yoluna girebilmesinin ilk ve vazgeçilmez şartını, emperyalizmin ve onun yerli temsilcilerinin hegemonyasından kurtulmak teşkil eder. Bu sebeple, Türkiye'de ortanın solu, emperyalizmin tahakkümüne hayır denildiği noktada başlarsa bir anlam kazanır*" (Avcıoğlu, 1965b: 3).

Gökalp'te net bir şekilde göremediğimiz değişimin temel aktörünü, Avcıoğlu'nda çok net bir şekilde görebiliriz. Avcıoğlu için çeşitli kesimleri barındıran ve zinde kuvvetler dediği kuvvetleri, hedeflediği Yeni Türkiye'ye ulaşmak için gerekenleri gerçekleştirecek temel aktör olarak belirlemişti. Zinde kuvvetler, ülkenin gençliğini, Batı ile işbirliği yaparak ülkeyi emperyalizme teslim etmemiş milli burjuvaziye ve en önemli bileşen olarak ilerici sivil ve asker aydınları barındırmaktadır. Avcıoğlu, Yeni Türkiye için gerekli değişimi gerçekleştirmek görevini üstlenecek aktörleri şöyle ifade eder: "*İşçisiyle, gençliğiyle, üniformalı ve üniformasız aydınıyla zinde kuvvetler bugün düne nazaran, dönen oyunları daha iyi değerlendiriyor. Biraz daha şuurulu şekilde statükocuların karşısına dikiliyor. Nitekim, Türkiye'yi, sosyal adalet içinde hızla kalkınma yoluna koyacak bir plan hazırlamaya uğraşan uzmanların çabaları, statükocular tarafından önlenince, zinde kuvvetler plancuların safında yer almışlardır*" (Avcıoğlu, 1962c: 3).

Avcıoğlu'nun ülkeyi Yeni Türkiye'ye dönüştürecek devrimde öncü sınıf olarak zinde kuvvetleri seçmesi, dönemin diğer sol akımlarından tepki çekmişti. Özellikle TİP yöneticileri ve fikir önderleri bu hususta Avcıoğlu'na çeşitli eleştiriler yönlendirmişti.

Gökalp, ülkenin Batı'dan geri olmadığını, geri kalmışlığın kader olmadığını söylemiş ve ulaşılması gereken hedef olarak Batı'yı göstermiştir. Avcıoğlu ise, 1960'larda en iyi ihtimalle devletçiliğe yönelmiş, sosyalist esintilerin görüldüğü Yemen, Cezayir ve birçok Asya ve Afrika ülkesini yönlerini sosyalizme çevirdikleri için örnek göstermiştir (Avcıoğlu, 1962c: 3)

Özetle, Avcıoğlu'nun gördüğü Türkiye, *gericiler koalisyonunun* egemen olduğu, geri kalmış, ekonomik açıdan bağımlı hale gelmiş bir ülkeydi. Avcıoğlu'na göre Mustafa Kemal'in gösterdiği yoldan sapan ülke, yeniden emperyalizme teslim edilmişti. Tahliline göre ülke işbirlikçi burjuvazi ve feodal yapıların hakimiyetindeydi. Avcıoğlu için Türkiye, anayasal hakların tanındığı ve ekonomik açıdan bağımsız hale gelmiş bir ülke olmalıydı. Sosyalizm adil şekilde hızlı kalkınmayı sağlayacaktı ve Avcıoğlu'nun Yeni Türkiye'si bu söylemler etrafında şekillenmeliydi. Yeni Türkiye için Ziya Gökalp devrim gibi keskin bir metot önermemişti ancak Avcıoğlu, Yeni Türkiye'ye ulaşmak için bir devrimi geçer metot

kabul etmişti. Ziya Gökalp'e kıyasla Doğan Avcıoğlu bir rejim değişikliği hedeflemektedir ve O'na göre sosyalizm Yeni Türkiye'nin yönetim biçimi olmalıdır.

4. AKP'nin “Yeni Türkiye” si

Adalet ve Kalkınma Partisi, 14 Ağustos 2001'de kurulduğunda, içinden çıktığı Milli Görüş geleneğinin devamı niteliğinde mi olacak, yoksa daha genç nesil biraz daha merkeze mi gelecekti tartışmaları yapılmıştı. Milli görüş geleneğinden gelen partilerin art arda kapatılması, bu görüşü takip edenler için bir değişim ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Siyasal İslam geleneğinden olan Milli Görüş yerine AKP kendisini muhafazakâr demokrat olarak nitelermeyi tercih etmişti. Ne var ki bu tercih, merkezin dayatması değil, içeriden gelen bir tercihtir ve AK Parti'yi doğurmuştu (Yıldız, 2004: 7). Muhafazakar demokrat tanımı ile kendisine demokrasiye yeni bir tanım getirme misyonu yüklemeyen AKP, amaçlarının bu terkip altında kendisine yeni bir kulvar açmak olduğunu belirtmiştir (Akdoğan, 2004: 18-19). Milli Görüş geleneğinden kendisini itina ile ayırtmaya çalışan AKP, kendisini merkez sağ partiler olan Demokrat Parti ve Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'nin (ANAP) devamı olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Yıldırım ise söz konusu partilerin liderlerinin sosyolojik konumu ve ilişkileri incelendiğinde, AKP'nin bu partilerin devamı olamayacağını öne sürmüştür (Yıldırım, 2002: 163-164). AKP'nin Milli Görüş ile arasına mesafe koyma çabası sistemle barışık bir konuma yerleşme yöneliminin ifadesidir. Kitle partisi olarak, merkezdeki seçmene seslenmek amaçlanmıştır (Doğanay, 2007: 68).

Muhafazakâr demokrat olarak tanımlanma çabalarına rağmen, AKP'nin kurucu ve taşıyıcı omurgası Milli Görüş kökenlidir (Erler, 2007: 131). Seçimlerdeki başarının ardında da muhafazakâr oylar yatmıştır. Aktay'a (2004: 350) göre muhafazakâr kelimesi, dine yaptığı çağrışım ile İslamcı oyları da garanti altına almıştı. AKP'nin kendisini tanımladığı yeni muhafazakâr demokratlıkta, muhafazakâr tarafının İslamcı oyları da kendine çekmeye yaradığını ve bu durumun AKP'yi seçimlerde başarıya taşıdığını da belirtmekte fayda var. Bu yeni tanımlamada, demokrat liberal tarafın seçimlerde seçmen için çekici özellik olmadığı en önemli kanıtı ise AKP'nin kuruluşta dile getirdiği liberal öğeleri AKP'den önce dile getirmiş olan Yeni Demokrasi Hareketi ve Liberal Demokrat Parti'nin seçimlerdeki başarısızlığıdır (Yıldız, 2004: 9).

AKP gibi muhafazakâr bir partinin “Yeni Türkiye” ifadesiyle söylem geliştirmesi bir çelişki midir? Muhafazakâr siyasal akımlar statükoyu koruma yönünde eğilime sahip iken AKP'nin mevcut düzeni değiştirip “Yeni Türkiye'yi” getirme çabası ilk bakışta muhafazakârlıkla ters düşer görünmektedir. Ne var ki, muhafazakâr düşünür Edmund Burke'ün özellikle devrim üzerine olan eleştirilerine bakarsak burada bir çelişki olmadığını anlayabiliriz. Burke, Fransız Devrimi'ne ciddi

eleştiriler yöneltirken 1688 İngiliz Şanlı Devrimi'ni destekler. Zira O'na göre Fransız Devrimi tarihsel deneyimden kopuk iken, 1688 Devrimi geçmiş ile tutarlı bir değişimdir (Öğün, 2000: 321). Hatta İngiliz Devrimi ile yeniden yapılanma sonucu geriye dönüş vardır (Adadağ, 2007: 58). İngiliz Devrimi yapılmış değil, önlenmiş bir devrimdir. Burke'e (1993: 31) göre bu devrim ile kadim yasalar korunmuş; atalardan kalan miraslar muhafaza edilmiştir. O zaman Burke'ün tarihsel sürekliliği sağlayan değişimlere olumlu baktığı söylenebilir. Bu durumdan çıkarılabilecek sonuç, AKP gibi muhafazakâr bir partinin "Yeni Türkiye'yi" öne sürmesi çelişki değildir. Zira AKP'nin bu söylemi inceleyeceğimiz üzere sıklıkla geçmişe referanslar vermektedir. Osmanlı'ya ağırlıklı olmak üzere daha da geçmiş tarihlere yönelik de olan bu referanslar daima olumlu bir çerçevede ele alınmış; nostaljik bir duyguyla metinlere yansıtılmıştır. Yine görüleceği üzere AKP esasen Fransız Devrimi'nden etkilenen Kemalistlerin kurduğu düzene eleştiriler getirmiş; bu düzenden önceki düzeni kendilerine örnek almıştır. Bu nedenle "Yeni Türkiye" söylemleri Osmanlı ile olan kültürel tarihsel sürekliliği devam ettirme amacı taşıdığı için sıklıkla Neo-Osmanlılıkla yaftalanmış ve literatürde bu yönde incelenmiştir.

2002'den beri aralıksız olarak tek başına iktidarda olan AKP, son yıllarda giderek daha sık dile ve gündeme getirdiği bir Yeni Türkiye söylemine sahiptir. Görsel ve yazılı medyada sıkça duyulan bu söylem, parti tarafından en net ifadesini AKP eski Genel Başkanı ve Başbakan Ahmet Davutoğlu başkanlığında hazırlanan ve Nisan 2015'te duyurulan "*Yeni Türkiye Sözleşmesi 2023*" belgesi ve de Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı adaylığı esnasında kamuoyuna duyurulan "*Cumhurbaşkanlığı Türkiye Vizyon Belgesi*" adlı belgede bulmuştur. Bu kısımda da bu iki belge esas alınarak AKP'nin Yeni Türkiye vizyonu incelenecektir.

AKP'nin Yeni Türkiye'sinde de sorunlar, yöntemler, aktörler ve amaçlar vardır. AKP'nin bu söylemi 90 yıllık bir ülke ve 60 yıllık birçok partili yaşam birikiminin üzerine inşa edilmiştir. 90 yıllık ve hatta daha öncesi kimi başarılarla da değinilen ilk belgede bu başarıların yenisinin Yeni Türkiye'yi inşa etmek olduğu tınısı dikkat çekmektedir.

Sözü edilen belgelerde Yeni Türkiye'nin fikirsel ve somut dayanakları şu şekilde belirtilmiştir. 100 maddelik "*Yeni Türkiye Sözleşmesi*" (2005) adlı belgedeki 5. Maddede Kurtuluş Savaşı dayanak edilirken, 7. Maddede Osmanlı'ya uzanılıp Şeyh Edebali'nin 'insanı yaşat ki devlet yaşasın' sözü rehber kabul edilmiştir. 17. Maddede Selçuklu ve Osmanlı düzenlerini miras kabul edilmiştir.

Devletin varlığını bireylerin ona olan aidiyet duygusuna bağlayan belge, temel hedefini böyle belirtmiş oluyor. Kendi iktidarı dönemini toparlanma dönemi olarak betimleyen belge, Yeni Türkiye için şartların hazır olduğunu belirtir. Bu Yeni Türkiye'de amaçlar madde 20'ye göre şöyledir: "*Bu temel üzerinde Cumhuriyetimizin 100. Yılına yürürken önceliğimiz ülkemizin katılımcı, çoğulcu,*

özgürlükçü, demokratik ve sivil bir anayasa ile yönetilmesini sağlamaktır”. Madde 43 de benzer öngörülerde bulunur: “Nihai hedefimiz evrensel ölçekte çoğulcu, eşitlikçi ve katılımcı demokrasiyi hayatın bütün alanlarında yaşanır kılmaktır”. Devamında da yerinden yönetim ilkesinin güçleneceğini ve sivil toplumun da gelişmesinin hedefler arasında olduğu belirtilmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz AKP'nin Yeni Türkiye'sinin amaçları yazıya dökülmüştür. *Cumhurbaşkanlığı Türkiye Vizyon Belgesi'nde de* (2014): “Yeni Türkiye, bütün farklılıkları ile birbirini seven, birbirine kenetlenmiş, kendine güvenen, özgür, sorumlu ve erdemli insanlarıyla yeniden dünyanın medeniyet merkezi olan bir Türkiye olacaktır”. Aynı belgenin 7. Maddesi bu amaçların dayandığı üç ilkedен bahseder: “Türkiye'nin geleceğine sahip çıkan herkes ile birlikteyiz. Yeni Türkiye için yaslandığımız üç temel ilke vardır; Demokratik siyaset, Açık toplum ve Hukuk Devleti”. Madde 22'ye göre ise yeni düzenin odağı insan hak ve özgürlükleridir. Bu hak ve özgürlükler madde 24'te düşünce, inanç, ifade ve girişim özgürlüğü olarak isimlendirilir.

AKP, Yeni Türkiye'de sağlayacağı eşitlikçi, insan onurunu koruyan demokrasi ile kalkınmayı birbirine bağlantılı kabul etmektedir. Böylece kalkınmayı da Yeni Türkiye'nin hedeflerine eklemiş olur: “Bugün bütün çağdaş örneklerde çok açık bir şekilde görüldüğü gibi, ekonomik kalkınma ile demokratik hukuk devleti ilkeleri arasında doğrudan bir irtibat söz konusudur”. Kendi iktidarları dönemini demokratikleşme ve kalkınmanın yüksek olduğu dönemler olarak gören AKP, Yeni Türkiye'de bunun bir adım daha ileri götürüleceğini iddia etmektedir. Kalkınmanın şartı olarak ise madde 67'de girişim özgürlüğünü göstermektedirler.

Kadınların da AKP'nin Yeni Türkiye'sinde yeri vardır. Buna göre kadınlar pozitif ayrımcılığa sahip olacaktır: “Pozitif ayrımcılığı anayasal teminat altına aldığımız kadınlarımızın sosyal hayat içindeki konumlarının güçlendirilmesi, sosyal güvencelerinin sağlanması ve karar mekanizmalarındaki etkinliklerinin artırılması en öncelikli hedeflerimiz arasındadır.”

Ziya Gökalp'in, eşitliği Yeni Türkiye'de esas alması gibi, eşit vatandaşlık vurgusu da AKP'nin yayınladığı bu belgelerde de dikkat çekmektedir. Madde 19 şöyle der: “Eşit vatandaşlık ilkesi ise çağdaş siyasal meşruiyetin temelidir ve bu temel hiçbir surette ve hiçbir gerekçe ile zayıflatılamaz, göz ardı edilemez.” Elbette Gökalp ve AKP liderliğinin eşit vatandaşlık ifadeleri benzer olsa da, içeriklerinin farklı olduğunu da belirtmek gerek. Gökalp kabaca etnik temelde homojen bir toplumda hiçbir sınıfın üstün olmamasını kastederken, AKP liderliği farklı etnik, dini ve kültürel gruplara ayrımcılık uygulanmamasını kastetmektedir.

Merkez sağ ve muhafazakâr parti iktidarlarında sıkça dile getirilen ve kendilerine göre statükocu ve elitist bürokrasinin karşısına koydukları ‘milli irade’ kavramı AKP'nin Yeni Türkiye'sinde pek çok işleve sahiptir. Yeni Türkiye'nin esası

milli irade olacakken, siyasi rakipler hem eski ile hem de milli iradeye karşıt olmakla özdeşleştirilir. Madde 31 şöyle demektedir: *“Dolayısıyla siyasal meşruiyetin ve egemenliğin kaynağı da, denetleyicisi de sadece ve sadece eşit vatandaşlardan oluşan millettir”*. Cumhurbaşkanlığı Türkiye Vizyon Belgesi’nde (2014) ise bu unsur şu şekilde kendine yer bulur: *“Cumhuriyetimizi bir parti değil, millet kurmuş, sahibi de bir parti değil, milletimizdir. Baştan beri hedefimiz, zayıflamış ve yer yer kopmuş olan millet-devlet ve kimlikler devlet ilişkisini olması gereken zemine oturtmaktır”*. Ayrıca Yeni Türkiye’nin belirleyicisinin milli irade olduğu gibi ifadeler de dikkat çeker.

AKP’nin Yeni Türkiye söylemi de yeninin karşısında eskiyi temsil eden, statükoyu isteyen bir karşıt kesime sahiptir. Madde 34-35 ve 36 bu kesimleri şöyle dile getirirler: *“Devlet mekanizmaları toplum üzerinde egemenlik kurma araçları değildir. Bütün bu mekanizmalar milletin emrindedir. Yani amir olan millettir, memur olan devlettir. Meşruiyetini millettten almayan ve milletin denetimine açık olmayan hiçbir gücün, cuntanın, vesayet odağının, paralel yapının veya bürokratik seçkinciliğin külli ya da kısmi egemenliği kabul edilemez”*. Aynı belgedeki Madde 51 de de benzer bir olası düşman belirtilmektedir: *“Bu bağımsızlık diğer anayasal güçler ile ilişkilerde olduğu kadar kendi içinde oluşabilecek örgütlenmelere karşı da korunacak ve jüristokrasi (yargıçlar iktidarı) benzeri oluşumların önüne geçilecektir”*. Cumhurbaşkanlığı Türkiye Vizyon Belgesi (2014) de benzer hususlara dikkat çeker: *“Bu seçim, değişim, demokrasi, açıklık ve refah iradesi ile tutuculuk, vesayetçilik, kapalılık ve ekonomik oligarşi odakları arasında yapılacak bir seçimdir.”*

AKP perspektifi ve Doğan Avcıoğlu perspektifinin en temel ayrımlarından biri Doğan Avcıoğlu’nda rejim değişikliği olarak önümüze çıkan Yeni Türkiye söylemi, AKP’de sistem değişimi olarak ortaya çıkmasıdır. AKP Yeni Türkiye’si, parlamenter sistemin terk edilerek başkanlık sistemine geçildiği bir ülke olacaktır: *“2007 yılında yapılan anayasa reformunun ilk uygulaması olarak 2014 yılında Cumhurbaşkanı’nın doğrudan halk tarafından seçilmesi ile birlikte idari yapının Başkanlık sistemi yönünde yeniden yapılandırılmasını, yetki kargaşasının giderilmesi ve hesap verilebilirliğin gerçek anlamda tesisi için gerekli görmekteyiz”*. Aynı belgedeki bir başka madde de bu yeni sistem detaylandırılır: *“Başkanlık sistemini, zikrettiğimiz özgürlükçü Anayasal çerçevede, yasama ve yürütmenin müstakil olarak etkin olduğu, demokratik denge ve kontrol mekanizmalarının öngörüldüğü, toplumsal farklılıkların siyasal temsilinin sağlandığı bir yönetim modeli olarak tasavvur ediyoruz.”*

AB üyeliği de AKP’nin Yeni Türkiye’sinin hedeflerinden biri olarak karşımıza çıkar. Yani tıpkı *Eski Türkiye’de olduğu gibi Yeni Türkiye’nin de yönü Batı’ya dönüktür*. Hukuk devletinin olduğu, serbest ekonominin olduğu Batı, AKP’nin Yeni Türkiye’sinde -sahip oldukları günlük söylemleriyle çelişir halde- ulaşılması

planlanan hedef olarak belirtilmiştir. Yaşar Sarıbay (2017) da bu durumu “İsmi İslam, uygulamaları liberal, tutumu demokrat, yörüngesiye Batı” diyerek bu durumu formüle etmiştir.

5. Sonuç

Sonuçlardan önce değinilmesi gereken husus AKP'nin “Yeni Türkiye” söyleminin özellikle 2017 referandumuyla aldığı ve burada değinilen belgelerden görece farklı şekildedir. Referans alınan belgelerdeki liberal AKP söylemleri AKP'nin kuruluşundan 2017 yılına dek en azından söylem düzeyinde benimsediği liberal tutumu yansıttıkları için önemli görülmüş ve bu çalışmada incelenmiştir. Söylem düzeyindeki 2017 Anayasa Referandumu zamanında başlayan farklılaşma “Yeni Türkiye” söylemini de farklılaştırmıştır. Daha şovenist, daha milliyetçi ve daha muhafazakâr bir hal alan söylem en üst düzeyden de sıklıkla dile getirilmeye devam edilmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin yansımaları ve Milliyetçi Hareket Partisi gibi milliyetçi bir partiyle girilen ittifak bu değişimlerin nedeni olarak öne çıkmaktadır. Özellikle dış politikada daha milliyetçi ifadeler kullanılırken amaç, eski yöneticilerin dış politikada daha pasif kaldıklarını belirtmek olmuştur. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile ters düşülen zamanlarda bunun örnekleri sıklıkla görülmüş ve Erdoğan “Artık eski Türkiye yok” diyerek şovenist söylemlerini pekiştirmiştir (Erdoğan, 2017). 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri için manifestosunda da daha çok sınır ötesi operasyon olacağını “müjdesini” vererek milliyetçi söylemini güçlendirmiştir. Önceden liberal söylemleri gündeminde tutan Erdoğan, 2017 ile birlikte daha homojen ifade olan tek millet, tek devlet, tek bayrak, tek vatan söylemini daha sık kullanır olmuştur. 2017 Referandum kampanyası boyunca da muhalefeti IŞİD, FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü) ve PKK ile bir tutmuş (Erdoğan, 2017) ve daha sonra 2019 yerel seçimlerinde muhalefeti zillet ittifakı olarak nitelendirmiştir (Erdoğan, 2019). Atay (2017) da bu değişimle ortaya çıkan “Yeni Türkiye” söylemini “Yeni Türkiye, dinbaz iktidarın elinde her kapıyı açan bir “mastır anahtar”. Kendisine yönelik her doğru itirazı yanırlayan, her yanlısını “doğrultan”, her haklı eleştiriyi haksızlaştıran, her muhalif sesi susturan bir sihirli değnek” olarak nitelendirmiştir. Erdoğan'ın söylemindeki bu değişimin farkında olmakla birlikte, değişimin niteliği ve sebepleri bu çalışmanın kapsamında değildir. Ele alınan belgelerdeki söylemler AKP'nin aktif yıllarının çok büyük bir kısmında benimsediği söylemleri doğru bir şekilde yansıtmaktadır.

Yukarıda detaylıca incelediğimiz üç farklı Yeni Türkiye söylemi elbette ki birbirlerinden temel farklılıklar göstermektedir. İlkinin kaynağı organik toplum savunucusu bir sosyolog iken, ikincisinin kaynağı sosyalizm ile Kemalizm'i birleştirmeye çabalamış bir ideologdur. En sonuncusu ise muhafazakâr bir sağ partinin Yeni Türkiye söylemidir. Karşılaştırmalar öncelikle değişimi gerektiren

nedenler, ikinci olarak değişimin yöntemi ve üçüncü olarak da değişimi gerçekleştirecek aktörler ve de değişimin amacı konularında karşılaştırılacaktır.

Birinci olarak neden böyle bir Yeni Türkiye'ye ihtiyaç duyulduğu konusunda Gökalp'te bir nedene rastlayamıyoruz. Ancak şüphesiz ki, Cumhuriyet ile yeni bir ülke kuruluyor olması, Gökalp'in ayrıca bir neden sunmasına yer bırakmamıştır. Doğan Avcıoğlu ise ülkenin geri kalmışlığını, ekonomik bağımlılığını, "gericiler koalisyonunun" ülke çıkarımı göz ardı eden tutumunu, yükselen muhalefet dalgasını da hesaba katarak Yeni Türkiye'yi bir an önce 'kurmak' gerektiğini belirtmiştir. Erdoğan ve AKP ise, yeni bir siyaset evresine girildiğini, dünyada siyasi dinamiklerin değiştiğini, dünyaya açılmanın ve çoğulculuğun esas olduğu bu döneme ayak uydurmak için yeniyi ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Şüphesiz ki AKP'ye göre eskiyi temsil eden statüko ile bu geçiş mümkün değildir. Avcıoğlu'nun yeniyi gerektirecek nedenlerinden olan ekonomik sorunları AKP'de göremiyoruz. AKP, bir nevi Turgut Özal dönemine has 'dünyaya açılma' söylemine tekrardan sahip çıkmaktadır. Burada, AKP'nin benzer siyasi gelenekte yer aldığı Demokrat Parti'nin ekonomi politikaları, Avcıoğlu için ülkeyi bağımlı hale getiren, geri bıraktıran ve yeniyi geçilmesiyle birlikte yıkılması, üstesinden gelinmesi gereken nedenlerdendir. İtirazı bu gerçeğe olan Avcıoğlu, bu bağımlılığı yıkmak amacıyla yeniyi talep etmektedir. Ancak AKP için, bu ekonomik politikalar yeniyi gerektirecek sebepler değildir. Hatta muhtemelen, dünyaya açılma, dünyayla kaynaşma kapsamında destekleyeceği politikalar. Avcıoğlu'nun değişimin başat aktörü rolünü verdiği zinde kuvvetleri de AKP için, statükocu ve milli iradeyi bastırıcı etmenlerdir. Bu grupların gerek siyaset gerek de ekonomideki tahakkümünü yıkmak için AKP yeniyi ihtiyaç duymaktadır. Bunun bir yolu da sözünü ettiğimiz gibi dünyayla kaynaşmaktır.

İkinci olarak değişimin yöntemi hususunda da incelenen üç ayrı Yeni Türkiye yaklaşımında bazı farklılıklara denk gelmekteyiz. Ziya Gökalp'te değişimin yöntemi net değildir. Değişimin, eşitliğe ulaşılması yoluyla geleceği görüşü hakimdir. Bunu gerçekleştirecek temel aktör de bellidir, ancak yöntem belirsizdir. Yeni Türkiye'de amaç demokrasiyi tesis etmektir ya da Ziya Gökalp'in deyimi ile halkçılıktır. Bunun ön şartı ise daha önce belirttiğimiz çeşitli unsurlar arasında eşitliği sağlamaktır. Gökalp'in yöntem olarak ise, yazılarında belirtmese de; gerekli yasal çerçevenin çizilmesi ve de birtakım fiziksel şartların –toprak reformu gibi- sağlanması ile bu amaca ulaşmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Avcıoğlu ve AKP ise daha köklü ve karmaşık yöntemler önermektedir. Avcıoğlu, rejim değişikliği olarak görülebilecek şekilde, Yeni Türkiye'ye sosyalizmle geçileceğini söyler. Hızlı ve adil şekilde kalkınmış Türkiye, sadece sosyalizm ile mümkündür. AKP ise, yöntem olarak sistem değişikliğini öngörmekte, başka bir deyişle, parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçişi önermektedir. Zira, böylece hem milli irade daha iyi temsil edilmiş olacak hem de güçlü bir yürütme ile hızlı şekilde kararlar alınıp bir an önce Yeni

Türkiye kurulacaktır.

Üçüncü olarak Yeni Türkiye için gereken değişimin sürükleyicisi olacak olan aktörler konusunda da incelenen üç ayrı yaklaşımda farklılıklar göze çarpar. Ziya Gökalp, toplumun kendisinin yarattığı yapay eşitsizlikleri kaldıracak güçte olduğunu belirtir. Hatta bu sorumluluğu topluma yükler. Toplumda değişimin başrolü olarak belirli bir sınıfı ön plana çıkarmaz. Ne var ki eşitsizliklere sebep olduğunu ileri sürdüğü kapitalistleri, bağınaz din adamları ve emperyalistleri değişimin başat rolüne yerleştirmeyeceği söylenebilir. Doğan Avcıoğlu ise, değişimin öncülüğü rolünü zinde kuvvetler olarak nitelediği sivil ve asker aydınlar yüklemiştir. Ona göre Kurtuluş Savaşı ile emperyalizmi yenme deneyimi de elde eden bu kesimler, daima ülkenin ilerici sınıfları olmuşlardır. Gerek subay yürüyüşleri gerekse de öğretmenlerin çeşitli direniş hareketleri sivil ve asker bu kesimlerin, Avcıoğlu'nun gözünde hala ilerici olarak kalmasını sağlamıştır. Avcıoğlu için işçi sınıfı, gerekli sınıf bilincine haiz değildi. O anki durumu ancak kendiliğinden sınıf olarak nitelendirilebilirdi. Değişime öncelik edecek güçten ve organizasyondan da uzaktılar. Bu sebeplerle Avcıoğlu'nun asker kesime öncelik vermesi, onun darbecilik ve cuntacılık gibi eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur. Hatta onun sosyalizm ve devrimcilik anlayışını, iyi niyetli bir cuntanın ülkeyi kalkındırmasını beklemek olarak özetleyenler de olmuştur. AKP ise milli irade söylemini değişimin ana aktörü konusunda da kullanmaktadır. Sağ partilerin sıklıkla dile getirdikleri milli irade söylemi genelde kendilerinin milletin meşru ve tek temsilcisi olduklarını vurgulamak amacını taşımaktadır. Ancak bu sefer AKP, milli irade kavramına daha fazla anlam yüklemektedir. AKP'ye göre milli irade, Yeni Türkiye'nin kurucusu olduğu gibi, temsilcisi ve denetçisidir de. Ona karşı herhangi bir vesayet veya onun denetiminde olmayan herhangi bir kurum Yeni Türkiye'de yer alamayacaktır. Burada da muğlak olan nokta milli irade kavramının kapsamıdır. Milli iradeyi temsil eden parti tüm bunları yapacaksa, bu kontrolsüz bir güç demek değil midir? Çoğunlukçu anlayışın iyice oturması anlamına gelmeyecek midir? Devlet ve parti bütünleşmesi tehlikesi olası değil midir? Bunun yanında, denetim işlevinin verilmesi de, heterojen olan bir toplumda işlevsel midir? Tam olarak denetim yolları nelerdir? 4 ya da 5 yılda bir kurulan sandıklar mıdır? Bu gibi sorular AKP'nin Yeni Türkiye'sindeki öncü sınıfla ilgili sorunları yansıtmaktadır.

Dördüncü ve son olarak farklı siyasal orijinlere sahip bu üç söylemin Yeni Türkiye amaçları da hiç şüphesiz ki birbirlerinden ayrı düşmektedir. Ziya Gökalp, padişah ve bürokratların, yöresel güce sahip olanların görüldüğü, dini ve cinsiyete bağlı eşitsizliklerin olduğu Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra, uluslar, ırklar, cinsiyetler ve kastlar arasında yapay eşitsizliklerin olmadığı bir Yeni Türkiye amaçlar. Her vatandaşına eğitim hakları, siyasal hakları ve ekonomik haklarının verilmesi gerektiğini belirten Gökalp'in bu yaklaşımı liberal bir fırsat eşitliği sağlama girişimi olarak görülebilir. Aynı şekilde ekonomik açıdan da devletin minimal rolde olması gibi bir söylemi mevcuttur. Kendisi de zaten eşitlik talep edebilmek için

Bolşevik veya sosyalist olmayı önkoşul olarak görmemiştir. Doğan Avcıoğlu ise, feodal ilişkilerin ortadan kalktığı, dünya kapitalistlerinin içeride işbirlikçiliğini yapanların bu statülerini kaybettikleri, ekonomik bağımsızlığın sağlandığı, ülkedeki gerici koalisyonunun iktidarının zinde kuvvetler tarafından ele geçirildiği bir ülke tahayyül edilmektedir. Avcıoğlu'nun amaçları şüphesiz ki sosyalizm aromalı bir Kemalizm'e ulaşmaktı; ekonomik açıdan planlı, hızlı ve adil kalkınma hedeflenmekteydi. Gökalp'in aksine ekonomik açıdan devlet kontrolünü amaçlamaktaydı. Gökalp'in eşitlik anlayışı daha çok liberal anlayışa yakınken, Avcıoğlu daha sosyalist bir eşitlik tasavvuruna sahiptir. AKP'nin Yeni Türkiye amacı ise, demokratik siyaset, açık toplum ve hukuk devleti gibi üç temele oturmaktadır. Kimsenin kimlikleri sebebiyle ezilmediği, sivil toplumun güçlü olduğu bir Türkiye tasavvuru mevcuttur. Girişim özgürlüğü Yeni Türkiye'de önemli bir konuma sahiptir ve bu özgürlük hukuk ile güvence altına alınmıştır. Bu açıdan AKP Yeni Türkiye vizyonunda demokrasi seviyesi ile ekonomik kalkınma arasında da pozitif bir ilişki sunar. Girişim özgürlüğü amacı Gökalp ile ortak iken, Avcıoğlu ile ters düşmektedir.

Gökalp ve Avcıoğlu, kendi Yeni Türkiye'lerinde kimliklere özel bir vurgu yapmazken; kimlik siyasetinin yükselişe geçtiği 1990'lardan sonra iktidara gelen AKP, kimliklerin korunmasını hedefleri arasında göstermiştir. Gökalp'in temel hedefi olan demokrasinin, ondan 90 sene sonra iktidara gelen AKP'nin de temel hedefi olması, Türkiye'de demokrasi talebinde bir değişiklik olmadığını gösterir. Avcıoğlu ise, 1950 ve 1960'ların demokrasisini gerici kaynağı olarak görmektedir. Avcıoğlu'nda sosyalizm ve ekonomik kalkınma arasındaki doğru orantılı ilişki, AKP'de demokrasi ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki olarak karşımıza çıkar. Devlet kontrollü ekonomi sonucunda kalkınmaya inanan Avcıoğlu'nun aksine, AKP demokratik seviyenin yükselmesi ile gerek serbest girişimin gerekse de uzun vadeli yatırımların artacağını; bunun da ekonomik kalkınmayı getireceğini dile getirir.

Son olarak, bu üç yaklaşımca örnek alınan ülkeler ve bu ülkelere yönelik söylemler de birbirinden farklılıklar göstermektedir. Gökalp, Yeni Türkiye'nin de Batı gibi olabileceğini belirtir. Batı'nın örnek alınması ise Batı medeniyetinin daha ileri seviyede yer almış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Gökalp, emperyalizmi yenen Türkiye'nin, sömürge halindeki diğer ülkelere de örnek olacağını belirtir. Avcıoğlu ise, Batı'yı örnek almaz. Hatta kapitalist Batı, ülkenin geri kalmasına neden olmaktadır. Onun için örnek alınması gereken ülkeler Çin, Mısır, Cezayir, Bulgaristan gibi sosyalizmi seçmiş ülkelerdir. "Yön", demokrasinin olduğu Batı değil; tam tersine sosyalizmi benimsemiş ülkeler olmalıdır. AKP ise, yukarıda incelenen belgelerde Yeni Türkiye'ye hedef olarak Avrupa Birliği'ni belirlemiştir. Yani, ulaşılması gereken hedef yine Batı'dır. Serbest piyasa ekonomisine sahip, demokrasinin işlediği Batı, bir kez daha ülkenin hedeflediği yön olmuştur. Gökalp'te görüp, Avcıoğlu'nda göremediğimiz başka ülkelere örnek olma konusu ise, AKP Yeni Türkiye'sinde bir kez daha karşımıza çıkar. Türkiye, dış

politikada daima mazlum ülke ve milletlerin yanında olacak ve onlara örnek olacaktır. Buradaki sorun ise, mazlumdan kastın ne olduğunun muğlak kalmasıdır. Mazlum milletlerden kasıt, Gökalp'inkine benzer şekilde emperyalizm tarafından sömürülen ülkeler midir? Bu nokta belirsizdir. Yoksa bu ülkeler bahsedilen belgelerde karşımıza çıkan, gönül coğrafyamız denen İslam coğrafyasındaki milletler midir? AKP için incelediğimiz iki belgede de emperyalizm kelimesi geçmemektedir. Bu sebeple, ikinci durumun söz konusu olma ihtimali daha yüksektir.

Sonuç olarak yukarıda kısaca incelenen üç ayrı perspektifin amaçlar, yöntemler, aktörler ve nedenler bakımından birbirinden farklı yönleri sahip olduğu karşımıza çıkmaktadır. Gökalp yeni kurulan cumhuriyete yönelik bir söylem geliştirmişken, Avcıoğlu kendisine göre geri kalmış bir ülke için bu söyleme ihtiyaç duymuştur. AKP ise, kendi dönemiyle atağa kalktığına inandığı ülkenin, daha da hızlı bir şekilde ilerlemesi için Yeni Türkiye söylemini geliştirmiştir. Bir söylemde ülkeyi kalkındıracak aktörler veya yöntemler bir başka yöntemde karşımıza artık köhnemiş ve yıkılması gereken yapılar olarak karşımıza çıkar. Siyasetçiler yeniyi vaat etmeye devam edeceklerdir. Ne var ki yeninin cazibesine kapılmadan önce, bu yeninin içeriğini incelemekte fayda vardır, zira yeniler görüldüğü üzere birbirlerine son derece zıt karaktere sahip olabilirler. Kimisi sosyalist bir Yeni Türkiye iken, kimisi de Tanıl Bora'nın (2016) dediği gibi "*Yeni Türkiye aşağı yukarı Yeni Osmanlı'dır*."

KAYNAKÇA

Adadağ, Ö. (2007). Fransız devriminin evrenselliği üzerine. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11(3), 55-70.

Akdoğan, Y. (2004). *Ak Parti ve muhafazakâr demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Aktay, Y. (2004). İslamcılıkta muhafazakâr bakiye. In T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Muhafazakarlık* (ss. 346-361). İstanbul: İletişim Yayınları.

Anderson, B. (2011). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. İ. Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Ankut, N. (2017, Nisan 23). Yeni CHP'nin Sorosdaroğlu Kemal'i, yine yaptı yapacağını. *Kurtuluş Yolu* [çevrimiçi]. <https://www.kurtulusyolu.org/yeni-chpnin-sorosdaroğlu-kemali-yine-yapti-yapacağını-kacak-sarayli-reis-ve-avanesi-onunde-atti-havlu-yu-gecti-gitti/>, Aralık 15, 2019, kaynağından alınmıştır.

Atay, T. (2017, 28 Nisan). Yeni Türkiye'nin isim babası kim?. *Cumhuriyet* [çevrimiçi], <http://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/tayfun-atay/yeni-turkiyenin-isim-babasi-kim-729506>, Nisan 17, 2020, kaynağından alınmıştır.

Atılğan, G. (2002). Karpiç'te Kandırılan İhtilalci. *Praksis*, 5, 257-275.

Avcıoğlu, D. (1962a, Ocak 17). Yeni Türkiye, *Yön*, 5(3).

Avcıoğlu, D. (1962b, Ocak 31). Niçin Sosyalizm?. *Yön*, 7(3).

Avcıoğlu, D. (1962c, Ekim 3). Eski ve Yeni Türkiye. *Yön*, 42(3).

Avcıoğlu, D. (1963, Nisan 3). Tepesi Üstü Duran Ağaç. *Yön*, 68(3).

Avcıoğlu, D. (1965a, Ekim 29). Cumhuriyetin 42. Yılında. *Yön*, 135(3).

Avcıoğlu, D. (1965b, Temmuz 30). Ortanın Solu. *Yön*, 122(3).

Avcıoğlu, D. (1967, Ocak 11). Biz Ne İstiyoruz. *Yön*, 198(3).

Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Balta, E. (2002). Türkiye Solunda Milliyetçilik: Üç Kaynak Üç Dönemeç, *Praksis*, (6), 153-174.

- Bora, T. (2016, Haziran 7). Yeni Türkiye. *Birikim* [çevrimiçi].
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7718/yeni-turkiye>, Aralık 15, 2019,
kaynağından alındı.
- Burke, E. (1993). *Reflections on the revolution in France*. L.G. Mitchell (Ed.). New
York: Oxford University Press.
- Cumhurbaşkanlığı Türkiye Vizyon Belgesi, 2014.
- Çalen, M. (2017). *Osmanlıcılık ve İslamcılık karşısında Türkçülük*. İstanbul:
Ötüken Yayınları.
- Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin demokrasi söylemi ve muhafazakarlık: Muhafazakar
demokrasi ve eleştirel bir bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), 65-88.
- Erdoğan, R. T. (08.08.2017). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Artık eski Türkiye yok, bu
Türkiye yeni Türkiye. *Anadolu Ajansı* [çevrimiçi]. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-artik-eski-turkiye-yok-bu-turkiye-yeni-turkiye/880104>, Nisan 17, 2020, kaynağından alınmıştır.
- Erdoğan, R.T. (21.02.2019). Başkan Erdoğan'dan 'Zillet İttifakı' için dikkat çeken
'logo' açıklaması. *Ahaber* [çevrimiçi]. <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2019/02/21/son-dakika-baskan-erdogandan-denizlide-aciklamalar>, Nisan 17, 2020,
kaynağından alınmıştır.
- Erdoğan, R.T. (30.03.2017). Erdoğan: Kim "hayır" diyor. *Yeniasya* [çevrimiçi].
https://www.yeniasya.com.tr/politika/erdogan-kim-hayir-diyor_427834, Nisan 17,
2020, kaynağından alınmıştır.
- Erlor, Ö. (2007). Yeni muhafazakarlık, AKP ve muhafazakar demokrat kimliği.
Stratejik Öngörü, 10(1), 126-132.
- Eroğul, C. (2009). *Mümtaz Soysal'a armağan*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı
Yayınları.
- Ersan, V. (2013). *1970'lerde Türkiye solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gellner, E. (2013). *Uluslar ve ulusçuluk*. B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan (Çev.).
İstanbul: Hil Yayınları.
- Gökalp, Z. (1923a, Temmuz 1). Irklar arasında eşitlik. *Yeni Türkiye*, 1.
- Gökalp, Z. (1923b, Temmuz 6). Yapay eşitsizliklerin kaldırılması ve doğal

eşitsizliklerin onların yerine konulması. *Yeni Türkiye*, 1.

Gökalp, Z. (1923c, Temmuz 2). Ulusların eşitliği. *Yeni Türkiye*, 1.

Gökalp, Z. (1923d, Temmuz 3). Kadınla erkeğin eşitliği. *Yeni Türkiye*, 1.

Gökalp, Z. (1923e, Temmuz 4). Kastların ve sınıfların eşitliği. *Yeni Türkiye*, 1.

Gökalp, Z. (1923f, Temmuz 5). Ulusların sevişmesi. *Yeni Türkiye*, 1.

Gökalp, Z. (1923g, Temmuz 9). İnsanlar özgürdürler. *Yeni Türkiye*, 1.

Gülalp, H. (1983). *Gelişme stratejileri ve gelişme ideolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.

Öğün, S. S. (2000). *Türk politik kültürü*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik kuramları eleştirel bir bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Perinçek, D. (2016, Eylül 15). Yeni CHP'ye yakışan yeni kuruluş tarihi. *Aydınlık* [çevrimiçi] <https://www.aydinlik.com.tr/yeni-chpye-yakistan-yeni-kurulus-tarihi>, Aralık 13, 2019, kaynağından alındı.

Sarıbay, Y. (2003, Ekim 12). AKP kimliksizliğe mahkûm. *Vatan* [çevrimiçi] <http://www.gazetevatan.com/akp-kimliksizlige-mahkum-15666-gundem/>, Aralık 12, 2019, kaynağından alındı.

Smith, A. (2014). *Milli kimlik*. B. S. Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeni Türkiye Sözleşmesi, 2015.

Yıldırım, E. (2002, Kasım-Aralık). AKP: Bir politik tasarımın sosyolojik temsiliyeti. *Birikim Dergisi*, 163-164, 66-70.

Yıldız, A. (2004). Ak Partinin yeni muhafazakâr demokrattığı: Türkiye siyasetinde andlandırma problemi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 34, 5-12.

TÜRKİYE’NİN İHRACATINDA LİNDER HİPOTEZİ’NİN GEÇERLİLİĞİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME: GENİŞLETİLMİŞ ÇEKİM MODELİ’NDEN BULGULAR ¹

Emrah Eray AKÇA *

Harun BAL **

ÖZ

Bu çalışmada 2003-2018 dönemi kapsamında Türkiye'nin mal ihracatında Linder Hipotezi'nin geçerliliği ampirik olarak sorgulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen analizler aynı zamanda Türkiye'nin ihracatına yön veren faktörlerin ne olduğu sorusuna da yanıt vermektedir. Çalışmanın analizinde Genişletilmiş Çekim modelinden faydalanılırken, ekonometrik modelin tahmin sürecinde Sabit Etkiler, Hausman-Taylor ve Amemiya-MaCurdy yöntemleri kullanılmaktadır. Çalışmanın bulguları, temel Çekim değişkenlerinin teorik beklentileri karşıladığını gösterirken, Linder Hipotezi'nin Türkiye'nin ihracatı için geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin ihracatında ticaret ortağı ülke ile olan tercih benzerliklerinden ziyade, faktör donatımı farklılıkları etkin rol oynamaktadır. Bu bulgu, Türkiye'nin ihracatında dikey uzmanlaşmanın artan önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda hedeflenen ihracat seviyesine erişimin küresel değer zincirlerine eklenmedeki başarılı performansa bağlı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İkili İhracat Akımları, Linder Hipotezi, Genişletilmiş Çekim Modeli, Panel Veri Analizi, Türkiye

ABSTRACT

AN EMPIRICAL INVESTIGATION ON VALIDITY OF LINDER HYPOTHESIS IN TURKEY'S EXPORT: FINDINGS FROM AUGMENTED GRAVITY MODEL

In this study, the validity of Linder hypothesis in Turkey's exports of goods is investigated empirically for 2003-2018 period. Analyses carried out for this purpose also try to answer the question of which factors shape the exports of Turkey. While Augmented Gravity Model is used in the analysis of the study, fixed effects, Hausman-Taylor and Amemiya-MaCurdy methods are also used in the estimation process of the model. The findings of the study reveal that coefficients of fundamental variables regarding Gravity are compatible with theoretical expectations. However, the results show that Linder Hypothesis is not valid for Turkey's exports. In this context, Turkey's exports of goods are

* Arş. Gör. , Çukurova Üniversitesi, İktisat Bölümü

(epakca@cu.edu.tr) 0000-0003-41905503

** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisat Bölümü

(harunbal@cu.edu.tr) 0000-0003-0878-8253

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi C. XIII, No. 1. (Nisan 2020)

Geliş: 10.03.2020

Kabul: 30.04.2020

Bu makaleden alıntı yapmak için: Akça, E. E. & Bal, H. (2020, Nisan). Türkiye'nin ihracatında linder hipotezi'nin geçerliliği üzerine ampirik bir inceleme: genişletilmiş çekim modeli'nden bulgular. *YDÜ SOSBİLDER*, 13(1), 29-49.

¹ Bu çalışma, SDK-2017-9569 numaralı proje kapsamında Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu tarafından desteklenen 'İkili Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Türkiye İçin Yapısal Çekim Modeli' başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

determined by differences in factor endowments rather than similarities in preferences between countries. This finding refers to increased importance of vertical specialization for Turkey's export. In this regard, attainment to the target export level depends on successful performance in joining global value chains.

Keywords: *Bilateral Export Flows, Linder Hypothesis, Augmented Gravity Model, Panel Data Analysis, Turkey.*

1. Giriş

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ve Faktör Donatımı Teorisi gibi Geleneksel Dış Ticaret Teorileri (GDTT)'ne göre, üretim yapıları ve kapasiteleri bakımından birbirine benzer olan ülkeler arasındaki ticaret hacminin küçük boyutta olması gerekmektedir. Bu argüman faktör donatımları ve teknolojileri gibi birçok bakımdan benzer olan gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin düşük hacimde olması gerektiğine işaret etmektedir. Fakat gerçekleşen ticaret verilerine bakıldığında sanayileşmiş ülkelerin yoğun bir şekilde birbirleriyle ticaret yaptıkları görülmektedir (Lindert ve Pugel, 1996: 95-96). Bu gelişmeler, GDTT'nin argümalarıyla tutarlı bir yapı sergilememektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ticarete gözlenen gelişmeler paralelinde yürütülen analizler, dış ticaret akımlarına yön veren faktörlerin açıklanmasında GDTT'nin yetersiz kaldığına vurgu yaparak, uluslararası ticaretin açıklanmasında başka belirleyiciler üzerine araştırmaları tetiklemiştir. Buna göre geçmişe oranla ülkeler arasındaki faktör donatımı farklılıkları azalmakta, faktör bileşim oranları daha benzer bir yapı sergilemekte, farklılaştırılan mallar dolayısıyla Endüstri-içi Ticaret (EİT)'in payı artmakta ve ticaret hacmi milli gelirdeki değişimlere daha duyarlı hale gelmektedir (Helpman, 1987). Bu yönlü değişimler, geçmişte ekonomik gelişmişlik bakımından farklı büyüklükte olan ülkeler arasındaki ticaret hacminin fazla olacağı beklentisine karşılık, benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasındaki ticaret hacminin daha fazla olacağı beklentilerine yol açmaktadır.

Gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret hacminin milli gelirlerine oranındaki artışı inceleyen Helpman (1987), ülkelerin ekonomik büyüklük bakımından birbirlerine daha benzer olmasına ve bir grup olarak toplam ekonomik büyüklüklerinin artmasına bağlı olarak daha fazla çeşitlilikte mal üretmeleri durumunda birbirleriyle daha fazla ticaret yapacaklarını öngörmektedir. Bu öngörüsünü benzer nitelikteki Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri için test eden Helpman (1987), öngörülerini destekleyen bulgulara ulaşmıştır. Helpman (1987)'in analizini OECD üyesi olan ve OECD üyesi olmayan ülkeler için ayrı ayrı tekrarlayan Hummels ve Levinsohn (1995), üye ülkeler için Helpman (1987)'in öngörüsünü destekler yönde

bulgulara ulaşırken, EİT'in önemsiz boyutta olduğu OECD üyesi olmayan ülkeler için de benzer sonuçların elde edilmesi paradoksal bir bulgu olarak literatürde yer edinmiştir. Debaere (2005)'nin OECD üyesi ülkeler ve OECD üyesi olmayan ülkeler üzerine yaptığı benzer bir çalışmadan da teoriyle uyumlu ve Helpman (1987)'in öngörülerini destekler biçimde bulgular elde edilmiştir.

Uluslararası ticaret ağının gelişimine dair gözlenen istatistikler ve ilgili ampirik çalışmalardan elde edilen bulgular, uluslararası ticarete yön veren temel faktörlerden birisi olarak Linder Hipotezi'ne işaret etmektedir. Linder (1961), ülkelerin farklı faktör donatımlarından ziyade, benzer tercihlere sahip olmaları dolayısıyla uluslararası ticaretin gelişim gösterdiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmada Genişletilmiş Çekim modeli yaklaşımı kullanılarak 2003-2018 dönemi kapsamında Türkiye'nin mal ihracatı gelişmelerinde Linder Hipotezi'nin geçerliliği ampirik olarak sorgulanmaktadır. Çalışmanın model kurgusu, Türkiye'nin ihracatında Linder Hipotezi'nin geçerliliğini sorgularken, aynı zamanda ihracatın temel belirleyicilerinin ne olduğu sorusuna da cevap aramaktadır. Bu motivasyondan hareketle bu çalışma, Türkiye'nin mal ihracatını genişletilmiş tarzdaki Çekim modeli ile tanımlayarak ve güncel veri setleri eşliğinde tahmin ederek mevcut literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin ihracatında Linder Hipotezi'nin geçerliliğini sorgulayan mevcut çalışmalarda Linder Etkisi'nin tipik olarak sadece ülkeler arasındaki kişi başına gelir farklılıklarıyla ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna karşın bu çalışmada Linder Etkisi'nin tespitinde ülkeler arasındaki kişi başına gelir farklılıklarının yanı sıra benzerlik endeksinden de faydalanılmıştır. Bu yönüyle diğer çalışmalardan farklılaşan ve Linder Hipotezi'nin geçerliliğinin tespitine yönelik daha güçlü kanıtlar ortaya koyan çalışmamızda aynı zamanda farklı türde ekonometrik tahminçiler kullanılarak bulguların sağlamlılığını test edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma altı bölüm olarak organize edilmiştir. Giriş kısmının yer aldığı ilk bölümün ardından ikinci bölümde Linder Hipotezi'ne dair açıklamalarda bulunmaktadır. Temel ve genişletilmiş tarzdaki Çekim Modelinin tartışıldığı üçüncü bölümün ardından dördüncü bölümde veri seti, yöntem ve ekonometrik modelin sunulduğu ampirik çerçeve ortaya konulmaktadır. Ampirik bulguların yer aldığı beşinci bölümün ardından çalışmamız sonuç ve değerlendirmelerin yer aldığı altıncı bölüm ile tamamlanmaktadır.

2. Linder Hipotezi

Linder (1961) tarafından geliştirilen Tercihlerde Benzerlik Teoremi (TBT)'nde, homojen olmayan sanayi mallarının dış ticaretinin, üretim maliyetlerinden ziyade tüketicilerin zevk ve tercihleri tarafından belirlendiği, zevk ve tercihlerin ise kişi başına gelir düzeyleriyle pozitif yönde ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Buna göre benzer kişi başına gelir seviyelerine sahip ülkelerin birbirleriyle daha fazla ticaret

yapma eğiliminde olmaları beklenmektedir. Taleplerin çakışması (*overlapping demand*) hipotezi olarak da adlandırılan TBT'ne göre bir ülkede üretilen mallar öncelikle yurtiçi talebi karşılamak için üretilmektedir. Bir süre sonra bu malların üretiminde uzmanlaşan ülkeler, üretimlerini genişleterek kendileriyle benzer tercihlere sahip olan diğer ülkelere bu malları ihraç etmektedirler. Dolayısıyla dış ticaretin temel nedeni ülkelerin benzer tercihlere sahip olmalarıdır.

Linder (1961)'ın analizleri sanayi malları ticareti üzerine yoğunlaşmakla birlikte, bu analiz gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) arasındaki ticarete dair çıkarımlara da olanak tanımaktadır. Zira gelir dağılımı eşitsizliklerinden dolayı ülke içerisindeki bir kesim insan zengin olarak nitelendirilirken, diğer bir kesim insan fakir olarak nitelendirilmektedir. Bir diğer ifadeyle gelişmiş ülkelerde düşük kişi başına gelir düzeyine sahip insanlar varken, az gelişmiş ve GOÜ'de de yüksek kişi başına gelir düzeyine sahip insanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler arasında da tercihlerin çakışması dolayısıyla ticaret gerçekleşebilmektedir. Bununla birlikte bu ticaret hacminin, gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticaretle karşılaştırıldığında oldukça küçük hacimde olduğu söylenebilir (Carbaugh, 2004: 89).

Özellikle dış ticaretin Çekim (Gravity) modeli çalışmalarında Linder Hipotezi'ni test etmeye yönelik birçok çalışmanın yürütüldüğü görülmektedir. 1995-2012 dönemi kapsamında Türkiye'nin temel 30 ticaret ortağıyla ikili ticaretinde Linder hipotezinin geçerliliğini Çekim modeli çerçevesinde sorgulayan Saygılı ve Manavgat (2014), Linder hipotezinin Türkiye'nin ithalat yapısı için geçerli olduğu, buna karşın ihracat yapısı için geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır. Buna göre Türkiye ve 30 ülke arasındaki kişi başına gelir farklılıklarının azalmasının, Türkiye'nin bu ülkelere ihracatı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

Ülkelerin gelir dağılımı benzerlikleriyle temsil edilen talep benzerliklerinin ticaret hacmi üzerindeki etkisini analiz eden Bernasconi (2013), ülke çiftlerinin benzer talep yapılarına sahip olmasının ikili tüketim malları ticaret hacmini artırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Buna göre ülkeler arasındaki gelir dağılımı benzerliklerindeki pozitif yönlü bir birimlik standart sapma, ikili ticaret hacminin değerini % 35 oranında artırmaktadır. Talep yapısı benzerliği ve ikili ticaret akımları arasındaki pozitif yönlü ilişkinin hem toplulaştırılmış hem de ayrıştırılmış ticaret akımları düzeyinde geçerli olduğu yönündeki bu bulgular Linder Hipotezi'ni desteklemektedir. Bernasconi (2013)'nin talep yapısındaki benzerliklerin ticaret hacmini artırdığı bulgusu, iki ülkenin nispeten daha benzer talep yapısına sahip olmalarının, ülke çiftlerinde benzer malların üretildiği ve ürün farklılaştırmasından dolayı bu tip ülkeler arasında daha büyük ticaret potansiyelinin bulunduğu çıkarımını mümkün kılmaktadır.

Linder (1961), ticaret yapan ülkelerin gelir seviyeleri bakımından birbirine

benzer olması durumunda, bu ülkeler arasında farklılaştırılmış ürün ticaretinin daha fazla olacağı öngörüsünde bulunmuştur. Gelir seviyesindeki benzerliklerin talep yapısındaki benzerliklerle ilişkili olduğunu varsayan bu hipotez, farklılaştırılmış ürünlerin iki yönlü ticaretini açıklamaktadır. Helpman (1981), ticaret ortaklarının ekonomik büyüklük bakımından benzer yapıda olmalarının yanı sıra, benzer sermaye/emek oranına sahip olmaları durumunda da EİT'in daha büyük olacağı kanıtını ortaya koymuştur. Bu açıklamalar EİT'in büyüklüğünün ülkeler arası farklılıklarla negatif yönlü ilişkiye sahip olduğu çıkarımına yol açmaktadır. Krugman (1979; 1980) ve Lancaster (1980)'in teorik modellerinde ise ürün farklılaştırması, endüstri-içi uzmanlaşmanın ön koşulu olarak yer almaktadır.

Helpman (1981)'in bulguları, ülkeler arasında faktör oranları bakımından büyük farklılıklar bulunması durumunda bu ülkelerin tamamen farklı nitelikte mallar üreteceklerini ve ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Buna karşın faktör oranları bakımından benzer olan ülkeler arasındaki ticaret yapısı EİT şeklinde gerçekleşmektedir. Genel olarak daha yüksek sermaye/emek oranı aynı zamanda daha yüksek kişi başına gelir düzeyi anlamına geldiği için bir ülkenin ikili ticaretinde EİT payının ikili kişi başına gelirdeki mutlak farklılıklarla negatif yönlü ilişkili olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır.

Helpman ve Krugman (1985), firmaların ölçeğe göre artan getiriyle birlikte farklılaştırılmış mal ürettikleri ve tüketicilerin ürün çeşitlendirmesine değer verdikleri sürece monopolistik rekabet modelinin gelişmiş ülkeler arasında artan EİT hacmini açıklayabileceğini göstermişlerdir. Helpman ve Krugman (1985)'in modelinde ölçek ekonomileri ve ürün farklılaştırmasının uzmanlaşmaya yol açması dolayısıyla her ülkede farklı bir ürün seti üretilmektedir. Benzer homotetik tercihlere sahip olan tüketiciler ise her malı kişi başına GSYH'larına oranla tüketmektedirler. Bu yüzden ticareti engelleyici faktörlerin olmadığı ve dış ticaretin dengede olduğu varsayımları altında, dünyanın geri kalanından daha hızlı büyüyen ve gittikçe daha benzer bir yapıya kavuşan ülkeler arasındaki ticaret hacmi, bu ülkelerin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'larının artan bir fonksiyonu olmaktadır. Bu durum, Denklem 1'de bir grup A ülkesi için modellenmektedir:

$$\frac{VT_A}{Y_A} = e_A \left[1 - \sum_{i \in A} \left(\frac{Y_i}{Y_A} \right)^2 \right] \quad (1)$$

Üretimde uzmanlaşmaya, benzer homotetik tercihlere ve tek tip uluslararası fiyatlara dayanan Denklem 1'de VT_A , A grubunun içerisinde yer alan tüm i ülkeleri arasındaki toplam ikili ticaret hacmini göstermektedir. Y_A , A grubunun ortak GSYH'sını gösterirken; Y_i , A grubu içerisindeki ülkelerin bireysel GSYH'larını ifade etmektedir. e_A ise A grubunun ortak GSYH'sının toplam dünya GSYH'sına oranıdır.

Denklem 1; dünya ekonomisi içerisindeki bir grup ülkenin (e_A) ekonomik büyüklüğü ve bu ekonomik büyüklüğün grup içerisindeki dağılımı (köşeli parantez içerisindeki benzerlik endeksiyle ölçülen) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Ekonomik büyüklükleri bakımından aynı olan ülkeler için benzerlik endeksi maksimum olurken, bu bakımdan birbirinden çok farklı olan ülkeler için endeks minimum değerindedir. EİT'in başlıca gelişmiş ülkeler arasında önemli bir paya sahip olması gerektiği için benzerlik endeksi, artan ticaret hacmi ile dünya ekonomisindeki ağırlığına (e_A) bakılmaksızın bir grup olarak bu ülkelerin GSYH'ları arasında doğrudan bağlantı kurmaktadır.

3. Çekim Modeli

Uluslararası ticarete Çekim modeli yaklaşımı, Newton'un 17. yüzyılda geliştirdiği Evrensel Çekim Kanunu (*Law of Universal Gravitation*)'nun sosyoekonomik olaylara uyarlanmasıdır (Piermartini ve Teh, 2005). Çekim modeli, farklı coğrafi konumlar arasındaki ekonomik akımları; konumlarının büyüklüğü, konumlar arasındaki coğrafi uzaklık ve incelenen konuya göre farklılaşabilen ilave değişkenlerle ölçen ampirik bir model olarak tanımlanmaktadır. Buna göre büyük ekonomik kümeler arasındaki etkileşim, küçük ekonomik kümeler arasındaki etkileşimden ve birbirine yakın olan kümeler arasındaki çekim gücü de uzak kümeler arasındaki çekim gücünden daha fazladır (Dinçer, 2014a; Yotov vd., 2016).

Büyük ekonomik kümeler arasındaki etkileşim üzerine değerlendirmelerde bulunan Flowerdew ve Aitkin (1982), nesnelerin ya da ekonomik kümelerin büyüklüğünün aralarındaki etkileşimin şiddetini artırdığı, buna karşın nesneler ya da ekonomik kümeler arasındaki coğrafi uzaklığın aralarındaki etkileşimin şiddetini azalttığı açıklamalarında bulunmuşlardır. Bu bağlamda her iki ilişkinin dahil edildiği etkileşim modelleri Çekim modeli olarak adlandırılmıştır. Baier ve Bergstrand (2006), i ülkesinden j ülkesine ticaret akımının; bu iki ülkenin GSYH'larının, aralarındaki fiziki mesafenin ve ikili ticaret maliyetlerini yansıtmaması beklenen bir dizi değişkenin (ortak dil ve ortak sınır gibi) fonksiyonu olduğunu belirterek, bunu 'Geleneksel Çekim Denklemi' olarak tanımlamışlardır. Çekim değişkenleri yaklaşık 60 yıldır uluslararası ticaret analizlerinin başlıca ilgi alanlarından birini oluşturmakta ve günümüzde de popülerliğini sürdürmektedir (Burger vd., 2009; Yotov vd., 2016). Uluslararası ticaretin yanı sıra doğrudan yabancı yatırım, göç, turizm ve ekonomik birleşme hareketleri gibi birçok konuda Çekim modelinin uygulama alanı bulunduğu görülmektedir (bkz. Paas, 2000; Folfas, 2011; Westerlund ve Wilhelmsson, 2011; Atabay Baytar, 2012; Dinçer, 2014b).

Çekim modellerinin uluslararası ticaret analizleri üzerine ilk uygulaması 1960'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu çalışmaların öncüleri Tinbergen (1962) ve Pöyhönen (1963)'in çalışmaları olmuştur. Bağımsız ve eşzamanlı yürütülen bu çalışmalardan

benzer sonuçlar elde edilmiştir. Tinbergen (1962), iki ülke (ya da bölge) arasındaki ticaret akımlarını belirleyen başlıca faktörlerin, ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin ekonomik büyüklükleri ile bu ülkeler arasındaki mesafenin boyutu olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, iki ülke (ya da bölge) arasındaki ticaret hacmi, bu ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle doğru orantılı ve aralarındaki mesafe ile ters orantılı bir şekilde değişmektedir. EÇK'nun uluslararası iktisat analizleri için modellenmesi, Tinbergen (1962)'nin çalışmasından hareketle şu şekilde gösterilmektedir:

$$X_{ij} = C \frac{Y_i^a Y_j^b}{D_{ij}^d} \quad (2)$$

Denklem 2'de X_{ij} , i ülkesinden j ülkesine ticaret akımını gösterirken; Y_i , Y_j ve D_{ij} sırasıyla i ülkesinin ekonomik büyüklüğünü, j ülkesinin ekonomik büyüklüğünü ve ülkeler arasındaki fiziki mesafeyi göstermektedir. C, yerçekimi sabitini gösterirken; a, b ve d katsayıları, X_{ij} 'nin sırasıyla Y_i , Y_j ve D_{ij} 'deki değişimlere tepkisini ölçen parametrelerdir. Modelin teorik öngörülere uyarınca a ve b katsayılarının pozitif, d katsayısının ise negatif işarete sahip olması beklenmektedir.

Temel Çekim Modeli (TÇM), ticaret akımlarını açıklamakta her ne kadar başarılı bulunsa da, dış ticaretin gelişim dinamikleri göz önüne alındığında günümüzün ticaret yapısı sadece TÇM kapsamında yer alan değişkenlerle açıklanamamaktadır. Bu nedenle geçmişte açıklayıcı güce sahip olduğu tecrübe edilen ve daha az teorik altyapıya sahip bir dizi değişkenin TÇM'ne ilave edildiği görülmektedir. Bu türden katkılar, TÇM formunun iktisadi yapıyla uyumlu bir şekilde gelişerek Genişletilmiş Çekim Modeli (GÇM)'nin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Westerlund ve Wilhelmsson, 2011). Dış ticaret analizlerinde GÇM şu şekilde gösterilebilir (Bergstrand, 1985: 474):

$$X_{ij} = \beta_0 (Y_i)^{\beta_1} (Y_j)^{\beta_2} (D_{ij})^{\beta_3} (A_{ij})^{\beta_4} u_{ij} \quad (3)$$

Denklem 3'te X_{ij} i ülkesinden j ülkesine mal akımını, Y_i ve Y_j sırasıyla i ve j ülkelerinin ekonomik büyüklüklerini, D_{ij} i ve j ülkeleri arasındaki fiziki mesafeyi ve A_{ij} i ve j ülkeleri arasındaki ticaret akımını teşvik eden ya da engelleyen diğer tüm faktörleri ifade etmektedir. Ülkeler ya da bölgeler arasındaki ikili ticaret akımlarını açıklayabilen Çekim değişkenlerinin başlıcaları ülkelerin ekonomik büyüklükleri, ülkeler arasındaki mesafe, sınır etkisi, kültürel ve kolonyal bağlar olarak sıralanmaktadır. Bunlara ek olarak ortak para birimi kullanımı, ticaret anlaşmaları ve aynı dine mensup olmak gibi bir dizi faktör de Çekim değişkenleri arasında yer almaktadır (Baxter ve Kouparitsas, 2005: 3-4; Gómez-Herrera, 2013: 1090-1091). Çekim modeli, tarihsel ve salt ekonomik olmayan değişkenleri içerebileceği gibi,

değişen dünya ekonomisi koşullarını daha iyi açıklayabilen değişkenlerin (altyapının niteliği, kurumsal kalite, döviz kuru hareketleri ve ticari serbestleşme gibi) analize dahil edilmesine de oldukça elverişli bir modeldir (Dinçer, 2014a: 30).

GDDT'nin odak noktası olan ülkeler arasındaki nispi faktör donanımı farklılıklarına GÇM'nde de yer verilmektedir. İlk olarak Linneman (1966)'ın çalışmasında kullanılan ve tamamlayıcılık endeksi ile temsil edilen nispi faktör donatımı farklılıkları genellikle Linder Etkisi (*Linder Effect*) adı altında Çekim modeli çalışmalarında yer bulmaktadır. Ülkeler arasındaki nispi faktör donatımı farklılığı genellikle ülkelerin kişi başına milli gelir düzeyleri arasındaki fark ile temsil edilmektedir (Gómez-Herrera, 2013). Helpman (1987), emek ve sermaye gibi iki üretim faktörünün olduğu ve mal ticaretinin serbestçe yapılabildiği bir ekonomik sistemde bu değişkenin faktör donatımını ölçmede iyi bir temsil (*proxy*) değişkeni olduğunu ifade etmiştir. Bu amaçla kullanılan bir diğer değişken ise nispi faktör donanımı farklılığının tersten ifade edilişi olan ülkeler arasındaki benzerlik oranı değişkenidir. Buna göre nispi faktör donanımı farklılığının yüksek olduğu ülkeler arasında benzerlik oranı düşük, nispi faktör donanımı farklılığının düşük olduğu ülkeler arasında benzerlik oranı yüksektir. Ülkeler arasındaki benzerlik oranının ölçümü şu şekilde gösterilebilir (Antonucci ve Manocchi, 2006):

$$BEN = \ln \left[1 - \left(\frac{GSYH_i}{GSYH_i + GSYH_j} \right)^2 - \left(\frac{GSYH_j}{GSYH_i + GSYH_j} \right)^2 \right] \quad (4)$$

Çekim modeli yaklaşımına göre nispi faktör donatımı farklılığı ya da benzerlik oranı değişkenlerinin tahmin sonuçları, ülkeler arasındaki ticaretin endüstri-içi (*intra-industry*) ya da endüstriler arası (*inter-industry*) yapıldığı konusunda bilgi vermektedir. Buna göre nispi faktör donatımı farklılıkları değişkeninin katsayısının pozitif çıkması H-O teorisine göre ülkeler arasındaki ticaretin endüstriler arası yapıldığına işaretken, negatif katsayı Linder Hipotezi'ne göre ticaretin endüstri-içi yapıldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Yine benzerlik oranı katsayısının pozitif olması ülkeler arasındaki ticaretin endüstri-içi yapıldığını gösterirken, negatif katsayı ticaretin endüstriler arası yapıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Helpman ve Krugman, 1985). Bununla birlikte burada bahsedilen EİT'in malların yatay olarak farklılaştırıldığı yatay EİT şeklinde yorumlanması gerekmektedir. Zira dikey olarak farklılaştırılmış ürünlerin EİT'inde ülkeler arasındaki faktör donatımı farklılıklarının büyük rol oynadığı üzerinde durulmaktadır (Falvey, 1981).

4. Ampirik Çerçeve: Veri Seti, Metodoloji ve Ekonometrik Model

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin mal ihracatına yön veren temel faktörlerin belirlenmesine yönelik yürütülen analizlerde kullanılan veri seti tanıtılmakta, bu

amaçla oluşturulan ekonometrik model sunulmakta ve bu modelin tahmininde kullanılan analiz teknikleri açıklanmaktadır.

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye'nin mal ihracatında Linder Hipotezi'nin geçerliliği sorgulanırken Türkiye'nin en fazla mal ihracatı gerçekleştirdiği ilk 30 ülkeye ait 2003-2018 dönemi yıllık panel verileri kullanılmıştır. Örneklemeye dahil edilen mal ihracat pazarları arasında yer alan ilk 30 ülke, 2003-2018 döneminde Türkiye'nin toplam mal ihracatının ortalama yaklaşık % 80'ini karşılamaktadır. Analize dahil edilen ülkeler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. 2003-2018 Döneminde Türkiye'nin Ortalama En Fazla Mal İhraç Ettiği İlk 30 Ülke

ABD	Birleşik Krallık	Gürcistan	İsveç	Rusya
Almanya	Bulgaristan	Hollanda	İsviçre	Slovenya
Avusturya	Cezayir	Irak	İtalya	Suudi Arabistan
Azerbaycan	Çin	İran	Mısır	Türkmenistan
Belçika	Fas	İspanya	Polonya	Ukrayna
Birleşik Arap Emirlikleri	Fransa	İsrail	Romanya	Yunanistan

Kaynak: IMF-DOTS (2019).

Çalışmanın modelinde 16 yıl ve 30 ülke olmak üzere toplam 480 gözlem sayılı dengeli panel verileri analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan veri seti ile verilerin açıklamalarına ve kaynaklarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablo 2. Değişkenler, Tanımları ve Veri Kaynakları

Değişkenler	Sembol	Açıklamalar	Kaynaklar
İhracat	EXP	İkili Mal İhracat Değeri, F.O.B., Cari, US \$	IMF-DOTS (2019)
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	GDP	GSYH, Cari, US \$, (log)	WB-WDI (2019)
Mesafe	DIST	Ülkelerin Ticaret Merkezleri Arasındaki Fiziki Mesafe (Kilometre Olarak), (log)	

Ortak Sınır (Komşuluk) Etkisi	CB	Türkiye ile Türkiye'nin Ticaret Ortağı Ülkenin Coğrafi Olarak Ortak Bir Sınırı Paylaşması	CEPII, Mayer ve Zignago (2011)
Kültürel Benzerlik	CS	Türkiye ile Türkiye'nin Ticaret Ortağı Ülke Arasında Geçmişte Bir Kolonyal Bağın Bulunması	
Kara ile Çevrili Bir Ülke Olmak	LL	Türkiye'nin Ticaret Ortağı Ülkenin Kara ile Çevrili Bir Ülke Olması	
Yönetişim Kalitesi	GQ	Altı Küresel Yönetişim Göstergeleri Ortalaması, Endeks, $-2,5 < GQ < 2,5$; (+2,5 ile pozitive dönüştürülmüştür): $0 < AWGI < 5$ (log)	WB-WGI (2019); Yazar Hesaplaması
Kurumsal Benzerlik	IS	Türkiye'nin Ortalama Küresel Yönetişim Göstergesi ile Türkiye'nin Ticaret Ortağı Ülkenin Ortalama Küresel Yönetişim Göstergesi Arasındaki Mutlak Fark, Endeks, $0 < AWGI < 5$ (log)	
Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği	WTO	Türkiye'nin Ticaret Ortağı Ülkenin Dünya Ticaret Örgütü Üyesi Olması	WTO (2019)
Ticaret Anlaşmaları	TA	STA, Gümrük Birliği ve Ticaret Odaklı Ekonomik İşbirliği Örgütlenmesi	TCTB (2019)
Ticaret Serbestliği Endeksi	TFI	Ağırlıklandırılmış ortalama tarife oranı ve tarife dışı engeller dikkate alınarak hesaplanan ticaret serbestliği endeksi (log)	Heritage Foundation (2019)
Reel Döviz Kuru	RER	İkili Reel Döviz Kuru, Tüketici Fiyatları endeksli (2010=100), Dönem Ortalaması (log)	IMF-IFS (2019); FRED (2019);
Nispi Faktör Donatımı Farklılığı	RFED	Türkiye ile Türkiye'nin Ticaret Ortağı Ülkenin Kişi Başına Milli Gelirleri Arasındaki Mutlak Fark, Cari, US \$, (log)	WB-WDI (2019); Yazar Hesaplaması
Benzerlik Endeksi	SIM	Türkiye ile Türkiye'nin Ticaret Ortağı Ülkenin Milli Gelirleri Kullanılarak Hesaplanan Benzerlik Endeksi (log)	

4.2. Ekonometrik Model

Ticaret akımlarının TÇM kapsamında açıklanması noktasında ülke çiftlerinin ekonomik büyüklükleri ve ülkeler arasındaki coğrafi uzaklığın boyutu üzerine odaklanılırken; GÇM uygulamalarında, ele alınan örnekleme ve kullanılan analiz tekniklerine bağlı olarak modele farklı Çekim değişkenleri eklenebilmektedir. Bu çalışmadaki ekonometrik model kurgusu faktör donatımına dayalı yeni dış ticaret teorileri (Helpman ve Krugman, 1985; Helpman, 1987 vb.) odaklı bir yapıda organize edilmiştir. Bu organizasyon bağlamında GÇM kapsamında oluşturulan doğrusal panel regresyon modeli şu şekildedir:

$$\ln EXP_{ijt} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_{it} + \beta_2 \ln GDP_{jt} + \beta_3 \ln DIST_{ij} + \beta_4 CB_{ij} + \beta_5 CS_{ij} + \beta_6 LL_{ij} + \beta_7 \ln GQ_{it} + \beta_8 \ln GQ_{jt} + \beta_9 \ln IS_{ijt} + \beta_{10} WTO_{jt} + \beta_{11} TA_{ijt} + \beta_{12} \ln TFI_{it} + \beta_{13} \ln TFI_{jt} + \beta_{14} \ln RER_{ijt} + \beta_{15} \ln RFED_{ijt} + \beta_{16} \ln SIM_{ijt} + \mu_{ij} + \lambda_t + u_{ijt} \quad (5)$$

Denklem 5'teki i ve j alt indisleri sırasıyla Türkiye'yi ve Türkiye'nin ticaret ortağı ülkeyi simgelerken, t alt indisi çalışma dönemini (2003, 2004,...,2018) simgelemektedir. μ_{ij} ve λ_t sırasıyla yatay kesit birimlerine özgü gözlenemeyen ikili etkileri ve örnekleme'deki tüm yatay kesit birimleri için ortak konjonktür hareketleri etkisini (ya da küreselleşme sürecini) ifade ederken, u_{ijt} geriye kalan normal dağılıma sahip hata terimini göstermektedir.

Denklem 5'te yer alan EXP_{ijt} bağımlı değişkeni Türkiye'nin ikili mal ihracatını göstermektedir. GDP_{it} ve GDP_{jt} değişkenleri sırasıyla Türkiye'nin ekonomik büyüklüğünü ve Türkiye'nin ticaret ortağı ülkenin ekonomik büyüklüğünü temsil etmektedir. DIST, CB, CS ve LL değişkenleri sırasıyla ülkeler arasındaki fiziki mesafeyi, ortak sınır etkisini, kültürel benzerliği ve ticaret ortağı ülkenin denize kıyısı olup olmadığını göstermektedir. GQ_i , GQ_j ve IS değişkenleri sırasıyla Türkiye'nin kurumsal kalite düzeyini, ticaret ortağı ülkelerin kurumsal kalite düzeyini ve iki taraf arasındaki kurumsal kalite benzerliğini/farklılığını yansıtmaktadır. WTO, TA, TF_i , TF_j ve RER değişkenleri sırasıyla ticaret ortağı ülkenin Dünya Ticaret Örgütü üyeliğini, ikili ticaret anlaşmalarını, Türkiye'nin ticaret serbestlik düzeyini, ticaret ortağı ülkelerin ticaret serbestlik düzeylerini ve ikili reel döviz kurunu göstermektedir. RFED ve SIM değişkenleri ise Linder Hipotezi'ni test etmek amacıyla modelde yer alan değişkenlerdir.

4.3. Metodoloji

Çekim modelleri geleneksel olarak yatay-kesit (*cross-sectional*) veriler kullanılarak analiz edilmekle birlikte, ülkeler arasındaki heterojenliğin doğru bir şekilde kontrol edilememesi bağlamında yatay-kesit veri analizlerinden sapmalı sonuçlar elde edilmesi dikkatlerin panel veri analizine çevrilmesine yol açmıştır. Zira panel veri, yatay kesit birimlerine özgü farklılıkları dikkate alarak bireysel

heterojenliğin kontrolünü mümkün kılmaktadır (Westerlund ve Wilhelmsson, 2011). Bu bağlamda mevcut çalışmada Türkiye'nin mal ihracatının belirleyicilerinin tespit edilmesi amacıyla oluşturulan ekonometrik modelin GÇM çerçevesinde tahmin edilmesi sürecinde panel veri analiz prosedürü takip edilmektedir. İkili ticaret akımlarının panel verilerle analizi sürecinde kullanılacak tahminci seçimi, bulguların tutarlılığı ve etkinliği bakımından büyük önem taşımaktadır.

Panel veri modelindeki bireye özgü gözlenemeyen etkilerin (μ_i) her bir yatay kesit birimi için sabit bir parametre olarak tahmin edildiği Sabit Etkiler Modeli (SEM)'nde, açıklayıcı değişkenler vektörü (X_{it})'nün tüm yatay kesit (i) ve zaman (t) boyutları için bireye özgü gözlenemeyen etkilerle ilişkili olduğu ve geriye kalan hata terimi (v_{it})'nden bağımsız olduğu kabul edilmektedir (Baltagi, 2005: 12). Açıklayıcı değişkenler vektörü (X_{it})'nün bireye özgü gözlenemeyen etkiler (μ_i) ile korelasyonuna izin verilmesi, bu koşullar altında tahmin edilecek regresyon modelinde sabit etkiler tahmincisinin rassal etkiler tahmincisinden daha dirençli bir yöntem olduğuna işaret etmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013a: 88). SEM'nde bireye özgü gözlenemeyen etkilerin açıklayıcı değişkenler vektörüyle korelasyona sahip olabileceği öngörülürken, bireye özgü gözlenemeyen etkilerin açıklayıcı değişkenler vektörüyle katı bir şekilde korelasyona sahip olmaması durumunda bu etkileri yatay kesit birimleri arasında rassal olarak dağıtarak modellemek daha uygun bir yöntemdir.

Rassal Etkiler Modeli (REM) bireye özgü gözlenemeyen etkilerin açıklayıcı değişkenlerle korelasyona sahip olmadığı varsayımdan hareket ederken, korelasyonun varlığına izin veren SEM'inde modelde yer alan zamanla değişmeyen (*time-invariant*) değişkenlere ait parametreler tahmin edilememektedir (Baltagi, 2005: 125). Bu sorunsaldan hareketle Hausman ve Taylor (1981), zamanla değişmeyen değişkenlerin parametre tahminini mümkün kılan ve bireye özgü gözlenemeyen etkilerin açıklayıcı değişkenlerle olası korelasyonuna izin veren bir model geliştirmişlerdir:

$$Y_{it} = X_{it}\beta + Z_i\gamma + \mu_i + \eta_{it} \quad i= 1,2,\dots,N \quad t= 1,2,\dots,T \quad (6)$$

Denklem 6'da β ve γ parametreleri sırasıyla zamanla değişen (*time-variant*) ve zamanla değişmeyen (*time-invariant*) k ve g boyutlu gözlenebilir değişkenlere ait parametre katsayılarını ve μ_i de bireye özgü gözlenemeyen etkileri simgelemektedir. Burada bireye özgü gözlenemeyen etkilerin, yatay kesit birimleri arasında bağımsız bir şekilde dağılan ve zamanla değişmeyen bir rassal değişken olduğu varsayılmaktadır Ayrıca, sıfır ortalamaya ve sabit varyansa sahip olan hata terimi (η_{it})'nin, gözlenebilir değişkenler (X ve Z) ve bireye özgü gözlenemeyen etkiler (μ) ile korelasyon ilişkisine sahip olmadığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte açıklayıcı değişkenlerin bir alt kümesi (bazı açıklayıcı değişkenler), bireye özgü

gözlenemeyen etkilerle korelasyon ilişkisine sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bu modeldeki açıklayıcı değişkenler hem içsel hem de dışsal zamana göre değişen ve zamana göre değişmeyen değişkenlerden oluşabilmektedir.

Hausman-Taylor (1981) analiz tekniğine benzer bir yöntem Amemiya ve MaCurdy (1986) tarafından geliştirilmiştir. Amemiya ve MaCurdy (1986), içselliğin kaynakları hakkında alternatif varsayımları ve dağılımların varyans-kovaryans özelliklerini dikkate alan bir hata bileşenleri modeli için etkin araç değişken tahmincileri geliştirmişlerdir. Amemiya ve MaCurdy (1986)'nin dikkate aldıkları hata bileşenleri modeli şu şekilde gösterilebilir:

$$y_t = X_t\beta + Z_t\gamma + Y_t\delta + \phi + \varepsilon_t \quad (7)$$

Denklem 7'de y_t ($t=1,2,\dots,T$), N sayıdaki açıklanan değişken vektörünü gösterirken; X_t , Z ve Y_t sırasıyla $N \times K$ boyutlu sabit terimler matrisini, $N \times G$ boyutlu içsel değişkenler matrisini ve $N \times M$ boyutlu içsel değişkenler matrisini göstermektedir. Φ ve ε_t ise sıfır ortalamaya sahip N sayıda gözlenemeyen rassal değişkenler vektörünü simgelemektedirler. Z 'nin $\emptyset$ ve ε_t ile korelasyon ilişkisine sahip olduğu ve Y_t 'nin de $\emptyset$ ile korelasyon ilişkisine sahip olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte dikkate alınan modele bağlı olarak Y_t ile ε_t 'nin korelasyon ilişkisinin varlığı değişebilmektedir.

5. Ampirik Bulgular

Çekim modelinde yer alan açıklayıcı değişkenlerin birbirleriyle korelasyon ilişkisine sahip olması durumunda, korelasyon ilişkisine sahip olan değişkenlerin ikili mal ihracatı üzerindeki etkileri sapmasız bir şekilde tespit edilememektedir. Bu bakımdan öncelikle modelde çoklu doğrusal bağlantı (*multicollinearity*) probleminin olup olmadığını test etmek için Varyans Büyütme Faktörü (*Variance Inflation Factor*) analizi yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlar modelde çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığını göstermektedir.

Tablo 3. Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi Sonuçları

Değişkenler	İkili Mal İhracatı Modeli	
	VIF	1/VIF
GDP _i	4,82	0,208
GDP _j	1,57	0,636
TFI _i	4,40	0,228
GQ _i	3,57	0,281
GQ _j	1,71	0,584
TFI _j	2,30	0,435

RFED _{ij}	2,02	0,496
IS _{ij}	1,41	0,706
SIM _{ij}	1,42	0,701
RER _{ij}	2,70	0,371
Ortalama VIF	2,61	

Mal ihracatının belirleyicilerini analiz etmek için oluşturulan Denklem 5'teki ekonometrik model tahmin edilmeden önce uygun tahmincinin seçimine yönelik bazı testler yürütülmüş ve sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Mal İhracatı Modeli: Uygun Tahminciyi Belirlemeye Yönelik Testler

	t / X^2 istatistikleri	P^*
<i>F</i> grup sabit etkiler modeli	812,85*	0,000
<i>F</i> zaman sabit etkiler modeli	7,62*	0,000
<i>LM</i> grup rassal etkiler modeli	1581,80*	0,000
<i>LM</i> zaman rassal etkiler modeli	0,000	1,000
<i>Hausman</i> Testi	24,45**	0,017

Not: * ve ** sırasıyla istatistiklerin %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 4'te gösterilen *F* ve *LM* testi sonuçları modelde bireye özgü gözlenemeyen etkilerin olduğunu gösterirken, Hausman testi sonuçları regresyon modelinin tahmininde sabit etkiler tahmincisinin kullanımına işaret etmektedir. Bununla birlikte sabit etkiler tahmincisinin önemli bir dezavantajı tahmin sürecinde modelde yer alan zamanla değişmeyen (*time-invariant*) değişkenleri ortadan kaldırarak bu değişkenlerin parametre tahminine izin vermemesidir. Bu sorunsaldan hareketle mal ihracatı modeli, zamanla değişmeyen değişkenlerin parametre tahminini mümkün kılan ve bireye özgü gözlenemeyen etkilerin açıklayıcı değişkenlerle olası korelasyonuna izin veren Hausman-Taylor (1981) ile Ameniya-MaCurdy (1986) tahmincileri kullanılarak tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur. Bununla birlikte karşılaştırmalı sonuçları görmek bakımından sabit etkiler tahmincisiinden elde edilen zamanla değişen değişkenlere ait bulgulara da tabloda yer verilmiştir.

Tablo 5. Genişletilmiş-Çekim Modeli Tahmin Bulguları

Değişkenler	Sabit Etkiler		Hausman-Taylor		Ameniya-MaCurdy	
	Katsayılar	$P > t$	Katsayılar	$P > z$	Katsayılar	$P > z$
GDP _i	0,433 (0,093)	0,000*	0,506 (0,091)	0,000*	0,504 (0,091)	0,000*
GDP _j	0,895 (0,053)	0,000*	0,831 (0,049)	0,000*	0,831 (0,049)	0,000*
DIST	-	-	-0,791	0,003*	-0,791	0,003*

			(0,263)		(0,263)	
CB	-	-	0,359 (0,184)	0,050**	0,362 (0,183)	0,049**
CS	-	-	-0,109 (0,225)	0,628	-0,109 (0,225)	0,626
LL	-	-	-0,039 (0,179)	0,832	-0,039 (0,179)	0,829
TA	0,081 (0,035)	0,024**	0,073 (0,035)	0,036**	0,072 (0,034)	0,039**
WTO	-0,119 (0,035)	0,001*	-0,134 (0,035)	0,000*	-0,133 (0,034)	0,000*
TF _i	0,204 (0,419)	0,626	0,184 (0,419)	0,661	0,187 (0,419)	0,655
TF _j	-0,119 (0,126)	0,349	-0,092 (0,126)	0,468	-0,091 (0,126)	0,471
GQ _i	-0,507 (0,231)	0,028**	-0,571 (0,228)	0,012**	-0,563 (0,228)	0,013**
GQ _j	-0,315 (0,183)	0,086***	-0,398 (0,171)	0,020**	-0,398 (0,171)	0,019**
IS	0,025 (0,026)	0,317	0,021 (0,025)	0,416	0,019 (0,025)	0,425
RER	-0,066 (0,019)	0,001*	-0,056 (0,019)	0,003*	-0,058 (0,018)	0,002*
RFED	0,061 (0,024)	0,013**	0,056 (0,024)	0,018**	0,057 (0,024)	0,018**
SIM	-0,126 (0,076)	0,102	-0,118 (0,073)	0,107	-0,117 (0,073)	0,110
C	-6,248 (0,551)	0,000*	-3,769 (0,986)	0,000*	-3,753 (0,986)	0,000*
	F (29, 438) = 82,85 P* = 0,000		Wald X ² (16) = 1941,36 P* = 0,000		Wald X ² (16) = 1942,27 P* = 0,000	

Not : *, ** ve *** sırasıyla istatistiklerin %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu gösterirken, parantez içerisindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Tablo 5'teki Wald testi sonuçları, mal ihracatının belirleyicilerini analiz etmek için oluşturulan alternatif model spesifikasyonlarının tamamının istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Çekim modeli tahmin sonuçları tüm model spesifikasyonlarında TÇM değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı olduğunu ve parametre katsayılarının teorik beklentilerle uyumlu işaretlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre Türkiye'nin mal arzı ve ithalatçı ülkelerin mal talebi koşullarını yansıtan milli gelir değişkenleri istatistiki olarak anlamlı olup, mal ihracatını pozitif yönde etkilemektedirler. Türkiye ile Türkiye'nin ticaret ortağı ülke

arasındaki fiziki mesafenin artması ise Türkiye'nin ortalama mal ihracatını azaltmaktadır. Sınır etkisi teorik öngörülerle tutarlı bir şekilde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre ticaret ortağı ülkenin Türkiye ile ortak sınıra sahip olmasının, ihracat üzerinde pozitif yönde etkisi bulunmaktadır. Kültürel benzerlik ve ticaret ortağı olan ülkenin kara ile çevrili bir ülke olup olmamasının ihracatı etkilemediği tespit edilmiştir.

Ticaret anlaşmalarına ilişkin bulgular, teorik beklentilerle tutarlı bir şekilde, iki taraf arasındaki bir dış ticaret anlaşmasının Türkiye'nin ortalama mal ihracatını artırıcı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Dünya Ticaret Örgütü üyeliği, teorik beklentilerin aksine mal ihracatını negatif yönde etkilerken, Türkiye'nin ve ticaret ortağı ülkenin ticaret serbestlik düzeylerinin, ihracat üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Kurumsal kalite değişkenlerine ilişkin tahmin bulguları da teorik beklentileri karşılamamaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye ve ticaret ortaklarının kurumsal kalite düzeyi bakımından benzer ya da farklı yapıda olmalarının mal ihracatı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Reel döviz kuru hareketlerinin mal ihracatı üzerindeki etkileri teorik öngörülerle tutarlı bir şekilde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Türk Lirası'nın değerindeki reel değişimler ile mal ihracatı negatif yönlü bir ilişkiye sahiptir.

Linder etkisini temsilen modelde yer alan nispi faktör donatımı farklılıklarının istatistiki olarak anlamlı bir şekilde, Türkiye'nin mal ihracatı üzerinde pozitif yönde etkileri görülmektedir. Buna göre nispi faktör donatımı farklılığındaki artış, Türkiye'nin ortalama mal ihracatını artırmaktadır. Benzerlik endeksi değişkeni negatif işarete sahip olmakla birlikte istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Türkiye'nin mal ihracatı gelişmelerinde Linder Hipotezi'nin geçerli olmadığına işaret eden bu bulgular Saygılı ve Manavgat (2014)'in bulgularıyla da örtüşmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada 2003-2018 dönemi kapsamında Türkiye'nin en fazla mal ihracatı gerçekleştirdiği ilk 30 ülke dikkate alınarak Türkiye'nin mal ihracatında Linder Hipotezi'nin geçerliliği sorgulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen analizler aynı zamanda Türkiye'nin ihracatına yön veren faktörlerin ne olduğu sorusuna da yanıt vermektedir. Çalışmanın analizinde Çekim modelinden faydalanılırken, ekonometrik modelin tahmin sürecinde Sabit Etkiler, Hausman-Taylor ve Amemiya-MaCurdy yöntemleri uygulanmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular, Türkiye'nin ve ticaret ortağı ülkelerin ekonomik büyüklüklerindeki artışın ihracatı pozitif yönde etkilediğini gösterirken, iki taraf arasındaki mesafenin uzamasının ihracatı caydırıcı bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Sınır etkisi, ikili ticaret anlaşmaları ve Türk Lirası'nın reel olarak değer

kaybetmesi ihracatı artırırken, ticaret ortağı ülkenin Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması ihracatı azaltmaktadır.

Linder etkisini temsilen modelde yer alan nispi faktör donatımı farklılıklarının istatistiki olarak anlamlı bir şekilde Türkiye'nin mal ihracatı üzerinde pozitif yönde etkileri tespit edilmiştir. Nispi faktör donatımı farklılığını tamamlayıcı bir değişken olarak modelde yer alan benzerlik endeksi ise negatif işaretli olmakla birlikte istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Türkiye'nin mal ihracatı gelişmelerinde Linder etkisinin geçerli olmadığını gösteren bu sonuçlar aynı zamanda Türkiye'nin mal ticaret yapısının nispeten endüstriler arası ya da dikey endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği çıkarımlarına da yol açmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin mal ihracatında ticaret ortağı ülke ile olan tercih benzerliklerinden ziyade faktör donatımı farklılıkları etkin rol oynamaktadır. Bu bulgu, Türkiye'nin ihracatında dikey uzmanlaşmanın artan önemine işaret etmektedir. Dikey uzmanlaşma durumunda, dikey olarak entegre olmuş üretim zincirlerinin aşamaları her üretim aşamasının en düşük maliyetle üretilebileceği ülkelerde bölünerek; parçalar, bileşenler, alt montajlar ve nihai ürün ayrı tesislerde üretilmektedir. Bu noktada Türkiye'nin özellikle son 20 yılda küresel değer zincirlerine entegrasyonunda yaşanan artış bağlamında dikey uzmanlaşma tarzı bir üretim ve uluslararası ticaret yapısına sahip olmasının belirleyici olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Amemiya, T. & MaCurdy, T. E. (1986). Instrumental-variable estimation of an error-components model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 54(4), 869-880.

Antonucci, D. & Manzoçchi, S. (2006). Does Turkey have a special trade relation with the EU?: A gravity model approach. *Economic Systems*, 30(2), 157-169.

Atabay Baytar, R. (2012). Türkiye ve BRIC ülkeleri arasındaki ticaret hacminin belirleyicileri: Panel çekim modeli analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(21), 403-424.

Baier, S. L. & Bergstrand, J. H. (2006). Bonus Vetus OLS: A Simple Approach for Addressing the “Border Puzzle” and Other Gravity-equation Issues, mimeo, Working Paper, 1-46.

Baltagi, B. H. (2005), *Econometrics analysis of panel data (3. Ed.)*. John Wiley & Sons, Chichester.

Baxter, M. & Kouparitsas, M. A. (2005). *What determines bilateral trade flows?. Federal Reserve Bank of Chicago*, WP2005-11, 1-54.

Bergstrand, J. H. (1985). The Gravity equation in international trade: some microeconomic foundations and empirical evidence. *The review of economics and statistics*, 474-481.

Bernasconi, C. (2013). Similarity of income distributions and the extensive and intensive margin of bilateral trade flows. University of Zurich Working Paper Series, No. 115. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2228776).

Burger, M.; Van Oort, F. & Linders, G. J. (2009). On the specification of the gravity model of trade: zeros, excess zeros and zero-inflated estimation. *Spatial Economic Analysis*, 4(2), 167-190.

Carbaugh, R. J. (2004). *International Economics*. Thomson South Western. Ninth Edition: United States.

CEPII (2011). http://www.cepii.fr/CEPII/en/bdd_modele/download.asp?id=6.

Debaere, P. (2005). Monopolistic Competition and Trade Revisited: Testing the Model without Testing for Gravity. *Journal of International Economics*, 36(3), 249–266.

Dinçer, G. (2014a). Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli. *Ekonomik Yaklaşım*, 24(88), 1-34.

Dinçer, G. (2014b). Turkey's rising imports from BRICS: A Gravity model approach. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, 1-13.

Falvey, R. E. (1981). Commercial policy and intra-industry trade. *Journal of international economics*, 11(4), 495-511.

Flowerdew, R. & Aitkin, M. (1982). A method of fitting the gravity model based on the Poisson distribution. *Journal of regional science*, 22(2), 191-202.

Folfas, P. (2011). FDI between EU member states: Gravity model and taxes. *Warsaw: Warsaw School of Economics–Institute of International Economics*.1-16.

FRED (2019). <https://fred.stlouisfed.org/>.

Gómez-Herrera, E. (2013). Comparing alternative methods to estimate gravity models of bilateral trade. *Empirical Economics*, 44(3), 1087-1111.

Hausman, J. A. & Taylor, W. E. (1981). Panel data and unobservable individual effects. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49(6), 1377-1398.

Helpman, E. (1987). Imperfect Competition and International Trade: Evidence from Fourteen Industrial Countries. *Journal of the Japanese and International Economies*, 1(1), 62–81.

Helpman, E. & Krugman, P. R. (1985). *Market structure and foreign trade: Increasing returns, imperfect competition, and the international economy*. MIT press: London, England.

Heritage Foundation (2019), <https://www.heritage.org/index/trade-freedom>.

Hummels, D. & Levinsohn, J. (1995). Monopolistic competition and international trade: reconsidering the evidence. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 799-836.

IMF-DOTS (2019). <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>.

IMF-IFS (2019). <http://data.imf.org/?sk=4C514D48-B6BA-49ED-8AB9-52B0C1A0179B>.

Krugman, P. (1979). Increasing returns, monopolistic competition, and international trade. *Journal of international Economics*, 9(4), 469-479.

Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *The American Economic Review*, 70(5), 950-959.

Lancaster, K. (1980). Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of international Economics*, 10(2), 151-175.

Linder, S. B. (1961). *An essay on trade and transformation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Lindert, P. H. & Pugel, T. A. (1996). *International Economics*. Irwin Book Team, Tenth Edition: United States.

Linnemann, H. (1966). *An econometric study of international trade flows*. North-Holland Publishing Company, Amsterdam.

Paas, T. (2000). The gravity approach for modeling international trade patterns for economies in transition. *International Advances in Economic Research*, 6(4), 633-648.

Piermartini, R. & Teh, R. (2005). *Demystifying modelling methods for trade policy*. WTO Discussion Paper, No: 10, 1-71.

Pöyhönen, P. (1963). A tentative model for the volume of trade between countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 90(1), 93-100.

Saygılı, F. & Manavgat, G. (2014). Linder Hipotezi: Türkiye'nin Dış Ticareti İçin Ampirik Bir Analiz. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(2), 261-270.

TCTB (2019). <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar>.

TCTB (2019). <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>.

Tinbergen, J. (1962). *Shaping the World Economy: Suggestions for an*

International Economic Policy, The Twentieth Century Fund, New York.

WB-WDI (2019). <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators>.

WB-WGI (2019). <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>.

Westerlund, J. & Wilhelmsson, F. (2011). Estimating the gravity model without gravity using panel data. *Applied Economics*, 43(6), 641-649.

WTO (2019). <https://data.wto.org/>.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2013a). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı* (2. Baskı). İstanbul: Beta yayınları.

Yotov, Y. V.; Piermartini, R.; Monteiro, J. A. & Larch, M. (2016). *An advanced guide to trade policy analysis: The structural gravity model*. Geneva, Switzerland: World Trade Organization.

THE EFFECT OF SERVICE QUALITY, AIRLINE IMAGE, CUSTOMER SATISFACTION AND SERVICE VALUE ON PASSENGERS' BEHAVIORAL INTENTIONS: THE CASE OF TURKEY

Levent KAYA *

Senay Yavuz GÖRKEM **

ABSTRACT

This research study was designed as an extension of Park et al. (2004) in the contemporary context of Turkey. Following a Delphi study conducted with individuals holding managerial positions in the Turkish civil aviation sector to check and extend external validity of the survey items developed by Park et al., additions were made to the survey. Data was collected via this survey online from 420 participants. Regression analyses confirmed that service quality, airline image and customer satisfaction had a significant effect on passengers' behavioral intentions. However, service value was not found out to be a significant predictor of passengers' behavioral intentions.

Keywords: Service quality, airline image, customer satisfaction, service value, passengers' behavioral intentions

ÖZ

HİZMET KALİTESİ, HAVAYOLU İMAJI, MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE HİZMET DEĞERİNİN YOLCULARIN DAVRANIŞSAL EĞİLİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu araştırma Park ve diğerlerinin 2004 yılında yaptıkları çalışmanın günümüz Türkiye koşullarına uyarlanması ve geliştirilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Park ve diğerleri tarafından geliştirilen ölçeğin dışsal geçerliliğini test etmek ve geliştirmek üzere sivil havacılık sektöründe yönetici pozisyonlarında çalışan bireylerle bir Delfi çalışması yürütülmüş ve ölçeğe eklemeler yapılmıştır. Veri, bu ölçek kullanılarak ve çevrimiçi olarak 420 katılımcıdan toplanılmıştır. Yapılan regresyon analizi hizmet kalitesi, havayolu imajı ve müşteri memnuniyetinin müşteri eğilimleri üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir. Ancak, hizmet değerinin müşteri memnuniyetini belirleyen faktörlerden biri olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, havayolu imajı, müşteri memnuniyeti, hizmet değeri, müşterilerin davranışsal eğilimleri

* Öğr. Gör., Maltepe Üniversitesi, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Bölümü, Meslek Yüksekokulu

(leventkaya@maltepe.edu.tr) 0000-0003-4937-8349

** Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım (İngilizce) Bölümü

(senayyavuz@maltepe.edu.tr) 0000-0002-8130-7121

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi C. XIII, No. 1. (Nisan 2020)

Geliş: 10.03.2020

Kabul: 30.04.2020

Bu makaleden alıntı yapmak için: Kaya, L. & Gökrem, Ş. Y. (2020, Nisan). The effect of service quality, airline image, customer satisfaction and service value on passengers' behavioral intentions: The case of Turkey. YDÜ SOSBİLDER, 13(1), 50-66.

1. Introduction

The demand for air travel has been growing exponentially as air travel prices are going down with low-cost airlines. In today's global marketplace with too many key players, it gains importance to have an in-depth understanding as to why passengers prefer one air carrier over the other. This knowledge might be the starting point of all efforts to enhance the services rendered to passengers, which might lead to better perceptions of corporate image and eventually to customer patronage.

Earlier research suggests that a marketing approach is needed in the management of airlines; in other words, airline companies need to define the needs, wants, preferences, and priorities of consumers in relation to their services so that they will be able to modify their services and communication efforts in a way that they will appeal to those in their target groups (Cornelissen, 2008: 36-37). Many factors might be at play in the decision-making processes of consumers when selecting one air carrier over the other. This research study was adapted from the MA thesis of Levent Kaya, which was designed to check the effects of service quality, service value, airline image, and customer satisfaction on the behavioral intentions of the passengers under the supervision of Dr. Şenay Yavuz Görkem. This is an attempt valuable in the context of Turkey as there is a scarcity of research that explicitly focuses on these issues of the effect of service quality, airline image, customer satisfaction and service value on passengers' behavioral intentions.

2. Factors Related to Passengers' Behavioral Intentions

2.1. Perceived Service Quality

Perceived service quality is defined as the customers' overall assessment of the superiority of the service (Bolton & Drew, 1991: 376). Parasuraman et al. (1985) suggest that there are two major pillars of this assessment: expectations regarding the service to be provided and actual service performance. Parasuraman et al. (1985) also highlight the importance of the five underlying dimensions of service quality assessment: tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy.

Maintaining and measuring service quality is more difficult than maintaining and measuring product quality for many reasons. To start with, the service industry sells, an intangible performance instead of a solid product (Liou & Chuang, 2009: 1080). For this reason, it is more difficult to set and apply specifications to ensure uniform quality. As Parasuraman et al. (1985: 42) states "most services cannot be counted, measured, inventoried, tested and verified in advance of sale to assure quality." This condition imposes difficulties to the consumers as well since they are provided with almost no physical clues for evaluating quality. Second, many services are multidimensional; for example, airline service consists of the core service of

transportation, facilitating services such as check-in procedures, and supporting services such as in-flight meals (Bolton & Drew, 1991: 377). Performance of the personnel providing these different services that make up the whole may vary from one personnel to another, from one passenger to another at different times. In other words, consistency of performance on the behalf of all the service personnel involved is difficult to achieve as they are human beings dealing with stressful situations as well as with passengers who are also active agents in the service delivery processes.

As aforementioned, maintaining and measuring service quality in the field of air transportation imposes extra complexities. In addition, there is the fact that many factors that passengers perceive as determinants of service quality are beyond the control of the air carriers. On-time performance, for instance, is an important quality attribute of airline services, however, the majority of the delays in airline services are caused by weather conditions, insufficient airport capacity, congestion or other exogenous factors (Mazzeo, 2003: 277, Truitt & Haynes, 1994: 26). Airport service attributes can also influence passengers' perceptions and satisfaction. Bogicevic et al. (2013: 9) found that cleanliness of the facilities, shopping options, WI FI and adequate setting increased passengers' satisfaction with the airport service, whereas security screening processes, poor signage and long waiting lines stand as threats to passenger satisfaction. It is a fact that airlines cannot control airports. This makes them vulnerable to the effects of airline services. When passengers have negative perceptions about the airport services, these negative perceptions are transferred to the airline service quality evaluations of the same passengers. After all, an airline can provide its core service of transportation with zero defects; however, this does not guarantee that problems in the baggage claim would not lead to passenger dissatisfaction (Bogicevic et al., 2013: 7).

Previous research has revealed that passengers associate different features with airline service quality. For example, research by Truitt and Haynes (1994: 29) found that aircraft size, larger seats, more headroom and overhead bin space are important quality attributes according to the passengers in their case study on two large regional airlines in America. Archana and Subha (2012) demonstrated that in-flight service, in-flight digital service and back-office operations positively correlated with perceived quality. Cuisines provided, seat comfort, and flight safety are the factors with the highest loadings assigned by the passengers of Indian Airlines as quality attributes related with in-flight services, personal entertainment is the factor with the highest loading in the in-flight digital services category. Online ticket booking is the quality attribute with the highest loading among the items related to back-office operations. This research also revealed that travel classes also act as a modifier of in-flight service quality attributes.

2.2. Service Value

It has been realized that although cost factors have been shown to play an important role in the modification of demand, it is not the absolute predictor. Consumers do not always purchase the service with the lowest cost (Cronin et al, 1997: 375). This pushes service marketers to come up with ways to add value to their services.

Service value "...can be considered to involve a trade-off between a customer's evaluation of the benefits of using a service and its cost" (Bolton & Drew, 1991: 376). Taking the definition of Zeithaml (1988: 14) for product value, service value can also be defined as

"consumer's overall assessment of the utility of a *service* based on perceptions of what is received for what is given. Though what is received varies across consumers (i.e., some may want volume, others high quality, still others convenience) and what is given varies (i.e., some are concerned only with money expended, others with time and effort), value represents a tradeoff of the salient give and get components."

It has to be noted here that monetary and nonmonetary costs of utilizing a service modifies customers' evaluation of service value. The more one sacrifices, the more benefits one expects to get. Other modifiers of service value might be customer tastes, customer characteristics, previous experience, socioeconomic status, reference groups and so forth as indicated by the definition of Zeithaml. Research by Bolton and Drew (1991) indicated that customers' evaluations of service value is complex and companies should offer flexible services that can appeal to different market segments instead of trying to maximize service quality and minimize costs. It should be noted here that low-cost airlines use this approach successfully as they offer different travel packages with different prices to different market segments. This might be one reason why a high number of traditional airlines create their low-cost brands.

2.3. Corporate Image

Corporate image, as defined by Argenti (1998: 56) "...is a reflection of the organization's reality. It is the corporation as seen through the eyes of constituencies. Thus, an organization can have different images with different constituencies". Corporate image benefits both parties; a positive image provides corporations with a prolific ground for establishing an efficient commercial relationship with target groups. It also attracts both repeat and trial customers. Corporate image helps consumers as well, it provides them with a short cut for evaluating a corporation by acting as a reference point that summarizes comprehensive informational input about a corporation into a set of simplifications. These sets of simplifications make the

decision-making processes of individuals easier (Van Riel, 1995: 77). Many consumers prefer relying on corporate image for purchase decisions instead of reviewing all alternatives in a product category as well as the features, pros and cons of these alternatives.

A preferable corporate image provides airlines with a competitive edge due the potential of corporate image to stimulate purchase decisions and to create loyal passengers. Liou and Chuang (2009: 1088) found that the safety record and services of an air carrier were two statistically significant predictors of airline image in Taiwan. Among the services, handling complaints were rated with higher scores by the passengers as a criterion for airline image; which indicates that airline managers should make sure that their procedures for handling complaints are efficient and that their investment in their human capital guarantees that complaints will be dealt with by knowledgeable and skilled staff. Geraldine and Chikwendu (2013) also confirmed the relationship between quality attributes and perception of corporate image. Geraldne and Chikwendu, used a questionnaire designed in line with SERVQUAL (service quality scale designed by Parasuraman et al., 1988) to investigate the assessments of the passengers on the service rendered to them, passengers' opinions on whether the quality of service influences corporate image of the airline or not, and finally, whether airline image modifies customer patronage. Customer patronage was measured through items that represent behavioral intentions of repurchase and willingness to recommend the airline to others. Results of the study confirmed that the relationships between service quality dimensions and image as well as between image and customer patronage were statistically significant.

2.4. Customer Satisfaction

Customer satisfaction is created as a result of an interaction between customer expectation and customer experience. High satisfactory levels are reached when customer experience exceeds customer expectation. Satisfaction is average when experience meets the expectation. Low satisfactory levels are created when there is discrepancy between expectation and actual experience (Truitt & Haynes, 1994: 26).

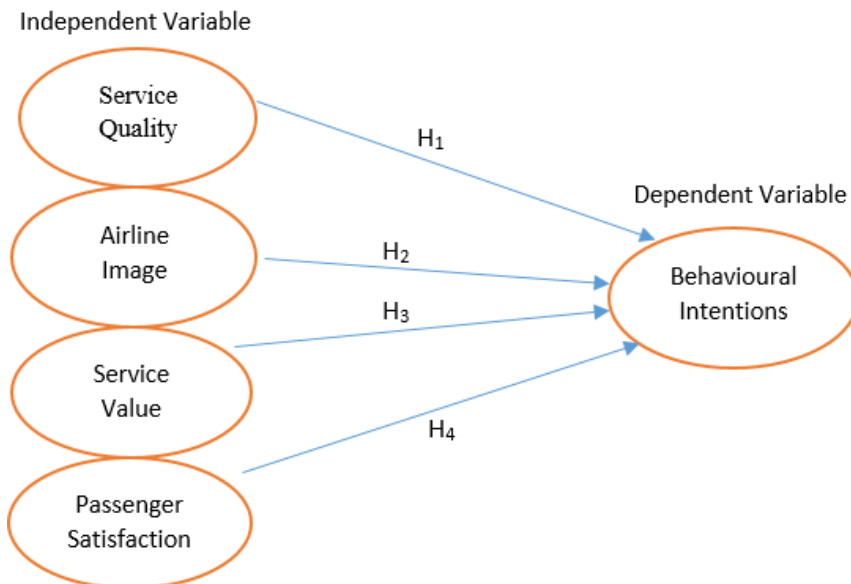
Gures et al. (2014) aimed to reveal the relationships among customer expectation, satisfaction and loyalty in Turkish Airline Industry through data collected via self-report questionnaires from 421 domestic flight passengers and 400 international flight passengers who voluntarily participated in the study while waiting for their flights. The results obtained in the study showed that reliability and facilities had a significant positive effect on customer satisfaction. It was also found that customer satisfaction was a significant determiner of customer loyalty.

The study by Park et al. (2004) involved passenger satisfaction as well as service value and airline image in their research model on the determinants of passengers' behavioral intentions; i.e. intention to repurchase and willingness to recommend the airline to others. Analysis on 592 samples of questionnaires from Koreans confirmed that all factors included in the model had a direct effect on passengers' behavioral intentions. This study focused on passenger satisfaction in addition to factors of service quality, service value and airline image and was designed to measure the effects of these factors on passengers' behavioral intentions. This study is significant in the context of Turkish civil aviation sector as data on how these factors are interrelated is scarce and as determiners of passenger behavioral intentions may vary from one culture to another.

3. Methods

This research study aimed to generate data on the causal relations between service quality, service value, airline image and passengers' behavioral intentions. The figure below summarizes the model of the present study. In order to do this, an online survey was conducted with 420 passengers. The survey was developed by taking Park et al. (2004) as the basis and adjusting it to the Turkish context through a Delphi study. Professionals holding managerial positions at the International Air Transport Association (IATA), Turkish Airlines, Pegasus Airlines and Atlas Global contributed to the Delphi study.

Figure 1. Model of the Study

All meetings were audio recorded and transcribed with the consent of the participants of the Delphi study. The first face to face meeting was held with Ass. Prof. Hasan Uncular, Turkish Airlines Travel and Time Manager in his office on August 7th, 2017. The meeting lasted 60 minutes. The second meeting was held with Erdiñç Meriçli, Station Manager of Sabiha Gökçen Airport in İstanbul. The meeting was held at Sabiha Gökçen Airport on August 18th, 2017 and lasted 70 minutes. The third meeting was held with Yüksel Atak, the President of Ground Operations at Atlas Global and Özcan Kırtay, the Vice-President of Ground Operations at Atlas Global. This meeting was held at Atlas Global Headquarters on August 24th, 2017 and lasted 30 minutes. The final meeting was held with Mehmet Erkan Dursun, the IATA Manager of Turkey, Azerbaijan and Turkmenistan. This meeting was held at IATA Turkey Office Bomonti on September 6, 2017. The meeting lasted 44 minutes. As can be seen from the titles of the professionals who participated in the Delphi study, individuals working in different parts of the civil aviation sector have contributed to this study. These professionals were asked about their ideas on what Turkish passengers perceive as signs of service quality. Factors mentioned by participants of the Delphi study were checked against the service quality scale of 22 items given in the first row of Table 1. Variables that were mentioned by at least three professionals and were not included in the service quality scale of Park et al. were added to the scale for this research (second row of Table 1). As a result of the Delphi study, a total of eight items were added and the final version of the scale consisted of a total of 30 items. Passengers were asked to assign importance to these items on a 5-point Likert Scale (1: Not Important At All, 5: Very Important) as signs of service quality.

Table 1. Service Quality Scale

Scale	Items
Service Quality Scale (Park et al.) developed on the basis of SERVQUAL by Parasuraman et al. (1988)	Up-to-date aircraft and in-flight facility Meal service (items, tastes, freshness, quantity, appearance, etc.) Seating comfort Seat space and legroom In-flight entertainment services (e.g. books, newspapers, movies, magazines) Convenience of reservation and ticketing Promptness and accuracy of reservation and ticketing Frequent flyer program On-time performance Sincere interest in solving problems (flight cancellation, baggage loss, etc.) Safety record

	Check-in service (waiting time, efficiency etc.) Promptness and accuracy of baggage deliver The amount imposed for overweight baggage Providing seat that passengers prefer Neat appearance of employee Employees who are willing to help passengers Courtesy of employees Employees who have the knowledge to answer passengers' questions Give passengers personal attention Convenient flight schedule Non-stop flight
Delphi Study	Genial service Flight safety (sufficiency of the measures against sabotage and attacks) Clean restrooms on the plane Having commercially important person (CIP) lounges (for resting and eating before a flight) Providing alternatives when there is a problem with a flight instead of invalidating a ticket Providing a new baggage if the baggage is damaged in the arrival station Providing free food and beverage on the plane Making the passengers feel there are valued

Items used to measure service value, airline image, passenger satisfaction and behavioral intentions were adapted from Park et. al with no modifications (see Table 2). Service value scale consisted of three items, airline image scale consisted of three items, passenger satisfaction and behavioral intentions scales had two items each. All items were translated to Turkish with back-translation method and the survey was pilot tested with 50 individuals.

Table 2. Service Value, Airline Image, Passenger Satisfaction, and Behavioral Intentions Scales

Scale	Items
Service Value	Considering the ticket price I pay for the airline, I believe that the airline offers sufficient services The ticket price of this airline is reasonable I have always had a good impression of this airline
Airline Image	I believe that this airline has a better image than its competitors In my opinion, this airline has a good image in the minds of

	competitors Overall, how satisfied are you with the airline’s service quality?
Passenger Satisfaction	My choice to use this airline was a wise one I think that I did the right thing when I decided to use this airline
Behavioral Intentions	Would you consider flying on this airline again in the future? Would you recommend this airline to other people?

The survey was distributed via social media networks via snowball technique and a total of 420 passengers responded to the questionnaire. 23 incomplete surveys had to be eliminated from the data set and thus, analyses were carried out on the basis of data provided by 397 passengers. Table 3 summarizes the socio-demographic profile of the passengers who have contributed to the study.

Reliability analyses were carried out by computing Cronbach’s alpha scores for the scales. A Cronbach’s alpha score of 0,922 was computed for the service quality scale and a score of 0,831 was calculated for service value scale. Cronbach’s alpha score of airline image scale was 0,754. Reliability of passenger satisfaction and behavioral intentions scales were also confirmed with scores of 0,905 and 0,772. Some items had to be eliminated from the service quality scale to increase reliability due to the fact that those items aggravated the clear distribution of items to different factors. The items eliminated were: Up-to-date aircraft and in-flight facility, meal service (items, tastes, freshness, quantity, appearance, etc.), safety record, courtesy of employees, flight safety and clean restrooms on the plane.

Table 3. Socio-Demographic Profile of the Sample

Gender	No.	(%)
Women	211	53,1
Men	186	46,9
Total	397	100,0
Age	No.	(%)
26-35	200	50,4
16-25	71	17,9
36-45	67	16,9
46-55	43	10,8
56-65	16	4,0
Total	397	100,0
Marital Status	No.	(%)
Single	203	51,1
Married	194	48,9
Total	397	100,0

Education	No.	(%)
Undergraduate	254	64,0
Graduate	107	27,0
High School	30	7,6
Primary School	6	1,5
Total	397	100,0
Occupation	No.	(%)
Employed in Private Sector	174	43,8
Employed in Public Sector	70	17,6
Other	44	11,1
Student	40	10,1
Self-employed	30	7,6
Housewife	21	5,3
Unemployed	18	4,5
Total	397	100,0
Total Years of Air Travel Experience	No.	(%)
11 years and above	111	28,0
5-7 years	99	24,9
1-4 years	87	21,9
8-10 years	56	14,1
Less than a year	44	11,1
Total	397	100,0
Frequency of Air Travel in a Year	No.	(%)
1-3 times	169	42,6
4-6 times	118	29,7
10 times and above	72	18,1
7-9 times	38	9,6
Total	397	100,0
Purpose for Air Travel	No.	(%)
Touristic	294	74,1
Business	103	25,9
Total	397	100,0
Income (TL)	No.	(%)
0-3000	170	42,8
3001-6000	145	36,5
6001-10000	45	11,3
10001-15000	19	4,8
15001 and above	18	4,5
Total	397	100,0
Most Preferred Airline Ranking	Points	(%)
THY	969	45,26
Pegasus	474	22,13

AnadoluJet	350	16,34
Atlas Global	125	5,84
Onur Air	107	5,0
Sunexpress	99	4,62
Other	17	0,79
Total	2141	100,0

As can be seen from the table, gender and marital status distribution among the sample was estimated approximately. Majority of the respondents were between 26 and 35 and held undergraduate degrees. Most of the participants (58,9%) lived in Istanbul and the rest lived in various cities around Turkey. A total of 67% of the respondents had between five and 11 or more years of air travel experience and more than 70% travelled between once and six times a year. Almost a third travelled between seven times and ten times or above in a year. Almost 75% travelled for touristic purposes and the rest traveled for business. More than 60 % had an income of more than 3000 Turkish Liras a month. One fifth had a monthly income between 6000 and more than 15000. As to the most preferred airline ranking, points were calculated by assigning three points to the airline the respondent named as the most preferred, two points were assigned to the airline named second in this list and one point was assigned to the third preferred airline. As displayed in Table 3, Turkish Airlines was the most preferred airline among the respondents.

4. Results

This study aimed to shed light on the causal relations within the service quality, service value, airline image, customer satisfaction and customer behavioral intentions. To do this, data collected was analyzed via SPSS 21.0. First, descriptive statistics were run to see what value Turkish passengers assign to different factors as signs of service quality in the civil aviation sector (see Table 4 below). As illustrated in the table, Turkish passengers gave more importance to the attitude of the airline workers, hospitality on the plane and practices of the airline that made them feel valued and cared as opposed to items related to rational matters such as convenience, facilities, policies and programs. Three items about rational issues were among the ten items with the highest mean scores. ‘Providing a new baggage if the baggage is damaged in the arrival station’ had the highest mean score. ‘Convenient flight schedule’ and ‘providing alternatives when there is a problem with a flight instead of invalidating a ticket’ also had high scores. However, it can be claimed that these items also have humanistic aspects. Many Turkish people suffer from damaged baggage and not many air carriers provide a new baggage in this case. Such a practice is probably seen as an act of good will and a sign of value given to the passengers. The same explanation is valid for convenient flight schedule and

providing alternatives when there is a problem with a flight since Istanbul is a huge city with a chronic traffic problem and people have difficulty in going to the airport at certain times of the day (e.g. at night when public transportation does not work) or miss their flights due to traffic.

Table 4. Descriptive Statistics of Service Quality Items

Item	Mean	Std. Dev.
1. Providing a new baggage if the baggage is damaged in the arrival station	4,6	0,609
2. Employees who are willing to help passengers	4,57	0,613
3. Providing free food and beverage on the plane	4,56	0,635
4. Convenient flight schedule	4,55	0,655
5. Give passengers personal attention	4,53	0,679
6. Making the passengers feel there are valued	4,53	0,629
7. Providing alternatives when there is a problem with a flight instead of invalidating a ticket	4,52	0,645
8. Genial service	4,52	0,664
9. Employees who have the knowledge to answer passengers' questions	4,5	0,75
10. Neat appearance of employee	4,48	0,698
11. Non-stop flight	4,45	0,686
12. Promptness and accuracy of baggage deliver	4,33	0,807
13. Having commercially important person (CIP) lounges (for resting and eating before a flight)	4,33	0,805
14. The amount imposed for overweight baggage	4,29	0,888
15. On-time performance	4,25	0,674
16. Frequent flyer program	4,14	0,711
17. Sincere interest in solving problems (flight cancellation, baggage loss, etc.)	4,14	0,773
18. Promptness and accuracy of reservation and ticketing	4,13	0,763
19. Seat space and legroom	4,02	0,906
20. In-flight entertainment services (e.g. books, newspapers, movies, magazines)	4,01	0,859
21. Convenience of reservation and ticketing	4	0,791
22. Check-in service (waiting time, efficiency etc.)	3,96	1,103
23. Seating comfort	3,87	0,877
24. Providing seat that passengers prefer	3,85	1,053

Five out of eight items added to the scale as a result of the Delphi study were among the items with the highest mean scores. These scores assured that the Delphi study served its purpose and the scale was modified in a way that it would reflect the Turkish culture. The respectively lower mean scores assigned to rational matters such

as convenience, facilities, policies and programs can be explained by the fact that 45% of the participants preferred a standard carrier as opposed to low cost ones and these items reflect the already established practices and processes (even in low-cost carriers) that passengers might have started to perceive as granted.

The second step in the analyses aimed to reveal interrelations between the constructs. Correlation analysis, the output of which is displayed below, was carried out first to see whether these constructs are related.

Table 5. Correlation Analysis

	Service Quality	Service Value	Airline Image	Customer Satisfaction	Behavioral Intentions
Service Quality	1				
Service Value	,643**	1			
Airline Image	,633**	,653**	1		
Customer Satisfaction	,614**	,674**	,725**	1	
Behavioral Intentions	,569**	,607**	,656**	,708**	1

As can be seen, correlation analysis confirmed that all constructs included in this study were significantly related to customer behavioral intentions. Positive relations were confirmed among the constructs of the study. Customer satisfaction had a respectively higher correlation coefficient.

In order to test for causality, a regression analysis of multiple variables was conducted. Customer behavioral intentions were assigned as the dependent variable and service quality, service value, airline image, and customer satisfaction were assigned as independent variables. The regression analysis produced an F value of 133,509 and a p value of 0,00, which displayed validity for the model. Durbin-Watson test produced a score of 2,019, which confirmed that there is no autocorrelation detected in the sample. Tolerance values and variance inflation values were also checked to make sure that the model did not have multicollinearity. All tolerance values were above 0.1 and the variance inflation values were below 10, which ensured that the model did not have multicollinearity. The model (Table 6) explained 57,2% of variance in customer behavior intentions.

Table 6. Regression Analysis

Independent Variables	B	T	P	Tolerance Value	VIF Value
Service Quality	,237	3,164	,002	,424	2,361
Service Value	,077	3,186	,236	,408	2,451
Airline Image	,223	4,084	,000	,401	2,493
Customer Satisfaction	,411	8,408	,000	,423	2,362
DW=2,019 R ² = ,572 F= 133,509 p= ,000					

As a result of regression analysis, it was found that customer satisfaction, service quality, and airline image were statistically significant predictors of customer behavior intentions. Although correlational analysis has confirmed that service value is related to customer behavioral intentions, causality could not be confirmed by regression analysis.

5. Discussion

The findings of this study has overlapped with previous research with two major differences. First of all, highest means were calculated for items that emphasized a humanistic approach on the side of the airline that convinced the passengers that they were valued as opposed to items with content reflecting rational matters such as convenience, facilities, policies and programs. As opposed to Archana and Subha (2012) who found rational factors such as in-flight service factors (cuisines provided, seat comfort, and safety), in-flight digital service, (personal entertainment) and back-office operations (online ticket booking) as strong signifiers of service quality; this study revealed that Turkish passengers gave more importance to the attitude of the airline workers, hospitality on the plane and other practices of the airline that made them feel valued and cared for. The respectively lower but still high mean scores that Turkish passengers assigned to the other more rational items indicate that Turkish passengers give importance to and expect to have these signs of quality. The respectively lower scores might signify that these rational aspects are seen as granted; that passengers expect to have these aspects as default in any air carrier. It is the extra care that makes passengers feel valued and motivates them to prefer one air carrier over the other.

As to causal relations among the constructs in this study, results have confirmed previous research. Correlation analysis revealed that there existed positive relations between customer behavioral intentions, service quality, service value, airline image, and customer satisfaction. Geraldine and Chikwendu (2013) also

confirmed that the relationships between service quality, image, and customer patronage (i.e. behavioral intentions) were statistically significant. Park et. al (2004), on which the model of this study was developed, determined service quality, service value, airline image, and passenger satisfaction as predictors of customer behavioral intentions. The findings of the current study confirmed these findings with one exception. Causality was not detected between service value and behavioral intentions. This finding is the second deviation from the related literature.

As aforementioned, many factors such as customer characteristics, previous experience, socioeconomic status, reference groups and so forth modify customer value. Culture and country specific factors can also effect customer value. The fact that five of the items out of the eight items added to the original scale as a result of the Delphi study, were among the top ten items with the highest scores as signs of quality confirms the power of culture and country specific factors. This might be the reason why customer value could not predict customer behavioral intentions statistically.

Findings of the present study imply that airline companies should look for new and effective ways for making the passengers feel valued and cared for. It seems that Turkish passengers expect to receive more than standard services and operations. Airline companies should also invest in their human capital, or in other words, they should invest in the training of their employees as passengers assigned quite high scores to the items about the knowledge, attitude and behavior of the employees as signs of quality. Finally, they should be aware that customers' evaluations of service value are complex and should customize their services as much as possible with flexible services that can appeal to different market segments.

KAYNAKÇA

Archana, R. & Subha, M. V. (2012). A study on service quality and passenger satisfaction on Indian Airlines. *International Journal of Multidisciplinary Research*, 2(2), 50-63.

Argenti, P. A. (1998). *Corporate communication*. Boston: McGraw-Hill Irwin.

Bogicevic, V.; Yang, W.; Bilgihan, A. & Bujisic, M. (2013). Airport service quality drivers of passenger satisfaction. *Tourism Review*, 68(4), 3-18. doi:10.1108/tr-09-2013-0047.

Bolton, R. N. & Drew, J. H. (1991). A Multistage Model of Customers Assessments of Service Quality and Value. *Journal of Consumer Research*, 17(4), 375. doi:10.1086/208564.

Cornelissen, J. (2008). *Corporate communications: Theory and practice*. London: SAGE Publications.

Cronin, J. J.; Brady, M. K.; Brand, R. R.; Hightower, R. & Shemwell, D. J. (1997). A cross-sectional test of the effect and conceptualization of service value. *Journal of Services Marketing*, 11(6), 375-391. doi:10.1108/08876049710187482.

Geraldine, O. & Chikwendu, D. U. (2013) Effects of airline service quality on airline image and passengers loyalty: Findings from Arik Air Nigeria passengers. *Journal of Hospitality Management and Tourism*, 4(2), 19–28., doi:10.5897/jhmt2013.0089.

Gures, N.; Arslan, S. & Tun, S. Y. (2014). Customer Expectation, Satisfaction and Loyalty Relationship in Turkish Airline Industry. *International Journal of Marketing Studies*, 6(1). doi:10.5539/ijms.v6n1p66.

Liou, J. J. & Chuang, M. (2009). Evaluating corporate image and reputation using fuzzy MCDM approach in airline market. *Quality & Quantity*, 44(6), 1079-1091. doi:10.1007/s11135-009-9259-2.

Mazzeo, M. J. (2003). Competition and service quality in U. S. Airline Industry. *Review of Industrial Organization*, 22, 275-296.

Parasuraman, A.; Zeithaml, V. A. & Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *Journal of Marketing*, 49(4), 41. doi:10.2307/1251430.

Parasuraman, A.; Zeithaml, V. A. & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL Instrument. *PsycTESTS Dataset*. doi:10.1037/t09264-000

Park, J.; Robertson, R. & Wu, C. (2004). The effect of airline service quality on passengers' behavioural intentions: A Korean case study. *Journal of Air Transport Management*, 10(6), 435-439. doi:10.1016/j.jairtraman.2004.06.001.

Riel, C. B. (1995). *Principles of corporate communication*. London: Prentice Hall.

Truitt, J. L. & Haynes, R. (1994). Evaluating service quality and productivity in the regional airline industry. *Transportation Journal* 33(4): 21-32.

Zeithaml, V.A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing* 52 (July), 2-22.

YAYIN İLKELERİ

1. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nin kısa adı *YDÜ SOSBİLDER*'dir.
2. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün resmi yayın organı olup hakemli ve akademik bir dergidir.
3. Sosyal bilimlerin tüm alanlarına açık olan dergimiz, Türkçe ve İngilizce dilinde yazılmış araştırma ve derleme türü bilimsel çalışmalar yayımlamaktadır.
4. *YDÜ SOSBİLDER*'e yayımlanmak üzere gönderilen yazılar özgün, daha önce yayımlanmamış, aynı anda birden fazla dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalenin aynı anda birden fazla dergiye gönderildiği tespit edildiği takdirde yayın süreci durdurulur ve makalenin dergi ile ilişkisi kesilir.
5. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yayımlanmak üzere kabul edilen makalelerin yayım haklarına sahiptir.
6. *YDÜ SOSBİLDER*'e gönderilen makaleler arasında özellikle Etik Kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelenmelidir.
7. Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarına aittir. Yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumlulukların muhatabı yazardır. Yazıların yayımlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.
8. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, altı (6) ayda bir olmak üzere yılda iki (2) sayı yayımlanmaktadır.
9. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* makale kabul ve değerlendirme sürecinin her aşamasında, hakemlerin ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Makaleler değerlendirilmek üzere alanındaki iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir.
10. Yazarlar, eserlerini derginin belirlediği makale yazım kurallarına göre ve APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak hazırlamalıdır.
11. Yazarlar *YDÜ SOSBİLDER*'e gönderilmek üzere makale dosyası ve yazar bilgi dosyası hazırlamalıdır. Makale dosyası yazar bilgisini içermez. Yazar bilgisi, makalenin adıyla birlikte ayrı bir dosya olarak hazırlanır. Yazar bilgi dosyası ayrıca yazarların ORCID numaralarını da içermelidir.
12. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'ne yazı gönderilebilmesi için dergi.neu.edu.tr adresinden Makale Takip Sistemi'ne üye olunması ve makalelerin buradan gönderilmesi gerekmektedir. Eklenen yazılarda isim veya yazarın kimliği ile ilgili bilgilere yer verilmemelidir. Yazarlara ait bilgiler, yayım aşamasında editör tarafından eklenir.
13. Dergimize gönderilen yazılarda Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu'na uyulmak zorunluluğu vardır. Yayın Kurulu tarafından yazımın bütünlüğünü etkilemeyecek düzeltmeler yapılabilir.
14. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.
15. Yazıları yayımlanan yazarlara yayımlanan makalenin 2 adet dergi bedelsiz olarak gönderilir.
16. Yayımı kabul edilen yazarlardan imzalı telif devir formu alınır.

PUBLICATION RULES

1. Near East University Journal of Social Sciences is abbreviated as NEU SOSBILDER.
2. Near East University Journal of Social Sciences is the official publication of Near East University Graduate School of Social Sciences and is a scholarly academic and peer-reviewed journal.
3. The journal is open to all areas of social sciences, in particularly, research and literature review of types which is written in both Turkish and English languages.
4. Articles submitted to NEU SOSBILDER should be original contributions and should not be published elsewhere or should not be under consideration for any publication at the same time. If an article is submitted with more than one journal at the same time, the evaluation and publication processes will be discontinued.
5. Near East University Journal of Social Sciences acquires the publishing rights of the accepted articles.
6. The papers sent to NEU SOSBILDER must have the approval of the ethics committee for the studies on clinical and experimental issues on people and animals. This confirmation should be specified and documented in the article.
7. The opinions expressed in the published articles belong to their authors. The publication of articles does not mean that the Near East University or Journal of Social Sciences defends these views.
8. The journal is published twice a year, in every six (6) months.
9. Near East University Journal of Social Sciences uses a double-blind peer review process, in which the names of the referees and authors are kept secret at every stage of the process. The articles are sent to two referees in the area for publication. If one of the referee reports is positive and the other is unfavorable, the article may be sent a third referee or the Editorial Board may make a final decision by examining the referee reports.
10. The articles submitted to the NEU SOSBILDER should be organized according to APA 6 standards of writing and citation, as stated in article writing rules.
11. Authors should prepare article file and author information file for submission. Article file does not include author information. Author information will be uploaded as a separate file together with the name of the article. The author information file must also contain ORCID numbers.
12. To be able to submit a letter to the NEU SOSBILDER, it is necessary to register to Article Tracking System at dergi.neu.edu.tr and send the articles from here. Information on the identity of the author or the author should not be included. The information of the authors is added by the editor at the publication stage.
13. Articles sent to our journal must comply with the TDK Writing Guide. Corrections can be made by the Editorial Board which will not affect the integrity of the article.
14. The articles that do not meet the publication principles will not be taken into the peer review process.
15. Authors whose articles published in the journal are entitled to 2 free copies of the issue in which their article appears.
16. Authors with accepted manuscripts will be sent a Copyright form that should be signed by the author and sent back to the Editor.

YAYIN ETİĞİ VE YAYIN GÖREVİNİ KÖTÜYE KULLANMA BEYANI

Bu yayın etiği rehberi, COPE şeffaflık ve en iyi uygulama ilkeleri ve COPE davranış kuralları ile tamamen uyumludur.

Editörlerin sorumlulukları

Yayın kararları

Dergide hangi makalelerin yayınlanacağına karar vermek editörün sorumluluğundadır. Yazarların el yazması metinlerini değerlendiren editör, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanç, etnik köken, vatandaşlık ya da politik felsefelerinden bağımsız olarak değerlendirecektir. Alınacak karar, makalenin doğruluğu, geçerliliği ve önemi ile derginin kapsamının uygunluğuna dayanacaktır. İftira, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili mevcut yasal gereklilikler de dikkate alınmalıdır.

Gizlilik

Editör veya herhangi bir editöryal görevli, ilgili yazar, hakemler, potansiyel hakemler, diğer editör danışmanları ve yayıncılardan başka kimseye bir sunum hakkında bilgi ifşa etmemelidir.

Açıklama ve Çıkar Çatışmaları

Sunulan bir makalede açıklanan yayınlanmamış malzemeler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın editörün veya yardımcılarının kendi araştırmalarında kullanılamaz.

Hakemlerin sorumlulukları

Editöryal Kararlarına Katkı

Hakem değerlendirmesi süreci editörün kararlarını vermede editör ve editör kuruluna yardımcı olur. Ayrıca yazının hazırlanmasında yazara da hizmet edebilir.

Çabukluk

Araştırmayı incelemek için yeterli nitelikte olmayan veya bir makalede yazılan ya da derhal gözden geçirilmenin imkânsız olacağını bilen seçilmiş herhangi bir hakem, editöre bildirmeli ve inceleme sürecinden mazurunu istemelidir.

Gizlilik

İnceleme için alınan tüm yazılar gizli belgeler olarak değerlendirilmelidir. Mahremiyete uymalı ve editör tarafından izin verilenler dışındaki makale bilgilerini paylaşmamalıdır.

Nesnellik Standartları

Yorumlar nesnel olarak yapılmalıdır. Yazarın kişisel eleştirisi uygun değildir. Hakemler görüşlerini destekleyici argümanlarla ifade etmelidir.

Kaynakların Kabulü

Hakemler, makalede atıfta bulunulan yayınlanmış çalışmanın referans bölümünde gösterilmediği durumları tespit etmelidir. Diğer yayınlar, türetilmiş gözlem veya değişkenlerin kaynağında olup olmadığını belirtmelidir. Hakemler, editöre, dikkate alınan yazılar ile kişisel bilgileri olan diğer basılı makaleler arasında önemli bir benzerlik veya örtüşme olduğunu bildireceklerdir.

Açıklama ve Çıkar Çatışması

Hakem değerlendirmesi yoluyla elde edilen bilgi veya fikirler gizli tutulmalı ve herhangi bir avantaj için kullanılmamalıdır. Gönderilen bir makalede açıklanan yayınlanmamış materyaller, editörün veya yardımcılarının kendi araştırmalarında kullanılamaz. Hakemler, rekabete dayalı, işbirliğine dayalı veya diğer ilişkilerle veya gazetelere bağlı yazar, şirket veya kurumlarla ilişkili çıkar çatışmaları olan makaleleri dikkate almamalıdır.

Yazarların görevleri

Raporlama Standartları

Yazarlar, yapılan işin doğru bir açıklaması ve önemi hakkında nesnel bir tartışma sunmalıdır. Temel veriler kâğıtta doğru şekilde gösterilmelidir. Bir makale, başkalarının işi çoğaltmasına izin vermek için yeterli ayrıntı ve referanslar içermelidir. Hileli veya bilerek yanlış beyanlar etik olmayan davranışlar yaratır ve kabul edilemez. İnceleme ve profesyonel editoryal makaleler de doğru ve nesnel olmalı ve editörlerin görüşleri açıkça belirtilmelidir.

Veri Erişimi ve Saklama

Yazarların, editör incelemesi için bir makale ile bağlantılı olarak ham veriler sunmaları istenebilir ve eğer uygunsa, bu verilere halka açık erişim sağlamaya ve her durumda, bu verilerin yayınlandıktan sonra makul bir süre depolanması için hazırlanmalıdır.

Özgünlük, İntihal ve Kaynakların Kabulü

Yazarlar, çalışmalarının orijinal olmasını sağlamalıdır ve yazarlar başkalarının çalışmalarını ve/veya sözlerini kullanmışlarsa, uygun şekilde atıf yapılmalıdır. Bildirilen çalışmanın niteliğini belirlemede etkili olan yayınlar da belirtilmelidir. İntihal, her türlü etik olmayan yayıncılık davranışını oluşturur ve kabul edilemez.

Çoklu, Yedekli veya Eşzamanlı Yayın

Bir yazar, genellikle aynı araştırmayı birden fazla dergi veya birincil yayın olarak tanımlayan makaleleri yayınlamamalıdır. Aynı makalenin aynı anda birden fazla dergiye sunulması, etik olmayan yayın davranışını beraberinde getirir. Genel olarak, bir yazar, başka bir dergide daha önce yayınlanmış bir el yazması metinlerini sunmamalıdır.

Başka herhangi bir telif hakkı bulunmayan materyal başka bir yerde yayınlanamaz. Ayrıca, dergi tarafından incelenen yazılar telif hakkıyla korunan yayınlara yeniden gönderilmemelidir. Bununla birlikte, bir el yazması metin göndererek, yazar(lar) yayınlanan materyalin haklarını korur. Telif hakkı yazarlarla (CC-BY) kalır, böylece metinlerinin nihai olarak yeniden

yayınlanmasına karar verebilirler. Birincil referans ikincil yayında belirtilmelidir.

[<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>], diğerlerinin çalışmayı kopyalamasına, dağıtmasına ve ilemesine izin verdiği gibi, işin uyarlanması ve ticari kullanımının sağlanmasıdır.

Kağıtın Yazarlığı

Yazarlık, bildirilen çalışmanın düşünce, tasarım, icra veya yorumuna önemli katkılarda bulunanlarla sınırlı olmalıdır. Tüm katkıda bulunanlar ortak yazar olarak listelenmelidir. Yazar, katkıda bulunan tüm yazarların ve davetsiz misafirlerin yazar listesine dâhil edilmesini sağlar.

Araştırma projesinin belirli yönlerinde başkalarının bulunduğu yerlerde, onlar kabul edilmeli veya katkıda bulunanlar olarak listelenmelidir. Tüm ortak yazarlar makalenin son halini görmüş ve onaylamışlardır ve yayın için sunmayı kabul etmişlerdir.

Açıklama ve Çıkar Çatışması

Tüm yazarlar, makalelerinin sonuçlarını veya yorumunu etkileyecek şekilde yorumlanabilecek finansal veya diğer finansal çıkar çatışmalarını açıklayan bir açıklama içermelidir. Proje için tüm mali destek kaynakları açıklanmalıdır. Potansiyel çıkar çatışmaları mümkün olan en erken aşamada açıklanmalıdır. Okuyucular, araştırmayı kimin finanse ettiği ve fon verenlerin araştırmadaki rolü hakkında bilgilendirilmelidir.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

This guideline for publication ethics is fully consistent with the COPE Principles of Transparency and Best Practice Guidelines and the COPE Code of Conduct.

Editors' responsibilities

Publication decisions

It is the editor's responsibility to decide which of the articles will be published in the journal. The editor, who evaluates the authors' manuscripts, will evaluate them irrespective of their race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship or political philosophies. The decision to be made will be based on the authenticity, validity and importance of the paper and the appropriateness of the scope of the journal. Existing legal requirements concerning slander, copyright infringement and plagiarism should also be considered.

Confidentiality

The editor or any editorial staff should not disclose information about a submission to anyone other than the relevant author, reviewers, potential reviewers, other editorial consultants and publisher. The editors will ensure that the materials reviewed are kept confidential.

Disclosure and conflicts of interest

Unpublished materials described in a submitted article cannot be used in the editor's or their assistants' own investigations without the express written permission of the author.

Reviewers' responsibilities

Contribution to editorial decisions

The peer-review process assists the editor and editorial board in making editorial decisions. It can also serve the author in the preparation of the manuscript.

Promptness

Any selected referee who feels unqualified to review the research reported in a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse from the review process.

Confidentiality

All manuscripts received for review should be considered as confidential documents. They must comply with confidentiality and do not share article information other than those permitted by the editor.

Standards of objectivity

Reviews should be made objectively. The author's personal critique is not appropriate. Referees

must express their views with supporting arguments.

Acknowledgement of sources

Reviewers should identify situations where the relevant published work referred to in the article is not shown in the reference section. Other publications should indicate whether the derived observation or variables are together with their source. Reviewers will report to the editor an important similarity or overlap between the manuscripts considered and other published papers with which they have personal information.

Disclosure and conflict of interest

Information or ideas obtained through peer review should be kept confidential and should not be used for any advantage. Unpublished materials described in a submitted article cannot be used in the editor's or their assistants' own investigations. Reviewers should not consider manuscripts that have conflicts of interest linked to competitive, collaborative, or other relationships or to any of the authors, companies, or institutions affiliated to newspapers.

Authors' duties

Reporting standards

Authors should present an accurate account of the work done and an objective discussion of its significance. The basic data should be shown correctly on the paper. An article should contain enough detail and references to allow others to replicate the job. Fraudulent or knowingly misrepresentations create unethical behaviour and are unacceptable. Review and professional editorial articles should also be accurate and objective and editors' opinion should be clearly stated.

Data access and retention

Authors may be asked to provide raw data in connection with an article for editor review, and, if appropriate, should be prepared to provide public access to such data and in any case, should be prepared for storage of such data for a reasonable period of time after publication.

Originality, plagiarism and acknowledgement of sources

Authors should ensure that their work is original, and if authors have used others' work and/or words, it should be appropriately cited. Publications that are effective in determining the nature of the reported work should also be indicated. Plagiarism constitutes unethical publishing behaviour in all forms and is unacceptable.

Multiple, redundant or concurrent publication

An author should not publish articles that generally describe the same research in more than one journal or primary publication. Submission of the same article to more than one journal at the same time brings with it unethical publishing behavior. In general, an author should not present a previously published manuscript for consideration in another journal.

No other copyrighted material may be published elsewhere. In addition, manuscripts reviewed

by the journal should not be re-sent to copyright-protected publications. However, by submitting a manuscript, the author(s) retains the rights of the published material. The copyright remains with the authors (CC-BY), thus they can decide about eventual republication of their text. The primary reference must be cited in the secondary publication.

[<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>], which allows others to copy, distribute and transmit the work as well as to adapt the work and to make commercial use of it.

Authorship of the paper

Authorship should be limited to those who make significant contributions to the thought, design, execution or interpretation of the reported work. All contributors should be listed as co-authors. The author ensures that all contributing authors and intruders are included in the list of authors.

Where there are others involved in certain aspects of the research project, they should be accepted or listed as contributors. All co-authors have seen and approved the final version of the paper and have agreed to its submission for publication.

Disclosure and conflicts of interest

All authors should include a statement explaining financial or other financial interest conflicts that may be interpreted to affect the results or interpretation of their articles. All financial support sources for the project should be explained. Potential conflicts of interest should be explained at the earliest possible stage. Readers should be informed about who funded the research and about the role of the fund-givers in the research.

Fundamental errors in published works

When an author discovers a major mistake or mistake in his published work, it is obliged to inform the editor or publisher immediately and to work with the editor to withdraw or correct the paper. If the editor or publisher learns of a published work from a third party that contains a significant error, the author must immediately withdraw the manuscript or correct it or prove the authenticity of the original document to the editor.

References

Graf, C.; Wager, E.; Bowman, A.; Fiack, S.; Scott Lichter, D. & Robinson, A. (2007). Best practice guidelines on publication ethics: a publisher's perspective. *International journal of clinical practice*, 61, 1-26. Retrieved from journal_editors_Mar11.pdf

YAZIM KURALLARI

1. YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, hakemli bir dergidir ve Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.
2. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir.
3. Dergide yayımlanan tüm yazıların yayın hakları Yakın Doğu Üniversitesine devredilmiş olur. Dergide yayımlanan her türlü yazıdan yapılacak alıntılarda kaynak gösterilmesi zorunludur.
4. YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazılar özgün olmalı, başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır. Gönderilen yazının bir başka biçimi yayımlanmak üzere incelenmek için bir başka yayımcıya gönderilmiş, ya da yayımlanmış, ya da yayımlanacak ise yazar bunu yazısını dergiye gönderdiğinde açıkça belirtmelidir.
5. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar, yayın kurulu tarafından ilk değerlendirmesi yapıldıktan sonra iki-kör hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, yazardan makalesinde düzeltme istenmesine ya da basılmamasına yayın kurulu karar verir. Yayım kararı yazara (birden çok yazar varsa, adı ilk belirtilmiş olana) en kısa zamanda bildirilir. Yayımlanmayan makaleler yazarlara geri gönderilmez.
6. Hakem değerlendirmesinin tarafsızlığını sağlamak için hakemlere gönderilen yazıda yazarın kimliğine ilişkin herhangi bir bilgi olmamalıdır. Yazarlar makalelerinin başlığını, ad, soyadı, unvan, bağlı oldukları kurum adı, posta adresi, telefon ve e- posta adreslerini ayrı bir kâğıda yazarak bir kapak sayfası hazırlayıp makaleleri ile birlikte göndermelidir. Hakemlere gönderilecek metinde makalenin başlığı, makale metni, Türkçe ve İngilizce özetler bulunmalı, kimlik bilgileri yer almamalıdır.
7. Dergide yayımlanması istenilen metinler MS Word dokümanı olarak elektronik ortamda e-mail eki olarak ya da CD olarak aşağıdaki adreste doğrudan Editör'e gönderilmelidir. Yazarlar isterlerse buna ek olarak metnin yazılı kopyasını da gönderebilirler. Yazılı metinler A4 kâğıdının bir tarafına 2 satır aralığı ile yazılmalı ve bütün sayfalara birbirini izleyen numaralar verilmelidir.
8. Ana dili İngilizce olmayan yazarlar, İngilizce yazdıkları metinleri göndermeden önce ana dili İngilizce olan bir uzmana okutup gerekli düzeltmeleri yaptırmalıdır.
9. Yazıları yayımlanan yazarlara yayımlanan makalenin bir adet dergi bedelsiz olarak gönderilir.
10. YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makalelerin yazım ve biçim koşulları bakımından son denetimlerinin yazar tarafından yapıldığı, yazarın makalenin disketteki ya da CD'deki biçimiyle basılmasına onay verdiği kabul edilir.
11. Makale dergi editörlüğüne teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için yazara geri gönderilmez. YDÜ, Sosyal Bilimler Dergisi yazım ve biçim kurallarına uygun olmayan makaleler hakeme gönderilmez ve basılmaz.
12. Gönderilen metnin tamamı daktilo harfleri ve tek satır aralığı ile A4 kâğıdının alt ve üstünde 5cm, yanlarda 4 cm boşluk kalacak şekilde yazılmış olmalıdır.
13. Makalelerin 5.000-10.000 kelime uzunlukta olması gerekmektedir. 10000 kelimedenden fazla olan metinler ancak özel koşullarda kabul edilir.

14. Makale, italik harfler ile içerden yazılmış yaklaşık 120-180 kelimededen oluşan, temel savını ve varılan sonucu betimleyen bir öz ile başlamalıdır. Öz'e makale içeriğini karakterize eden en fazla 5 anahtar sözcük veya deyim eşlik etmelidir.
15. Metin 12 punto büyüklükte Times New Roman yazı tipi ile yazılmalıdır. Makale başlığı 14 punto, Times New Roman yazı tipi, bold ve ana metinden ayrı olmalıdır. Alt başlıklar 12 punto, Times New Roman, bold ve metinden ayrı olmalıdır. İkincil alt başlıklar altındaki alt başlıklar 12 punto, Times New Roman, bold ve italik olmalı ve paragrafın ilk cümlesinin başında yer almalı ve bir nokta ile sonlanmalıdır.
16. Bütün çizelge, grafik ve diyagramlara şekil denilmeli ve birbirini izleyen numaralar verilmelidir. Tablolar olanaklar elverdiği ölçüde az sayıda olmalı ve sadece çok gerekli bilgiler içermelidir. Her şekil ve tabloya Arap rakamları ile bir numara verilmeli ve numaradan sonra başlığı yazılmalıdır ve metin içinde atıf yapılmalıdır.
17. Kaynaklara gönderiler dipnot biçiminde olmamalı, ilgili kaynak(lar) metinde ayrıç içine alınarak (yazar soyadı, yayım yılı: -gerekiyorsa- sayfa numarası/ ya da ilgili sayfalar/bölüm) biçiminde gösterilmelidir.
18. Metin içindeki gönderiler ve metne ilişkin ek açıklamalar dipnotlarda gösterilebilir.
19. Metinde gönderi yapılan kaynakların tümü, makalenin en sonuna yerleştirilecek bir kaynakçada yer almalı, gönderi yapılmayan kaynaklar bu listeye konulmamalıdır. Dergi, kitap, derleme, sempozyum adları açık olarak ve italik (ya da koyu renkte) yazılmalıdır.
20. Kaynakça APA 6 kaynak gösterme esasları doğrultusunda hazırlanmalıdır. Metin içi gönderme ve atıflar tam metnin diline uygun verilmelidir. Türkçe tam metin için Türkçe kaynak gösterme usul ve esasları, İngilizce tam metin için İngilizce kaynak gösterme usul ve esasları dikkate alınmalıdır (<https://apastyle.apa.org>).
21. Yazarlar yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazıları ile birlikte taahhütname ile telif devir formlarını da indirdikten sonra imzalayarak tarayıcı vasıtası ile taratıp yazıları ile birlikte göndermelidirler.
22. Yazarlar makalelerinde ORCID tanımlayıcılarını eklemelidirler. ORCID tanımlayıcısı olmayan yazarlar ilgili linkten kayıtlarını yapabilirler.

ARTICLE SUBMISSION GUIDELINES

1. NEU Journal of Social Sciences is a peer-reviewed journal and is published twice a year in April and October.
2. The publication language of the journal is Turkish and English.
3. Copyrights of all articles published in the journal are transferred to Near East University. References must be given in the excerpts from all kinds of articles published in the journal.
4. Manuscripts submitted to NEU Journal of Social Sciences must be original, not published elsewhere or sent to another place for publication. If another version of the submitted manuscript was sent to another publisher for review or published, or if it is to be published, the author must make it clear when he/she sends his/her article to the journal.
5. The manuscripts sent to the journal for publication are sent to the two-blind referees after their initial evaluation by the editorial board. The editorial board decides whether the manuscript should be published in accordance with the report coming from the referees, whether the author is required to correct the article or not. The publication decision shall be notified to the author (if there is more than one author, the first of which is mentioned) as soon as possible. Unpublished articles are not returned to the authors.
6. In order to ensure the impartiality of the referee's assessment, there should be no information on the author's identity in the article submitted to the referees. Authors should write the title of their articles, first name, last name, title, institution name, mailing address, telephone and e-mail addresses on a separate sheet of paper, prepare a cover page and send them with their articles. Turkish and English abstracts should be included in the text to be sent to the referees. The text to be sent to the referees should include the title of the article, the text of the article, abstracts in Turkish and English, and no identifying information.
7. The manuscripts should be sent to the Editor directly as an MS Word document as an e-mail attachment or as a CD. Authors can also send a written copy of the text if they wish. Written texts should be written on one side of A4 paper with two intervals and all pages should be given consecutive numbers.
8. Authors whose native language is not English should have a native English reviewer for editing and make the necessary corrections before submitting texts in English.
9. The authors whose articles are published are sent one free of charge from the published journal.
10. It is accepted that the final audits of the articles submitted to the NEU Journal of Social Sciences are done by the author and that the author consents to print the article in its format on a floppy disk or a CD.
11. Once the manuscript is submitted to the journal editor, it is not returned to the author for print corrections. Articles that do not comply with the rules of NEU, Journal of Social Sciences are not sent to the referee and not printed.
12. All text sent should be written with typewriter letters with a single-spaced space of 5cm on the bottom and top of A4 paper and 4cm on the sides.
13. Articles should be 5,000-10,000 words long. Texts with more than 10000 words are only accepted under special circumstances.

14. The article should begin with an abstract consisting of 120-180 words written in italic letters and describing the basic argument and the conclusion reached. The abstract should be accompanied by a maximum of 5 keywords or phrases that characterize the content of the article.
15. The text should be written in 12-point Times New Roman font. The title of the article should be 14 points, Times New Roman font, bold and separate from the main text. Subheadings should be 12-point, Times New Roman, bold and separate from text. Subheadings under secondary subheadings should be 12-point, Times New Roman, bold, and Italic and should be at the beginning of the first sentence of the paragraph and end with a point.
16. All charts, graphs and diagrams should be called figures and given successive numbers. Tables should be small to the extent possible and should contain only very necessary information. Each figure and table should be given a number with Arabic numerals and its title should be written after the number and should be cited in the text.
17. References should not be in footnote format, but the relevant source(s) should be enclosed in parentheses in the text (author's last name, publication year: -if necessary- page number/or related pages/section).
18. Submissions within the text and annotations of the text can be shown in the footnotes.
19. All references submitted in the text should be included in a bibliography to be placed at the end of the article, and non-submitted references should not be placed on this list. The names of journals, books, reviews and symposia should be written in italics (or bold).
20. The bibliography should be prepared in accordance with APA 6 reference guidelines. In-text references and citations should be given in accordance with the language of the full text. For full-text of Turkish, procedures and principles of Turkish references, for full text in English, procedures and principles of English references should be considered (<https://apastyle.apa.org>).
21. Authors along with the manuscripts sent to the journal for publication should download the commitment and copyright transfer forms and after they sign they should scan with the scanner and sent them together.
22. Authors should include ORCID identifiers in their articles. Authors who do not have an ORCID identifier can register from the relevant link (<https://orcid.org/>).